

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΕ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

Οι ελληνοτουρκικές οικονομικές και εμπορικές σχέσεις (2008 – 2018)

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων

Επιβλέπων:

Χαράλαμπος Τσαρτανίδης

Σπουδάστρια:

Ζαφειρένια Προεστάκη

ΑΘΗΝΑ – 2018

ΤΙΤΛΟΣ ΤΕΛΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
(2008 – 2018)**

ΕΣΔΔΑ

ΖΑΦΕΙΡΕΝΙΑ ΠΡΟΕΣΤΑΚΗ

©

2018

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, __/ __/ 2018

Υπογραφή

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπό της παρούσας εργασίας αποτελεί η εξέταση και ανάλυση των ελληνοτουρκικών οικονομικών και εμπορικών σχέσεων κατά την περίοδο 2008 – 2018. Διαχρονικά οι διμερείς σχέσεις των δύο χωρών υπήρξαν ιδιαίτερα σύνθετες και τρικυμιώδεις. Η στροφή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής σηματοδοτήθηκε από τη συγκατάθεσή της να δοθεί το καθεστώς της υποψηφίας προς ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση χώρας στην Τουρκία το 1999. Παρόλο που, δεν επιλύθηκαν τα ακανθώδη διμερή ζητήματα, όπως ο καθορισμός υφαλοκρηπίδας, αιγιαλίτιδας ζώνης, Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης και εναέριου χώρου καθώς και το Κυπριακό, ωστόσο σημειώθηκε βελτίωση του κλίματος και αναπτύχθηκε η συνεργασία των δύο μερών σε πεδία χαμηλής πολιτικής, ιδιαίτερος κατά την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αι. και υπό το φως της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας.

Η περίοδος 2008 – 2018 είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς συμπίπτει χρονικά, αφενός, με την εμφάνιση της οξείας οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και, αφετέρου, με την άσκηση μίας πιο επιθετικής πολιτικής εκ μέρους της τουρκικής ηγεσίας, με στόχο την ανάδειξη της Τουρκίας σε περιφερειακή δύναμη των Βαλκανίων και της Μέσης Ανατολής. Κατά την περίοδο μελέτης, η Τουρκία φαίνεται να απομακρύνεται ολοένα και περισσότερο από τον ευρωπαϊκό της στόχο. Πρόκειται για ένα διάστημα στη διάρκεια του οποίου η Τουρκία πέτυχε υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, όχι απαραίτητα με ασφαλείς μακροοικονομικά τρόπους, βίωσε την απόπειρα ενός πραξικοπήματος, γεγονός που επανακαθόρισε σε μεγάλο βαθμό το πολίτευμά της και πρόσφατα πέρασε σε μια φάση υπερθέρμανσης της οικονομίας, με την άνοδο του πληθωρισμού και την υποτίμηση της τουρκικής λίρας. Την ίδια περίοδο, λόγω της αποσταθεροποίησης κρατών και του πολέμου στη Συρία, αντιμετώπισαν και οι δύο χώρες, αν και σε διαφορετική κλίμακα, μια σοβαρότατη προσφυγική κρίση, η οποία επέδρασε σημαντικά και στη σχέση της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το επίκεντρο της εργασίας είναι η εξέλιξη και η ανάλυση των οικονομικών και εμπορικών σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας σε αυτή την ενδιαφέρουσα περίοδο, με σκοπό να φωτιστούν και να επεξηγηθούν κάποιες τάσεις που διαφαίνονται.

Η εκπόνηση της εργασίας βασίστηκε στη μελέτη των σχετικών έντυπων και ηλεκτρονικών βιβλιογραφικών πηγών και ακαδημαϊκών άρθρων, στη μελέτη μεταπτυχιακών εργασιών και διδακτορικών διατριβών. Για την εξεύρεση περαιτέρω στοιχείων ελήφθησαν υπόψη ηλεκτρονικές πηγές, στατιστικές προερχόμενες από όσο το δυνατό αντικειμενικές πηγές στο διαδίκτυο μετά από προσεκτική εξέταση.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine and analyze the Greek – Turkish economic relations and trade during the period 2008 – 2018. Over time, the bilateral relations of the two countries have been particularly complex and often strained. The shift in Greek foreign policy was signaled by its consent for the candidate country status to be granted to Turkey in 1999. Although thorny bilateral issues such as the definition of the continental shelf, the seaboard, the exclusive economic zone, the air space and the Cyprus' issue were not resolved, in the light of Turkey's European perspective, the atmosphere was improved and cooperation in low policy fields developed between the two parties during the first decade of the 21st century.

The period 2008 – 2018 is particularly important, as it coincides with the onset of the severe financial crisis in Greece and with the adoption of a more aggressive policy on the part of the Turkish leadership, with the aim to render Turkey a regional power in the Balkans and the Middle East. During the study period, Turkey appears to be increasingly moving away from its European goal. This is a time during which Turkey has achieved very high rates of economic growth, not necessarily in secure macroeconomic ways, has experienced an attempted coup, which has largely redefined its polity and has recently entered a phase of economy's overheating, with rising inflation and the devaluation of the Turkish lira. At the same time, due to the destabilization of states and the war in Syria, both countries, albeit on a different scale, faced a very serious refugee crisis, which also had a significant impact on Turkey's relationship with the European Union. This paper focuses on the development and analysis of economic and trade relations between Greece and Turkey in this interesting period of time, in order to illuminate and explain some of the trends that seem to emerge.

The paper was based on the study of relevant printed and electronic bibliographic sources and academic papers, postgraduate dissertations and doctoral theses. Further sources of information have been employed, such as statistics, after careful consideration.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙ

Ελληνοτουρκικές οικονομικές σχέσεις	Greek – Turkish economic relations
Διμερές εμπόριο	Bilateral trade
Διμερείς επενδύσεις	Bilateral investments
Οικονομική κρίση	Financial crisis

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Χαράλαμπο Τσαρδανίδη, στην υπεύθυνη για την πρακτική άσκησή μου στη Β2 Διεύθυνση του Υπουργείου Εξωτερικών, κυρία Πελαγία Σουσιοπούλου, Σύμβουλο ΟΕΥ Α' και στον κύριο Δούκα Μαρινόπουλο, Σύμβουλο ΟΕΥ Α', υπεύθυνο του Γραφείου Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Κωνσταντινούπολης για τη γενναιόδωρη και ουσιαστική συνδρομή τους στην εκπόνηση της εργασίας μου.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ.....	10
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	12
Η Τουρκία	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – Η πορεία των ελληνοτουρκικών οικονομικών και εμπορικών σχέσεων.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Το θεσμικό πλαίσιο της διμερούς συνεργασίας.....	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – Εμπορικές σχέσεις.....	30
3.1 – Ο όγκος εμπορίου και το εμπορικό ισοζύγιο	31
3.2 – Σύσταση εμπορίου.....	34
3.2.1 – Ελληνικές εξαγωγές προς Τουρκία	34
3.2.2 – Τουρκικές εξαγωγές προς Ελλάδα	42
3.3 – Τουρισμός	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – Επενδύσεις	50
4.1 – Το επενδυτικό κλίμα στην Τουρκία	50
4.2 – Ελληνοτουρκικές επενδύσεις	54
4.2.1 – Ελληνικές επενδύσεις στην Τουρκία.....	55
4.2.2 – Τουρκικές επενδύσεις στην Ελλάδα.....	57
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	62
Έργα που αναφέρονται.....	66
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	74
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία ανά έτος κατά την περίοδο 2008 – 2017, σε τετραψηφιο επίπεδο διεθνούς ταξινόμησης συνδυασμένης ονοματολογίας (CN4)	74
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία ανά έτος κατά την περίοδο 2008 – 2017, σε τετραψηφιο επίπεδο διεθνούς ταξινόμησης συνδυασμένης ονοματολογίας (CN4)	80
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την αμοιβαία προώθηση και προστασία των επενδύσεων της 20 ^{ης} Ιανουαρίου 2000 (En).....	86

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1	Το εμπόριο της Ελλάδας με την Τουρκία, 2008 – 2017	σελ. 32
Πίνακας 2	Η ανά έτος αξία των ελληνικών εξαγωγών προς την Τουρκία και το ποσοστό αυτών που αφορά σε Πετρελαιοειδή, 2008 – 2017	σελ. 35
Πίνακας 3	Οι ροές ΑΞΕ Τουρκίας, 2005 – 2017	σελ. 53
Πίνακας 4	Το απόθεμα ΑΞΕ Τουρκίας, 1995 – 2017	σελ. 53

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Γράφημα 1	Το εμπόριο της Ελλάδας με την Τουρκία, 2008 – 2017	σελ. 32
Γράφημα 2	Ελληνικές Εξαγωγές προς την Τουρκία, 2010 – 2017, Αξίες σε εκατ. Ευρώ	σελ. 35
Γράφημα 3	Ελληνικές Εισαγωγές από την Τουρκία, 2010 – 2017, Αξίες σε εκατ. Ευρώ	σελ. 35
Γράφημα 4	Το ποσοστό επί του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών εμπορευμάτων, που οδηγείται στην Τουρκία	σελ. 37
Γράφημα 5	Το ποσοστό επί του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών εμπορευμάτων που οδηγείται στην Τουρκία (για κάθε κατηγορία ξεχωριστά)	σελ. 38
Γράφημα 6	Τα κυριότερα εξαγόμενα τουρκικά προϊόντα του 2017	σελ. 42
Γράφημα 7	Οι εισροές ΑΞΕ στην Ελλάδα, 2007 – 2017	σελ. 54
Γράφημα 8	Ο αριθμός ελληνικών επιχειρήσεων που ιδρύθηκαν στην Τουρκία και εισροή ΑΞΕ από την Ελλάδα στην Τουρκία, 2002 – 2007	σελ. 55

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΚΡ	Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (στην τουρκική: Adalet ve Kalkinma Partisi, ΑΚ ΡΑΡΤΪ)
ΑΞΕ	Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
Γραφείο ΟΕΥ	Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ελληνοτουρκικές οικονομικές και εμπορικές σχέσεις αυξήθηκαν σημαντικά τη δεκαετία του 2008 – 2018 σε σχέση με το παρελθόν. Πρόκειται για μια δεκαετία, που χαρακτηρίστηκε από πολυσήμαντα γεγονότα και στις δυο χώρες, των οποίων οι συνέπειες εξελίσσονται ακόμη. Πρόκειται για βίους παράλληλους, οι οποίοι όμως πάντοτε αλληλοεπηρεάζονται, όχι μόνο λόγω της γεωγραφικής γειννίας, αλλά και λόγω των σοβαρών πολιτικών διαφορών μεταξύ των δυο χωρών, που συνυπάρχουν με τα κοινά τους συμφέροντα. Η Τουρκία διανύει μια περίοδο εσωτερικής αστάθειας, η οποία επηρεάζει και τις οικονομικές σχέσεις της με τον κόσμο. Παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στο εσωτερικό της αλλά και τις εντάσεις στις σχέσεις με την Ελλάδα, είναι ένας από τους σημαντικότερους εμπορικούς εταίρους μας, καταδεικνύοντας την πολυπλοκότητα της σχέσης μεταξύ πολιτικής και οικονομικής διπλωματίας.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν, θα γίνει μια προσπάθεια ανάλυσης της πορείας των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων Ελλάδας – Τουρκίας κατά τη δεκαετία 2008 – 2018, με έμφαση στο εμπόριο και τις επενδύσεις. Θα επιχειρηθεί να γίνει μια αξιολόγηση της σημασίας τους και της προοπτικής τους για την κάθε χώρα και για τη σχέση τους. Αφού δοθεί σύντομα, μια εικόνα των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών της Τουρκίας, θα ακολουθήσει μια αναφορά στην πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο πρώτο κεφάλαιο. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρατίθεται το θεσμικό πλαίσιο της οικονομικής μας συνεργασίας. Το τρίτο κεφάλαιο αφορά στο διμερές εμπόριο και τον τουρισμό και το τέταρτο κεφάλαιο αφορά στις εκατέρωθεν επενδύσεις.

Η εργασία αυτή δε θα ασχοληθεί σε βάθος με πολλά ζητήματα, τα οποία είναι ιδιαιτέρως σημαντικά και επιδρούν στις διμερείς οικονομικές μας σχέσεις, όπως για παράδειγμα το ζήτημα της ενέργειας, τις σοβαρές διμερείς μας διαφορές (καθορισμός υφαλοκρηπίδας, αιγιαλίτιδας ζώνης, Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης και εναέριου χώρου και το Κυπριακό), το ζήτημα των στρατιωτικών εξοπλισμών, το προσφυγικό και το ζήτημα της αποσταθεροποίησης της ευρύτερης περιφέρειάς μας.

Η Τουρκία

Η Τουρκία, επισήμως γνωστή ως Δημοκρατία της Τουρκίας ή Τουρκική Δημοκρατία. Έχει πρωτεύουσα την Άγκυρα, γεωγραφική έκταση 783.562 τ.χλμ. και συνορεύει με την Ελλάδα, τη Βουλγαρία, τη Συρία, το Ιράκ, το Ιράν, το Αζερμπαϊτζάν, την Αρμενία, και τη Γεωργία. Μετά το συνταγματικό δημοψήφισμα της 16.4.2017 το πολίτευμά της είναι η Προεδρική Δημοκρατία, με Πρόεδρο τον Recep Tayyip Erdoğan και Πρωθυπουργό τον Binali Yıldırım. Ο πληθυσμός της Τουρκίας, σύμφωνα με στοιχεία του 2017, ανέρχεται στα 80.845.215. Η Τουρκία παρουσιάζει υψηλό βαθμό αστικοποίησης, αφού το 74% του πληθυσμού της κατοικεί σε αστικά κέντρα, ενώ το 20% κατοικεί στην περιοχή του Βοσπόρου. Η μέση ηλικία του πληθυσμού είναι τα 30,9 έτη, ο δείκτης γεννητικότητας είναι 0.52% και το προσδόκιμο ζωής είναι τα 75,2 χρόνια. Το εργατικό δυναμικό της χώρας ανέρχεται σε 31.3 εκατομμύρια, μη συμπεριλαμβανομένου του 1,2 εκατομμυρίου Τούρκων που εργάζονται στο εξωτερικό και του προσφυγικού πληθυσμού που φιλοξενεί (Central Intelligence Agency, 2018).

Μερικά οικονομικά στοιχεία για την Τουρκία. Η τουρκική οικονομία κατέλαβε το 2017 τη 17η θέση διεθνώς, με 1,68% του παγκόσμιου ΑΕΠ (The World Bank, 2017), ενώ είναι η 53η πιο ανταγωνιστική οικονομία παγκοσμίως (World Economic Forum, 2017). Η χώρα ανήλθε το 2017 στην 60η θέση στην Κατάταξη Ευκολίας Δημιουργίας Επιχείρησης (The World Bank, 2018) και το 2015 κατέλαβε την 20η θέση στην κατάταξη με τους πιο ελκυστικούς επενδυτικούς προορισμούς (United Nations Conference on Trade and Development, 2017) ενώ το 2016 υπήρξε η πιο ενεργή διεθνώς χώρα όσον αφορά τη σύναψη επενδυτικών συμφωνιών (United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2018).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Τουρκικού Στατιστικού Ινστιτούτου, το ΑΕΠ της χώρας παρουσίασε σημαντική αύξηση, 7,4% το 2017 και ανήλθε, σε τρέχουσες τιμές, σε 851 δισεκ. δολάρια. Η αποτίμηση του ΑΕΠ σε δολάρια ΗΠΑ το 2017 είναι μικρότερη της αντίστοιχης του 2016 (862 δισεκ. δολάρια), λόγω της υποτίμησης της τουρκικής λίρας. Το κατά κεφαλήν εισόδημα διαμορφώθηκε σε 10.597 δολάρια ΗΠΑ. Το Δημόσιο χρέος ήταν 28.30% του ΑΕΠ για το 2017 (Turkish Statistical Institute, 2018). Το Έλλειμμα Γενικής Κυβέρνησης για το 2017 ανήλθε στα 12,9 δισεκ. 1,5% του ΑΕΠ, από 1,3% το 2016 (Hurriyet, 2018). Ο πληθωρισμός της Τουρκίας είναι ανησυχητικά υψηλός. Τον Οκτώβριο 2018 εκτοξεύτηκε στο 25,24, το υψηλότερο

ποσοστό από το 2003 (Trading Economics, 2018). Η ισοτιμία της τουρκικής λίρας έναντι τόσο του Ευρώ όσο και του δολαρίου ΗΠΑ, διολισθαίνει συνεχώς λόγω του υψηλού ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και των χαμηλών πραγματικών επιτοκίων¹. Το 2016 και 2017 υπήρξε αύξηση κατά 10% των εξαγωγών της Τουρκίας και κατά 17,7% των εισαγωγών της. Και τις δυο χρονιές το εμπορικό ισοζύγιο της γείτονος ήταν ελλειμματικό (-56,089 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ το 2016 και -76,736 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ το 2017) (Turkish Statistical Institute, 2018).

¹ Η αξία των εισαγωγών της Τουρκίας το 2016 ήταν 198,6 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ και η αξία των εξαγωγών της ήταν 142,6 δισεκ. δολάρια. Το 2017, η αξία των εισαγωγών της Τουρκίας ήταν 233,792 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ και η αξία των εξαγωγών της ήταν 157,055 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – Η πορεία των ελληνοτουρκικών οικονομικών και εμπορικών σχέσεων

Παρά τη γεωγραφική εγγύτητα της Ελλάδας και της Τουρκίας, η οποία τις καθιστά φυσικούς εμπορικούς εταίρους, υπό από το βάρος του κυπριακού ζητήματος, από τη δεκαετία του 1950, οι εμπορικές τους σχέσεις ήταν περιορισμένες. Το 1974, η ένταση στο Αιγαίο κορυφώθηκε με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και οδήγησε στην απίσχνανση των εμπορικών σχέσεων των δυο χωρών. Το κλίμα άρχισε σταδιακά να βελτιώνεται και το διμερές εμπόριο να αυξάνεται μετά τη συνάντηση Παπανδρέου – Οζάλ στο Νταβός της Ελβετίας το 1988, όταν Τούρκοι και Έλληνες επιχειρηματίες ανέλαβαν μια σειρά πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη της ελληνοτουρκικής συνεργασίας στον οικονομικό τομέα. Ενώ σημειώθηκε βελτίωση, ωστόσο αυτή δε συνοδεύτηκε από αξιόλογη αύξηση του όγκου του εμπορίου (300 εκατ. δολάρια ΗΠΑ το 1989 και 670 εκατ. δολάρια ΗΠΑ το 1999), οι ξένες επενδύσεις ήταν σχεδόν ανύπαρκτες και η τουριστική κίνηση παρέμενε χαμηλή (Συρίγος , 2015, p. 567). Το δυσμενές πολιτικό κλίμα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, δεν επέτρεψε ούτε την αξιοποίηση των δυνατοτήτων, που προσέφερε η συμμετοχή της Τουρκίας σε Τελωνειακή Ένωση με την Ευρωπαϊκή Ένωση από 1.1.1996 (Τσαρδανίδης, 2000, p. 407).

Το 1999 αποτέλεσε χρονιά ορόσημο για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Οι πρώτοι μήνες χαρακτηρίστηκαν από την προσπάθεια χειρισμού της υπόθεσης Οτζαλάν, η οποία είχε αρνητική επίδραση στις διμερείς σχέσεις των δυο χωρών τόσο σε πολιτικό, όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ο κ. Κοτς, Πρόεδρος του Τουρκικού – Ελληνικού Επιχειρηματικού Συμβουλίου, ενός σημαντικού φορέα προώθησης της επιχειρηματικής συνεργασίας, δήλωσε ότι διακόπτει κάθε συνεργασία με τους « Έλληνες επιχειρηματίες ως ένδειξη διαμαρτυρίας για τη βοήθεια που παρέσχε η Ελλάδα στον Κούρδο ηγέτη...» με αποτέλεσμα να ανακοπεί η πρόοδος που είχε επιτευχθεί μέχρι τότε. Φάνηκε καθαρά ότι υφίσταται άμεση εξάρτηση του επιχειρηματικού διαλόγου από τις πολιτικές εξελίξεις και ότι σχεδόν αναπόφευκτα οι πολιτικές παλινδρομήσεις θα επηρέαζαν καθοριστικά τα επιχειρηματικά σχέδια, καταδεικνύοντας παράλληλα την τρωτότητα και ευαισθησία της επιχειρηματικής δραστηριότητας μεταξύ των δύο χωρών (Βιδάλης, 2000, p. 376).

Ωστόσο, με το τέλος του ψυχρού πολέμου, τα δυο μέρη μοιράστηκαν την αντίληψη ότι η νοτιοανατολική Ευρώπη ήταν αντιμετώπιση για άλλη μια φορά με την απειλή της αποσταθεροποίησης και της αλλαγής των συνόρων και διείδαν κοινές απειλές και συμφέροντα (Öniş & Yilmaz, Spring 2008, p. 127). Η κρίση του Κοσσυφοπέδιου και οι βομβαρδισμοί της Γιουγκοσλαβίας ανέδειξαν τα σημεία σύγκλισης Ελλάδας και Τουρκίας και το Ιούλιο του ίδιου έτους, εκφράστηκε για πρώτη φορά η προσδοκία, τόσο των επιχειρηματικών ελίτ, όσο και των Υπουργείων Εξωτερικών των δυο χωρών, ότι, μέσω της προσήλωσης στην ανάπτυξη της συνεργασίας σε τομείς χαμηλής πολιτικής², θα βελτιώνονταν σταδιακά οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και ότι αυτός θα ήταν ο προσφορότερος τρόπος για την βαθμιαία επαναπροσέγγιση των δυο μερών και τη δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης. (Τσαρδανίδης, 2000, pp. 407, 408). Ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση αυτή ήταν η ανασύσταση του Τουρκοελληνικού Επιχειρηματικού Συμβουλίου, υπό την προεδρία του επιχειρηματία Σαρίκ Ταρά. Επίσης, αποφασίστηκε, με πρόταση της ελληνικής πλευράς, η δημιουργία ελληνοτουρκικού και τουρκοελληνικού Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου. Το θετικό κλίμα της περιόδου ενισχύθηκε από την αμοιβαία συνδρομή για την αντιμετώπιση των συνεπειών των σεισμών, που έπληξαν την Τουρκία τον Αύγουστο του 1999 και την Ελλάδα το Σεπτέμβριο του 1999, δημιουργώντας τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την έναρξη ενός γόνιμου διαλόγου και εξομαλύνοντας το δρόμο, που θα οδηγούσε τελικά στο Ελσίνκι το Δεκέμβριο του ίδιου έτους.

Η Σύνοδος Κορυφής του Ελσίνκι ενέκρινε στις 13 Δεκεμβρίου 1999 την πρόταση της Επιτροπής να αναγνωριστεί στην Τουρκία το καθεστώς της υποψήφιας για ένταξη στην Ευρωπαϊκής Ένωσης χώρας, αφού η Ελλάδα παραχώρησε τη συγκατάθεσή της σε αυτό. Η Ελλάδα βάσισε την απόφασή της αυτή στην θεώρηση ότι η ΕΕ παρέχει το πλέον κατάλληλο πλαίσιο και εργαλαιοθήκη, ώστε να συντελεστεί ο 'Εξευρωπαϊσμός' της Τουρκίας, να θραφεί η καλή της θέληση απέναντι στην Ελλάδα και να εδραιωθεί εντός της κράτος δικαίου, που από κοινού θα συνεισέφεραν στην επίλυση των χρόνιων και ανεπίλυτων διαφορών τους, μια άποψη που φαίνεται να διατηρούσε από την πλευρά της και η Τουρκία, τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα με ξεκάθαρο τρόπο (Papadopoulos, 2008, p. 9).

² Η στρατηγική της χαμηλής πολιτικής στα ελληνοτουρκικά, που εγκαινιάστηκε το 1999, κινείται στη λογική του λειτουργισμού (Mitraný) και του νεολειτουργισμού (Haas κ.ά.), ως τρόπος για την άρση μιας αντιπαλότητας (Ηρακλείδης, 2007, p. 192).

Αν και οι προσδοκίες, αναφορικά με την επίδραση που θα είχε η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας στις ελληνοτουρκικές διαφορές, αποδείχτηκαν στην πορεία υπερβολικά αισιόδοξες, η απόφαση του Ελσίνκι έδωσε μια νέα πνοή στις διμερείς οικονομικές σχέσεις των δυο χωρών, η οποία σηματοδοτήθηκε από την υιοθέτηση της Ελληνοτουρκικής Προσέγγισης το 1999 – 2000. Τόσο η ελληνική, όσο και η τουρκική πλευρά επικεντρώθηκαν στην ανάπτυξη των διμερών οικονομικών τους σχέσεων, δίνοντας έμφαση στις εξαγωγές, τις επενδύσεις και τον τουρισμό, σε πεδία δηλαδή που ανήκαν στη σφαίρα της χαμηλής πολιτικής (Βερβερίδου, 2001).

Μετά το 1999, πραγματοποιήθηκαν σταθερά βήματα προς την ανάπτυξη του διμερούς εμπορίου και της οικονομικής συνεργασίας, με την ενεργοποίηση μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Κατά την περίοδο 2000 – 2003 υπεγράφησαν ανάμεσα στις δυο χώρες τρεις διμερείς συμφωνίες που παρείχαν το νομοθετικό πλαίσιο για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας (συγκεκριμένα, αφορούσαν τα ζητήματα της αμοιβαίας προώθησης και προστασίας των επενδύσεων, της οικονομικής συνεργασίας και της αποφυγής διπλής φορολογίας αναφορικά με τους φόρους εισοδήματος). Το 2000 υπεγράφη μια διμερής συμφωνία για τον τουρισμό και μια ακόμη για τις θαλάσσιες μεταφορές, που αποσκοπούσε στη διευκόλυνση της θαλάσσιας σύνδεσης των μικρασιατικών ακτών με τα ανατολικά νησιά του Αιγαίου (Συρίγος, 2015, p. 568). Στην ίδια λογική της σύσφιξης των σχέσεων μέσω της συνεργασίας σε τομείς χαμηλής πολιτικής, υπεγράφησαν ακόμη μια συμφωνία για θέματα «ασφάλειας του πολίτη», ένα μνημόνιο συνεργασίας για την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη, ένα μνημόνιο συνεργασίας στον τομέα της τεχνολογίας και της επιστήμης και μια συμφωνία για τη συνεργασία για αμοιβαία παροχή βοήθειας μεταξύ των τελωνείων τους (Τσαρδανίδης, 2000, p. 410).

Η Τουρκία το 2001 αντιμετώπισε μια σοβαρή οικονομική κρίση, στην οποία οδηγήθηκε εξαιτίας του συνδυασμού μίας τραπεζικής κρίσης με μία επικίνδυνη απόπειρα αποπληθωρισμού, μέσω της εφαρμογής μιας πολιτικής - άγκυρα ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Η κατάρρευση της συναλλαγματικής ισοτιμίας που ακολούθησε και η υπερβολική αύξηση του δημόσιου ελλείμματος, ως αποτέλεσμα της επανακεφαλαιοποίησης των χρεοκοπημένων κρατικών τραπεζών και σημαντικών τμημάτων του ιδιωτικού τραπεζικού συστήματος, οδήγησε σε αύξηση του δημόσιου χρέους στο 90% του ΑΕΠ στο τέλος του 2001 (Papadopoulos, 2008, p. 4). Μετά από αυτή την κρίση ανακοινώθηκε στην Τουρκία το Νέο Οικονομικό Πρόγραμμα, το οποίο

εισήγαγε μια σειρά δομικών μεταρρυθμίσεων και μία μακροοικονομική πολιτική, που στόχευε στη σταθεροποίηση και ενδυνάμωση της αναπτυξιακής πορείας της Τουρκίας, έτσι ώστε να πραγματοποιηθεί μία επιτάχυνση στον ρυθμό της μακροπρόθεσμης ανάπτυξης και να προστατευθεί η χώρα από την επανάληψη άλλων παρόμοιων κρίσεων. Ο στόχος των μεταρρυθμίσεων ήταν να δημιουργηθεί η νομική και θεσμική βάση μίας σύγχρονης, ανταγωνιστικής οικονομίας (Airaud, et al., September 2004, pp. 1 - 2, 21). Παράλληλα, κατά την περίοδο 1986 -2009 αποκρατικοποιήθηκαν συνολικά 199 ΔΕΚΟ, ενώ στις 188 εξ' αυτών το τουρκικό κράτος δε διατήρησε κανένα μερίδιο (Μυϊσλή, 2013, p. 81).

Στις αρχές της νέας χιλιετίας, η πορεία 'Εξευρωπαϊσμού' της Τουρκίας είχε την εικόνα μιας βέβαιης πορείας, χωρίς να υποστηρίζεται από καμία πλευρά ότι από τη μια στιγμή στην άλλη, τα αρνητικά σενάρια ασφαλείας, που διατηρούσε η μια χώρα για την άλλη, θα αντικαθίσταντο από μόνιμες συμμαχικές και εταιρικές συνεργασίες μεταξύ τους (Öniş & Yilmaz, Spring 2008, p. 125). Ωστόσο, υπό τον αστερισμό της ΕΕ, η προοπτική ένταξης της Τουρκίας εμφανίστηκε στο εσωτερικό της Τουρκίας ως εγγύηση του εκσυγχρονιστικού προγράμματός της και στο εσωτερικό της Ελλάδας ως εγγύηση ασφάλειας (Καζάκος, et al., 2001, p. 20). Η ελληνοτουρκική σχέση επαναπροσδιορίστηκε με δύο τρόπους. Πρώτον, οι δύο χώρες αναθεώρησαν τις προτεραιότητές τους δίνοντας έμφαση σε νέες μορφές συνεργασίας και εντοπίζοντας νέα πεδία ανταγωνισμού. Δεύτερον, θέτοντας τη σχέση τους σε νέο συγκείμενο και ανοίγοντάς την στο πολυμερές επίπεδο, τόσο το ευρωπαϊκό όσο και το περιφερειακό, οι δύο πλευρές υιοθέτησαν στην ατζέντα τους ευρύτερα ζητήματα περιφερειακής και παγκόσμιας κλίμακας (Fisher Onara & Anastasakis, 2013, p. 402).

Κατά τη δεκαετία 2008 – 2018, η οικονομία της Τουρκίας χαρακτηρίστηκε από έντονες εξελίξεις και αναταράξεις. Η οικονομική εικόνα της Τουρκίας σήμερα, που παρουσιάστηκε παραπάνω, φανερώνει το μέγεθος της απόστασης που διήνυσε η Τουρκία από την οικονομική κρίση του 2001 μέχρι σήμερα.

Ωστόσο, η ισοτιμία της τουρκικής λίρας έναντι τόσο του Ευρώ όσο και του δολαρίου ΗΠΑ, διολισθαίνει συνεχώς, λόγω του υψηλού ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών³ και των χαμηλών πραγματικών επιτοκίων (Turkish Statistical

³ Η αξία των εισαγωγών της Τουρκίας το 2016 ήταν 198,6 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ και η αξία των εξαγωγών της ήταν 142,6 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ. Το 2017, η αξία των εισαγωγών της Τουρκίας ήταν 233,792 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ και η αξία των εξαγωγών της ήταν 157,055 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ. Επομένως, ενώ

Institute, 2018). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η ισχυρή ανάπτυξη, που παρατηρήθηκε το 2017, δεν αναμένεται να είναι βιώσιμη, εκτός εάν προωθηθούν δομικές μεταρρυθμίσεις και βελτιωθεί το επιχειρηματικό περιβάλλον της Τουρκίας, ενώ η πολιτική αβεβαιότητα και ο αυξανόμενος κρατικός έλεγχος έχουν διαμορφώσει ένα λιγότερο προβλέψιμο επενδυτικό περιβάλλον (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018). Οι μακροοικονομικές ανισορροπίες που εμφανίζει η τουρκική οικονομία, εξαιτίας του διευρυνόμενου ελλείμματος ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και του διψήφιου πληθωρισμού, λειτουργούν ολοένα και πιο αποτρεπτικά για την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων, οι οποίες υποχώρησαν το 2017 (Organisation for Economic Cooperation and Development, 2018). Ο προβληματισμός για το τι μέλλει γενέσθαι σχετικά με τη μελλοντική πορεία της τουρκικής οικονομίας εντείνεται, με την οικονομία να εξελίσσεται σε στοιχείο προβληματισμού μετά το εκλογικό αποτέλεσμα της 24.6.2018 και η επενδυτική κοινότητα αντιμετωπίζει την επανεκλογή του Προέδρου Recep Tayyip Erdoğan με έντονο σκεπτικισμό.

Παράλληλα, στην Τουρκία η δεκαετία αυτή χαρακτηρίστηκε από πολυτάραχα γεγονότα, όπως ήταν η αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος της 13.7.2016, η βαθμιαία αύξηση της πολιτικής και θεσμικής ισχύος του Erdoğan, η ανάδυση του ηγεμονικού αναθεωρητισμού της Τουρκίας (Μπίτσιος, 2016). Στο πλαίσιο αυτό, η μεταρρυθμιστική ατζέντα της Τουρκίας σταδιακά υποχώρησε και ήδη από το 2013 αντικαταστάθηκε από ένα μονοδιάστατο πρόγραμμα οικονομικής πολιτικής, που δίνει έμφαση μόνο στην αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης, το οποίο οδήγησε σε υπερθέρμανση της οικονομίας και εκτόξευση του πληθωρισμού στο 25,24 τον Οκτώβριο 2018, το υψηλότερο ποσοστό από το 2003 (Trading Economics, 2018). Για κάποιους αναλυτές, εκφράζεται με αυτό τον τρόπο η υιοθέτηση εκ νέου από την Τουρκία 'ανατολικού προσανατολισμού', μια ευρασιατική στροφή, που αποτελεί μέρος μιας πολυδιάστατης στρατηγικής στην εξωτερική πολιτική, την οποία το κόμμα AKP υποστηρίζει, και που ως κεντρικό άξονα έχει τη 'διαφοροποίηση' (Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, 2018).

παρατηρήθηκε αύξηση των εξαγωγών κατά 10% και των εισαγωγών κατά 17,7%, και τις δυο χρονιές το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας ήταν ελλειμματικό (-56,089 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ το 2016 και -76,736 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ το 2017).

Στην Ελλάδα, η δεκαετία 2008 – 2018 χαρακτηρίστηκε κυρίως από την προσπάθεια αντιμετώπισης των συνεπειών της οικονομικής κρίσης, μέσω της υιοθέτησης μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής και εξυγίανσης για τη μείωση του δημοσίου χρέους. Στο πλαίσιο αυτό κρίθηκε απαραίτητο να βελτιωθεί η εικόνα του εμπορικού ισοζυγίου μέσα από την προώθηση της εξωστρέφειας και της αλλαγής του παραγωγικού μοντέλου της Ελλάδας. (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Την ίδια περίοδο, και καθώς η εσωτερική ζήτηση μειώθηκε σοβαρά, πολλές ελληνικές εταιρείες έστρεψαν το βλέμμα τους στις αγορές του εξωτερικού, συμπεριλαμβανομένης της τουρκικής. Μια άλλη σημαντική εξέλιξη της περιόδου αναφοράς ήταν η προσφυγική κρίση, την οποία κλήθηκε να αντιμετωπίσει η Ελλάδα, υπό συνθήκες δημοσιονομικής ασφυξίας και σύμφωνα με τις επιταγές του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου, αλλά και να συνδιαχειριστεί σε μεγάλο βαθμό με την Τουρκία. Ενδιαφέρουσα πτυχή από οικονομικής άποψης είναι το γεγονός ότι το εργατικό δυναμικό της Τουρκίας, το οποίο ανέρχεται σε 31.3 εκατομμύρια, μη συμπεριλαμβανομένου του 1,2 εκατομμυρίου Τούρκων που εργάζονται στο εξωτερικό, επαυξήθηκε περαιτέρω λόγω του προσφυγικού πληθυσμού που φιλοξενεί, του οποίου το ακριβές μέγεθος είναι άγνωστο (Central Intelligence Agency, 2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Το θεσμικό πλαίσιο της διμερούς συνεργασίας

Από τη δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα οι ελληνοτουρκικές σχέσεις έχουν υποστεί διακυμάνσεις, περνώντας τόσο από περιόδους σύγκρουσης, έντασης και ύφεσης, όσο και από φάσεις συνεργασίας. Μετά την εισβολή στην Κύπρο και την κατοχή, με στρατιωτικές δυνάμεις, του βόρειου τμήματός της (Ιούλιος 1974), η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα, οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών ακροβάτησαν, φτάνοντας ορισμένες φορές στο χείλος της ένοπλης σύγκρουσης (κρίση Μαρτίου 1987 και κρίση Ιμίων Ιανουαρίου 1996), με αφορμή τις αβάσιμες και αντίθετες με το Διεθνές Δίκαιο διεκδικήσεις και αμφισβητήσεις της Τουρκίας.

Καταρχάς, όσον αφορά τις πολιτικές σχέσεις μεταξύ των δυο χωρών, υπάρχει εκατέρωθεν εκπροσώπηση σε επίπεδο Πρεσβειών και λειτουργούν έμμισθες προξενικές αρχές και στις δυο χώρες, στην Τουρκία σε Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και Αδριανούπολη και στην Ελλάδα σε Πειραιά, Θεσσαλονίκη, Κομοτηνή και Ρόδο. Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι εμπορικές σχέσεις έχουν αυξημένο ειδικό βάρος στη διαδικασία της ελληνοτουρκικής πολιτικής προσέγγισης. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Τουρκία λειτουργούν δυο Γραφεία Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων (OEY), ένα στην Κωνσταντινούπολη και ένα στην Άγκυρα. Οι συνεπείς προσπάθειες της ελληνικής πλευράς για την περαιτέρω ενίσχυση των διμερών σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας αντανακλώνται σε σειρά διμερών επισκέψεων και επαφών (Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 2018).

Ο όγκος του εμπορίου αυξήθηκε σημαντικά με τη λειτουργία της τελωνειακής ένωσης ΕΕ – Τουρκίας (Καζάκος, et al., 2001, p. 100), η οποία επιτρέπει τις συναλλαγές με τα κράτη μέλη της ΕΕ, συνεπώς και με την Ελλάδα, χωρίς να υπάρχουν φορολογικά εμπόδια στα τελωνεία. Οι σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία όμως άρχισαν να σημειώνουν πραγματική πρόοδο μετά το Ελσίνκι, όταν η διαδικασία προσέγγισης εκφράστηκε και στο πλαίσιο της σταθερής υποστήριξης της ευρωπαϊκής προοπτικής της γείτονος. Το 1999, συνεκτιμώντας τα χρονίζοντα προβλήματα, δρομολογήθηκε η διαδικασία της ελληνο-τουρκικής προσέγγισης, η οποία στο διμερές επίπεδο κινήθηκε σε τρεις άξονες: Πρώτος άξονας ήταν η ανάπτυξη της διμερούς συνεργασίας στον τομέα της λεγόμενης «χαμηλής πολιτικής», δηλαδή εκεί όπου δεν υπάρχει αντιπαράθεση (οικονομία και εμπόριο, τουρισμός, πολιτισμός, κοινωνία

πολιτών κλπ.). Δεύτερος άξονας ήταν η μείωση της έντασης, κυρίως της στρατιωτικής, με τη βελτίωση του ψυχολογικού κλίματος και των επαφών μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων των δύο χωρών, μέσω της σταδιακής υιοθέτησης Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης (Μ.Ο.Ε.). Τέλος, τρίτος άξονας ήταν η διερεύνηση μέσω Διερευνητικών Επαφών (Διερευνητικές Συνομιλίες) των δυνατοτήτων για μια συμφωνημένη διευθέτηση του ζητήματος της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας (Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 2018).

Την περίοδο εκείνη πραγματοποιήθηκε μια άνευ προηγουμένου προσέγγιση ανάμεσα στις δύο χώρες και συμφωνήθηκαν διάφορα μέτρα σε ένα ευρύ φάσμα πεδίων. Πέρα από τις ομάδες “think tank” σε επίπεδο ΥΠΕΞ των δύο χωρών που θα συναντιόταν τακτικά για να συζητούν και να προσπαθούν να βρουν λύσεις στα κοινά τους προβλήματα, δόθηκε μεγάλη ώθηση στις οικονομικές συναλλαγές. Το 2000 υπογράφηκε μια σειρά συμφωνιών, σημαντικών και απαραίτητων για τη βελτίωση των σχέσεων των δύο χωρών, οι οποίες περιλαμβάνονται στη λίστα που ακολουθεί.

Διμερείς Συμφωνίες Ελλάδας – Τουρκίας:

- Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για συνεργασία στον τομέα του τουρισμού (20 Ιανουαρίου 2000)
- Μνημόνιο κατανόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας σχετικά με συνεργασία για την προστασία του περιβάλλοντος (20 Ιανουαρίου 2000)
- Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για τη συνεργασία του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργείου Εσωτερικών της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την καταπολέμηση του εγκλήματος, ιδιαίτερα της τρομοκρατίας, του οργανωμένου εγκλήματος, της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών και της λαθρομετανάστευσης (20 Ιανουαρίου 2000)
- **Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την αμοιβαία προώθηση και προστασία των επενδύσεων (20 Ιανουαρίου 2000)**
- Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την επιστημονική και τεχνολογική συνεργασία (4 Φεβρουαρίου 2000)

- Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για τη συνεργασία και αμοιβαία συνδρομή μεταξύ των τελωνειακών διοικήσεων (4 Φεβρουαρίου 2000)
- Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την πολιτιστική συνεργασία (4 Φεβρουαρίου 2000)
- **Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για οικονομική συνεργασία (4 Φεβρουαρίου 2000)**
- Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για τις θαλάσσιες μεταφορές (4 Φεβρουαρίου 2000)
- Πρωτόκολλο μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για τεχνική, επιστημονική και οικονομική συνεργασία στον αγροτικό τομέα (22 Ιουνίου 2000)
- Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την αποφυγή διπλής φορολογίας εισοδήματος (ισχύει από 01.01.2005)
- Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για συνεργασία στους τομείς τυποποίησης, αξιολόγησης της καταλληλότητας και εξετάσεων (τεστ) (30 Ιουνίου 2006)
- Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για συνεργασία στον τομέα της υγείας (28 Σεπτεμβρίου 2005)
- Μνημόνιο Συνεννόησης 3ης Περιοδικής Συνάντησης της Ελληνοτουρκικής Μεικτής Οικονομικής Επιτροπής (19 Φεβρουαρίου 2007)

Στις 14-15 Μαΐου 2010, κατά την επίσκεψη του Τούρκου πρωθυπουργού Recep Tayyip Erdoğan στην Αθήνα με τη συνοδεία δέκα υπουργών και μεγάλης ομάδας επιχειρηματιών, υπεγράφη ανάμεσα στον Erdoğan και τον Έλληνα πρωθυπουργό, Γιώργο Παπανδρέου η ιδρυτική διακήρυξη του Ανώτατου Συμβουλίου Συνεργασίας Ελλάδας και Τουρκίας. Επιπλέον υπεγράφησαν πολλά ακόμη μνημόνια και πρωτόκολλα μεταξύ των Τούρκων και των Ελλήνων υπουργών. Τα 21 συνολικά μνημόνια και πρωτόκολλα που υπεγράφησαν είναι τα εξής:

- Κοινή Πολιτική Διακήρυξη για την σύσταση του Ανωτάτου Συμβουλίου Συνεργασίας
- Πρωτόκολλο για τακτικές πολιτικές διαβουλεύσεις μεταξύ των Υπουργείων Εξωτερικών των δύο χωρών

- Συμφωνία σχετικά με την επικερδή απασχόληση των εξαρτώμενων μελών των διπλωματικών αποστολών
- Κοινή Δήλωση για την άρση των περιορισμών που ισχύουν στους μεθοριακούς σταθμούς Καστανέων-Παζαρκουλέ
- Μνημόνιο Κατανόησης για την προώθηση της συνεργασίας σε θέματα επενδύσεων μεταξύ Invest in Greece και τουρκικού Φορέα Προώθησης Επενδύσεων (ISPAT)
- Κοινή Διακήρυξη για την προώθηση της οικονομικής και επιχειρηματικής συνεργασίας
- Κοινή Διακήρυξη συνεργασίας στα θέματα Περιβάλλοντος
- Μνημόνιο Κατανόησης για θέματα προστασίας δασών
- Μνημόνιο Κατανόησης για την συνεργασία στον τομέα της ενέργειας
- Μνημόνιο Κατανόησης μεταξύ των δύο υπουργείων, καθώς και μεταξύ των αρμόδιων για τη συνεργασία σε θέματα επιστήμης και τεχνολογίας του ελληνικού υπουργείου Παιδείας και του Συμβουλίου Τεχνολογικής Έρευνας της Τουρκίας –TUBITAK
- Κοινή Διακήρυξη για τη συνεργασία της Ελλάδας και της Τουρκίας στον τομέα της εκπαίδευσης
- Μνημόνιο Προθέσεων για την ανάπτυξη των σιδηροδρομικών και συνδυασμένων μεταφορών μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας
- Κοινή Διακήρυξη στους τομείς των Τεχνολογιών Πληροφορικής, Επικοινωνιών και των Ταχυδρομικών Υπηρεσιών
- Κοινή Διακήρυξη για την ανάπτυξη της συνεργασίας στον τομέα των οδικών μεταφορών
- Κοινή Διακήρυξη επί θεμάτων παράνομης μετανάστευσης, ασύλου, οργανωμένου εγκλήματος, διακίνησης ναρκωτικών και προστασίας του πολίτη
- Κοινή Διακήρυξη για την κατάργηση της υποχρέωσης θεώρησης για τους κατόχους τουρκικών ειδικών διαβατηρίων
- Κοινή Διακήρυξη συνεργασίας στον τομέα του πολιτισμού
- Κοινή Διακήρυξη για συνεργασία στον τομέα του τουρισμού
- Πρωτόκολλο συνεργασίας των δύο κρατικών ειδησεογραφικών πρακτορείων
- Μνημόνιο Κατανόησης για την Τεχνική Συνεργασία μεταξύ του Ελληνικού Οργανισμού Τυποποίησης - ΕΛΟΤ και του αντίστοιχου τουρκικού οργανισμού TSE

- Μνημόνιο Κατανόησης για τη συνεργασία μεταξύ της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών και την Ένωσης Τουρκικών Τραπεζών (Banks Association of Turkey)

Επιπλέον, σημειώνεται πως υπήρχαν ήδη κάποιες διμερείς συμφωνίες, που είχαν υπογραφεί κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, όπως η Συμφωνία αεροπορικών μεταφορών (22.07.1947), η Συμφωνία εμπορίου και πληρωμών (07.11.1953) και η Συμφωνία περί διεθνών χερσαίων μεταφορών (16.11.1970).

Στις προαναφερόμενες συμφωνίες δίνεται μεγάλη έμφαση στη βιομηχανία, την ενέργεια, τη γεωργία, τις κατασκευές, τις μεταφορές, τις τηλεπικοινωνίες, τις τραπεζικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες, τον τουρισμό, το περιβάλλον, την υγεία και τις επενδύσεις. Η παρουσία της ΕΕ δρα καταλυτικά στις οικονομικές σχέσεις των μερών, κάτι που φαίνεται ιδιαίτερος στον τομέα του εμπορίου. Επομένως, οι συμφωνίες χαμηλής πολιτικής λαμβάνουν υπόψη το υφιστάμενο κοινοτικό πλαίσιο και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτό. Έτσι, όσο θα προχωρά η οικονομική ολοκλήρωση ΕΕ/Τουρκίας, όλο και μεγαλύτερο τμήμα του πλέγματος των διμερών οικονομικών ρυθμίσεων και σχέσεων Ελλάδας – Τουρκίας θα ορίζεται σε κοινοτικό επίπεδο (Μυϊσλή, 2013, pp. 88-92).

Από τις ανωτέρω συμφωνίες, η *Συμφωνία Πλαίσιο Οικονομικής Συνεργασίας* και η *Συμφωνία Αμοιβαίας Προστασίας και Προώθησης των Επενδύσεων* (βλ. Παράρτημα 3) δημιουργούν το σύγχρονο πλαίσιο για την ανάπτυξη των διμερών οικονομικών σχέσεων. Ειδικότερα η Συμφωνία Πλαίσιο Οικονομικής Συνεργασίας, που αφορά, μεταξύ άλλων, τις δυνατότητες γενικότερης οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας μεταξύ των επιχειρηματιών των δύο χωρών αφορά τους εξής τομείς συνεργασίας: γενική βιομηχανία, ενεργειακή, αγροτική, ναυτιλιακή, καθώς και τους τομείς κατασκευών, μεταφορών, τηλεπικοινωνιών, τραπεζικών υπηρεσιών, βιομηχανίας και τουρισμού, συμβουλευτικών υπηρεσιών σε θέματα διοίκησης και οργάνωσης, περιβάλλοντος και υπηρεσιών υγείας. Η Συμφωνία περιλαμβάνει τους τρόπους ανάπτυξης ενός ευεργετικού κλίματος διμερούς συνεργασίας, μέσα από ανταλλαγές και επαφές επιχειρηματικών αποστολών, διοργάνωση εκθεσιακών εκδηλώσεων, συμποσίων και ημερίδων επικοινωνίας και την προώθηση εμπορικών δραστηριοτήτων μέσω μάρκετινγκ προϊόντων και υπηρεσιών εκατέρωθεν. Ειδικότερα στο άρθρο 5 προβλέπεται η σύσταση *Ελληνοτουρκικής Μικτής Οικονομικής Επιτροπής* για τη

διευκόλυνση συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών. Η Συμφωνία Αμοιβαίας Προστασίας και Ανάπτυξης Επενδύσεων, αποτελεί το σύγχρονο πλαίσιο ανάπτυξης των διμερών οικονομικών σχέσεων της Ελλάδας και συμβάλλει στη δημιουργία ευνοϊκού επενδυτικού κλίματος μεταξύ των δύο χωρών, ενώ παράλληλα αποτελεί σημαντικό εργαλείο προστασίας και διασφάλισης των επενδυτών (Παπαναστασίου, 2002, pp. 63-65).

Από τον Οκτώβριο του 2009, ξεκίνησε μια προσπάθεια αναζωογόνησης της διαδικασίας ελληνοτουρκικής προσέγγισης, η οποία είχε δρομολογηθεί το 1999, με την ενεργοποίηση ενός νέου μηχανισμού προώθησης και διάρθρωσης της συνεργασίας των δυο χωρών στους τομείς της χαμηλής πολιτικής, το Ανώτατο Συμβούλιο Συνεργασίας– Α.Σ.Σ. (High Level Cooperation Council, HLCC). Έκτοτε έχουν πραγματοποιηθεί τέσσερα Α.Σ.Σ. (2010, 2013, 2014, 2016) (Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 2018).

Το Ανώτατο Συμβούλιο Συνεργασίας Ελλάδας – Τουρκίας εγκαινιάστηκε κατά την επίσκεψη στην Αθήνα του τότε Τούρκου Πρωθυπουργού κ. Erdogan, στις 14 Μαΐου 2010. Την ίδια ημέρα, υιοθετήθηκαν και υπεγράφησαν τα ακόλουθα κείμενα από τους αρμόδιους Υπουργών και τους εκπροσώπους των αντιστοίχων Φορέων:

- Κοινή Πολιτική Διακήρυξη για την σύσταση του Ανωτάτου Συμβουλίου Συνεργασίας μεταξύ Ελλάδος – Τουρκίας
- Πρωτόκολλο περί τακτικών πολιτικών διαβουλεύσεων μεταξύ των Υπουργείων Εξωτερικών της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας
- Κοινή Διακήρυξη για την άρση περιορισμών στην μεθοριακή διάβαση Καστανέων – Pazarkule
- Συμφωνία μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την επικερδή απασχόληση των εξαρτωμένων μελών των οικογενειών των μελών των διπλωματικών και προξενικών Αρχών
- Κοινή Διακήρυξη για την προώθηση της οικονομικής και επιχειρηματικής συνεργασίας της Υπουργού Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας της Ελληνικής Δημοκρατίας και το Υπουργού Επικρατείας της Δημοκρατίας της Τουρκίας

- Μνημόνιο Κατανόησης για την Τεχνική Συνεργασία μεταξύ του Ελληνικού Οργανισμού Τυποποίησης (ΕΛΟΤ) και του Τουρκικού Οργανισμού Πιστοποίησης (TSE)
- Μνημόνιο Κατανόησης για την Προώθηση της Συνεργασίας σε Θέματα Επενδύσεων μεταξύ του “Invest in Greece” και του Τουρκικού Φορέα Προώθησης Επενδύσεων (ISPAT)
- Μνημόνιο Κατανόησης σε Θέματα Δασών μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας
- Κοινή Διακήρυξη της Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργού Περιβάλλοντος και Δασών της Δημοκρατίας της Τουρκίας
- Μνημόνιο Κατανόησης μεταξύ του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργείου Ενέργειας και Φυσικών Πόρων της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την συνεργασία στον τομέα της ενέργειας
- Κοινή Διακήρυξη της Υπουργού Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Υπουργού Εθνικής Παιδείας της Δημοκρατίας της Τουρκίας
- Μνημόνιο Κατανόησης μεταξύ του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργείου Επικρατείας της Δημοκρατίας της Τουρκίας αρμοδίου για θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας για την συνεργασία μεταξύ της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας του Υπουργείου Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Συμβουλίου Επιστημονικής και Τεχνολογικής Έρευνας της Δημοκρατίας της Τουρκίας (TUBITAK)
- Μνημόνιο Προθέσεων μεταξύ του Υπουργείου Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργείου Μεταφορών και Επικοινωνιών της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την Ανάπτυξη Σιδηροδρομικών και Συνδυασμένων Μεταφορών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας
- Κοινή Διακήρυξη του Υπουργού Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργού Μεταφορών και Επικοινωνιών της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την Ανάπτυξη της Συνεργασίας στον τομέα των οδικών μεταφορών

- Κοινή Διακήρυξη του Υπουργού Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργού Μεταφορών και Επικοινωνιών της Δημοκρατίας της Τουρκίας για τους τομείς της πληροφορικής, των τεχνολογιών επικοινωνίας και των ταχυδρομικών υπηρεσιών
- Κοινή Διακήρυξη για ζητήματα Παράνομης Μετανάστευσης, Ασύλου, Οργανωμένου Εγκλήματος, Διακίνησης Ναρκωτικών και Προστασίας του Πολίτη
- Κοινή Διακήρυξη για την Κατάργηση της Υποχρέωσης Θεώρησης για κατόχους τουρκικών ειδικών διαβατηρίων
- Κοινή Διακήρυξη των Υπουργών Πολιτισμού και Τουρισμού της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την Συνεργασία στον τομέα του πολιτισμού
- Κοινή Διακήρυξη των Υπουργών Πολιτισμού και Τουρισμού της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την Συνεργασία στον τομέα του τουρισμού
- Πρωτόκολλο Συνεργασίας μεταξύ του Πρακτορείου Anadolu και του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων – Μακεδονικού Πρακτορείου Ειδήσεων (ΑΠΕ-ΜΠΕ)
- Μνημόνιο Κατανόησης για την Συνεργασία μεταξύ της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών και της Ένωσης Τουρκικών Τραπεζών (Banks Association of Turkey) (Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 2010)

Στις 4 Μαρτίου 2013, πραγματοποιήθηκε, στην Κωνσταντινούπολη, η δεύτερη συνεδρίαση του Ανώτατου Συμβουλίου Συνεργασίας Ελλάδας – Τουρκίας, υπό την προεδρία των Πρωθυπουργών, με τη συμμετοχή Υπουργών και από τις δύο χώρες. Κατά τις εργασίες του δεύτερου Ανώτατου Συμβουλίου Συνεργασίας Ελλάδας – Τουρκίας υπεγράφησαν κείμενα συμφωνιών στον τομέα της υγείας, του τουρισμού, της καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης, της αθλητικής συνεργασίας, της γυναικείας επιχειρηματικότητας κ.ά. Πρόκειται για τομείς που άπτονται ζητημάτων της καθημερινής ζωής των πολιτών των δύο κρατών (Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 2013).

Η τρίτη συνεδρίαση του Ανώτατου Συμβουλίου Συνεργασίας Ελλάδας – Τουρκίας πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα, στις 5 και 6 Δεκεμβρίου 2014. Πραγματοποιήθηκε, επίσης, σειρά διμερών επαφών μεταξύ των συμμετεχόντων Υπουργών των δύο Κυβερνήσεων και υπεγράφη Κοινή Δήλωση των δύο Πρωθυπουργών. Τέλος, διοργανώθηκε Επιχειρηματικό Φόρουμ. Στο πλαίσιο του τέταρτου Ανώτατου Συμβουλίου Συνεργασίας Ελλάδας-Τουρκίας (4ο ΑΣΣ/Σμύρνη, 8 Μαρτίου 2016), συζητήθηκαν το προσφυγικό και οι διμερείς σχέσεις, υπήρξαν διμερείς συναντήσεις των συμμετεχόντων Υπουργών ανά χαρτοφυλάκιο, ενώ υπεγράφησαν έξι (6) κείμενα συνολικά (Κοινή Διακήρυξη των δύο Πρωθυπουργών), Συμφωνία Συνεργασίας μεταξύ Πρακτορείου ΑΠΕ/ΜΠΕ-Anadolu, Πρωτόκολλο Συνεργασίας ΕΡΤ-TRT, Μνημόνιο Κατανόησης μεταξύ Οργανισμών Λιμένων Θεσσαλονίκης-Σμύρνης, Κοινή Δήλωση Συνεργασίας στον τομέα του Τουρισμού, Μνημόνιο Προθέσεων για την Παράνομη Μετανάστευση). Εξετάσθηκε, επίσης, πέραν της προοπτικής ακτοπλοϊκής σύνδεσης της Θεσσαλονίκης με τη Σμύρνη, η κατασκευή υπερταχείας σιδηροδρομικής γραμμής, που θα συνδέει την Κωνσταντινούπολη με τη Θεσσαλονίκη και θα καταλήγει στην Ηγουμενίτσα (Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 2018). Το Πέμπτο Α.Σ.Σ., το οποίο ήταν αρχικά προγραμματισμένο για το Φεβρουάριο του 2018, δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμη (Η Καθημερινή, 2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – Εμπορικές σχέσεις

Η Τουρκία μαζί με την Ιταλία, τη Γερμανία, τη Βουλγαρία, την Κύπρο, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ) αποτελούν τις κυριότερες αγορές των ελληνικών εξαγωγικών προϊόντων και υπηρεσιών (International Monetary Fund, 2018). Εκτός από τη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων στις αρχές της νέας χιλιετίας, ένας άλλος παράγοντας που συνέβαλε στην αύξηση των ελληνικών εξαγωγών προς την Τουρκία ήταν οι υψηλοί ρυθμοί μεγέθυνσης που σημείωσε η Τουρκία τα τελευταία 16 χρόνια, λόγω της θετικής σχέσης των εξαγωγών με την πορεία των εισοδημάτων της αλλοδαπής και της αρνητικής σχέσης των εξαγωγών με την πορεία της αντίστοιχης συναλλαγματικής ισοτιμίας. Πιο συγκεκριμένα, την περίοδο 2001 – 2017 ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης της Τουρκίας ήταν 5,8% (4,5% σε όρους πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ). Αξίζει να σημειωθεί ότι η προαναφερθείσα μακροοικονομική επίδοση της Τουρκίας σε συνδυασμό με τη μεγάλη ύφεση που βίωσε η ελληνική οικονομία την τελευταία δεκαετία είχε ως αποτέλεσμα να κλείσει σε μεγάλο βαθμό η απόσταση που χώριζε το πραγματικό μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα (ΠΜΚΕ) της Ελλάδος από το αντίστοιχο της Τουρκίας (Γώγος, 2018, p. 3). Πάντως, η Τουρκία βρίσκεται, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα, αντιμέτωπη με προκλήσεις για τη μετάβαση σε καθεστώς υψηλού εισοδήματος, ενώ τα μακροοικονομικά επιτεύγματά της αμφισβητούνται. Οι εγχώριες προκλήσεις και το επιδεινούμενο γεωπολιτικό περιβάλλον σίγουρα επηρεάζουν αρνητικά τις εξαγωγές, τις επενδύσεις και την ανάπτυξή της.

3.1 – Ο όγκος εμπορίου και το εμπορικό ισοζύγιο

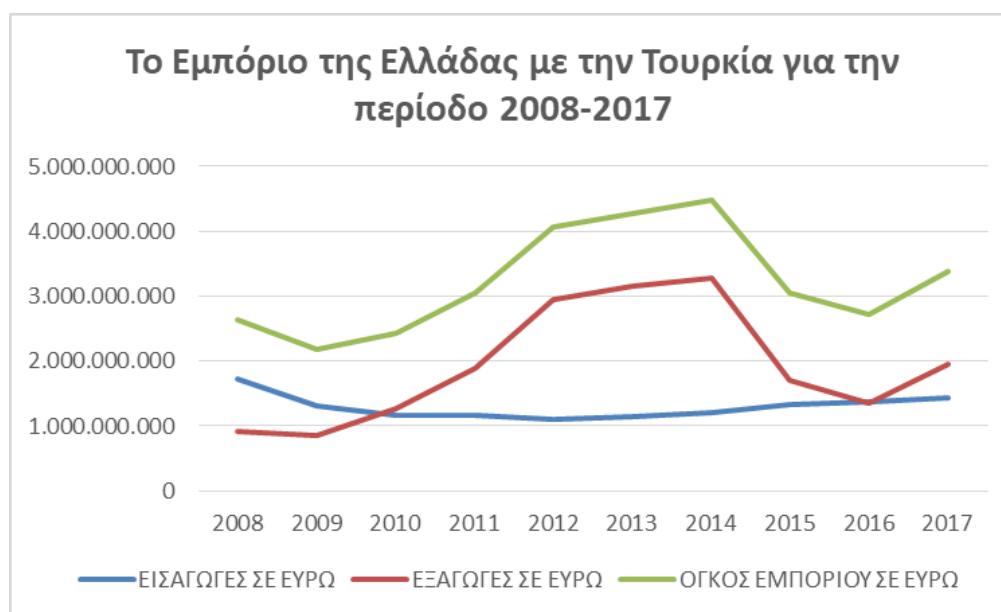
Το 2000 ο όγκος του εμπορίου Ελλάδας – Τουρκίας το υπερδιπλασιάστηκε σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος. Η αυξητική αυτή τάξη συνεχίστηκε και τα χρόνια που ακολούθησαν. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ενώ το 1995 όγκος του διμερούς εμπορίου ανήλθε σε 320 εκατ. Ευρώ, το 2008 ήταν 2,4 δισεκ. Ευρώ. Ωστόσο την αύξηση του όγκου καρπώθηκε η Τουρκία, καθώς η Ελλάδα το 2008 είχε ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο κατά 825 εκατ. Ευρώ (Συρίγος , 2015, p. 571).

Με αυτό τον τρόπο δεν εκπληρώθηκαν οι προσδοκίες, οι οποίες είχαν τραφεί στην Ελλάδα στις αρχές του 2000, ότι η τουρκική αγορά θα απορροφούσε τα ελληνικά προϊόντα, σε αντίθεση με τις πιο δύσκολες ευρωπαϊκές αγορές, όπου τα ελληνικά προϊόντα συναντούσαν δυσκολία, λόγω είτε χαμηλής ποιότητας, είτε μη πλήρωσης προδιαγραφών. Ο όγκος των ελληνικών εξαγωγών το 2000 έφτασε τα 632 εκατ. Ευρώ, όμως κινήθηκε σε χαμηλότερα επίπεδα μέχρι το 2005, για να διπλασιαστεί μόλις το 2010. Αντίθετα, από το 2000 μέχρι το 2007, οι τουρκικές εξαγωγές προς την Ελλάδα, τετραπλασιάστηκαν (από 430 εκατ. Ευρώ το 2000, εκτινάχθηκαν σε 1.670 εκατ. Ευρώ το 2007). Το γεγονός αυτό επέδρασε πάνω στο εμπορικό ισοζύγιο μεταξύ των δύο χωρών. Μέχρι το 2000, όσο ο όγκος των συναλλαγών τους ήταν χαμηλός, η Ελλάδα είχε θετικό εμπορικό ισοζύγιο. Από το 2001 και για μια δεκαετία, η Ελλάδα κατέγραφε σταθερά ελλειμματικό ισοζύγιο, ενώ το 2007 και 2008 το έλλειμμα ξεπέρασε το ένα δισεκατομμύριο Ευρώ. Με την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, μειώθηκαν οι εισαγωγές προϊόντων από το εξωτερικό, το οποίο μείωσε και τις εισαγωγές τουρκικών προϊόντων. Την ίδια περίοδο η Ελλάδα αύξησε τις εξαγωγές πετρελαιοειδών προς τη Τουρκία, γεγονός που οδήγησε στο να καταστεί εκ νέου θετικό το εμπορικό ισοζύγιο για την Ελλάδα (Συρίγος , 2015, p. 572).

Στη συνέχεια, ακολουθούν πίνακας και γράφημα σχετικά με το διμερές εμπόριο Ελλάδας – Τουρκίας, βάσει των στατιστικών στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ, για το διμερές εμπόριο κατά την περίοδο 2008 – 2017 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2018), τα οποία αναλύονται παρακάτω.

Το εμπόριο της Ελλάδας με την Τουρκία για την περίοδο 2008-2017				
Έτος	Εισαγωγές της Ελλάδας από την Τουρκία σε Ευρώ	Εξαγωγές της Ελλάδας στην Τουρκία σε Ευρώ	Όγκος εμπορίου σε Ευρώ	Ισοζύγιο για την Ελλάδα σε Ευρώ
2008	1.726.697.344	903.007.745	2.629.705.089	-823.689.599
2009	1.315.104.304	858.620.159	2.173.724.463	-456.484.145
2010	1.161.348.779	1.257.397.145	2.418.745.924	96.048.366
2011	1.156.693.766	1.881.566.200	3.038.259.966	724.872.434
2012	1.108.212.990	2.952.247.525	4.060.460.515	1.844.034.535
2013	1.130.653.216	3.148.423.032	4.279.076.248	2.017.769.816
2014	1.205.845.305	3.266.238.782	4.472.084.087	2.060.393.477
2015	1.331.394.910	1.710.659.454	3.042.054.364	379.264.544
2016	1.374.468.970	1.351.252.436	2.725.721.406	-23.216.534
2017	1.436.185.961	1.952.644.122	3.388.830.083	516.458.161
ΣΥΝΟΛΟ	17.956.149.534	22.175.826.278	40.131.975.812	

Πίνακας 1 – Το εμπόριο της Ελλάδας με την Τουρκία, 2008 – 2017

Γράφημα 1 – Το εμπόριο της Ελλάδας με την Τουρκία, 2008 – 2017

Από τα παραπάνω στοιχεία, συνάγεται κατ' αρχάς ότι η Τουρκία είναι ένας πολύ σημαντικός εμπορικός εταίρος της Ελλάδας. Την περίοδο 2008 – 2017 , ο συνολικός όγκος του διμερούς τους εμπορίου ανήλθε σε 40 δισεκ. Ευρώ, εκ των οποίων τα 22 αντιστοιχούν στην αξία των ελληνικών εξαγωγών προς την Τουρκία. Εκ πρώτης όψεως, πρόκειται για μια υγιή και ισορροπημένη εμπορική σχέση την περίοδο αναφοράς, όπου οι δυο χώρες καρπώθηκαν σχεδόν ισόποσα κέρδη από το μεταξύ τους εμπόριο. Περαιτέρω, σύμφωνα με τα ανωτέρω στοιχεία, ο όγκος του διμερούς εμπορίου παρουσίασε αυξητική τάση από το 2008 έως το 2014. Στη συνέχεια, μειώθηκε σημαντικά φτάνοντας στο χαμηλότερο σημείο αυτής της κάμψης το 2016, οπότε άρχισε να σημειώνεται σταδιακή άνοδος, με αποτέλεσμα το 2017 να φτάσει το διμερές εμπόριο στο επίπεδο του 2011. Πιο αναλυτικά, ο όγκος του εμπορίου το 2012 (4 εκατ. Ευρώ) διπλασιάστηκε σε σχέση με αυτόν του 2008 (2 εκατ. Ευρώ) και η υψηλή αυτή τιμή διατηρήθηκε στο ίδιο επίπεδο για τρεις συνεχείς χρονιές, από το 2012 έως το 2014. Το 2016, ο όγκος του εμπορίου έπεσε στο επίπεδο που είχε κατά τα έτη 2010 και 2011, όμως ήδη από την επόμενη χρονιά καταγράφηκε αυξητική πορεία.

Αναφορικά με το εμπορικό ισοζύγιο την περίοδο 2008 – 2017, παρουσιάζεται σε γενικές γραμμές θετικό για την Ελλάδα. Με εξαίρεση τα ελλειμματικά εμπορικά ισοζύγια των ετών 2008 (-823 εκατ. Ευρώ), 2009 (-456 εκατ. Ευρώ) και 2016 (-23 εκατ. Ευρώ), όλες τις υπόλοιπες χρονιές, το ισοζύγιο υπήρξε πλεονασματικό, με τα υψηλότερα πλεονάσματα της Ελλάδας να καταγράφονται τα έτη 2012 (1,8 δισεκ. Ευρώ), 2013 (2 δισεκ. Ευρώ) και 2014 (2 δισεκ. Ευρώ). Ωστόσο, το 2015, παρόλο που το ισοζύγιο παρέμεινε θετικό για την Ελλάδα (379 εκατ. Ευρώ), η τιμή του υπόπενταπλασιάστηκε σε σχέση με εκείνη του 2014. Η εικόνα χειροτέρευσε περισσότερο το 2016, όταν το εμπορικό ισοζύγιο για την Ελλάδα έλαβε αρνητική τιμή (-23 εκατ. Ευρώ). Δεδομένης της αρνητικής κατάστασης, μπορεί να γίνει λόγος για αξιοσημείωτη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου για την Ελλάδα το 2017, αφού όχι μόνο επέστρεψε σε θετική τιμή, αλλά αυξήθηκε σημαντικά σε σχέση με την αμέσως προηγούμενη χρονιά (516 εκατ. Ευρώ). Βέβαια, η τιμή του εμπορικού ισοζυγίου του 2017 δεν ήταν παρά το ένα πέμπτο της τιμής που επετεύχθη τα έτη 2013 και 2014.

Η εικόνα του ελληνοτουρκικού εμπορίου της περιόδου 2008 – 2017, αντιπαραβαλλόμενη με την αντίστοιχη εικόνα της περιόδου 1998 – 2007, δίνει σημαντικές πληροφορίες για την εξέλιξη των εμπορικών σχέσεων των δύο χωρών. Αρχικά παρατηρείται ότι η τάξη των μεγεθών είναι εντελώς διαφορετική. Πρώτον, ο

όγκος εμπορίου 1998 – 2007 είναι κατά πολύ μικρότερος από εκείνον της περιόδου 2008 – 2017 (1998: 638 εκατ. Ευρώ, 1999: 682 εκατ. Ευρώ, 2000: 1 δισεκ. Ευρώ, 2001: 957 εκατ. Ευρώ, 2002: 1 δισεκ. Ευρώ, 2003: 1,2 δισεκ. Ευρώ, 2004: 1,5 δισεκ. Ευρώ, 2005: 1,7 δισεκ. Ευρώ, 2006: 2 δισεκ. Ευρώ, 2007: 2,4 δισεκ. Ευρώ. Δεύτερον, το εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας την περίοδο 1998 – 2007 είναι κατ' επανάληψη αρνητικό (1998: -22 εκατ. Ευρώ, 1999: -36 εκατ. Ευρώ, 2001: -170 εκατ. Ευρώ, 2002: -277 εκατ. Ευρώ, 2003: -311 εκατ. Ευρώ, 2004: -441 εκατ. Ευρώ, 2005: -204 εκατ. Ευρώ, 2006: -478 εκατ. Ευρώ, 2007: -825 εκατ. Ευρώ) (Συρίγος, 2015, p. 570).

3.2 – Σύσταση εμπορίου

3.2.1 – Ελληνικές εξαγωγές προς Τουρκία

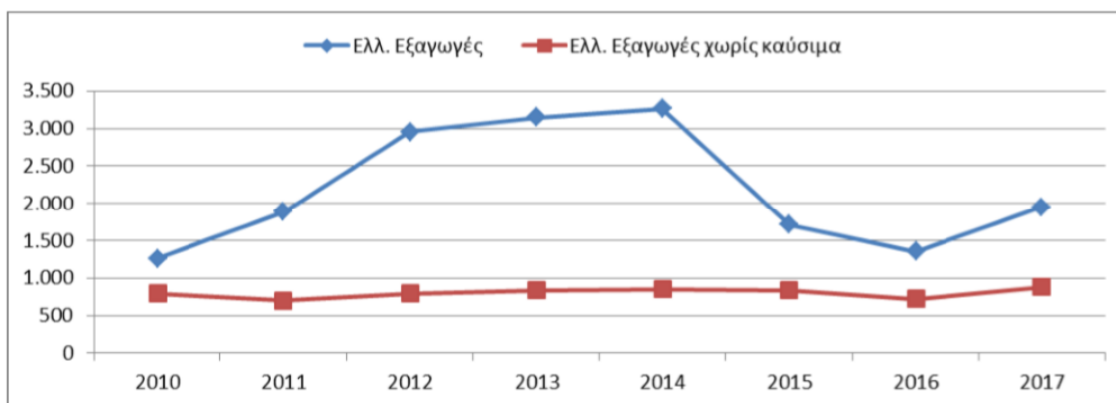
Ο όγκος του διμερούς εμπορίου και το εμπορικό ισοζύγιο για την Ελλάδα δίνει μια πρώτη εικόνα των εμπορικών σχέσεων των δυο χωρών, όμως πρόκειται για αποσπασματική εικόνα, εάν δε ληφθεί υπόψη και η σύσταση του εμπορίου. Αρχικά, αναφέρεται ότι το μεγαλύτερο μέρος στις εμπορικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας καταλαμβάνει η κατηγορία των αγαθών με τον μέσο όρο του σχετικού μεριδίου να διαμορφώνεται στο 80,5% την περίοδο 2010 – 2016 (Γώγος, 2018, p. 1).

Η Τουρκία συνιστά μια αρκετά δύσκολη αγορά, δεδομένου του προστατευτισμού των αγροτικών και μεταποιημένων προϊόντων και υπηρεσιών της, ο οποίος εκδηλώνεται, τόσο με την υπέρμετρη δασμολόγηση και φορολόγηση (πχ. ελαιόλαδο 31,2%, φέτα 180%), όσο και με τη δημιουργία επιπρόσθετων μη δασμολογικών εμποδίων (π.χ. χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες) που εμφανίζονται κατά την εισαγωγή τους.

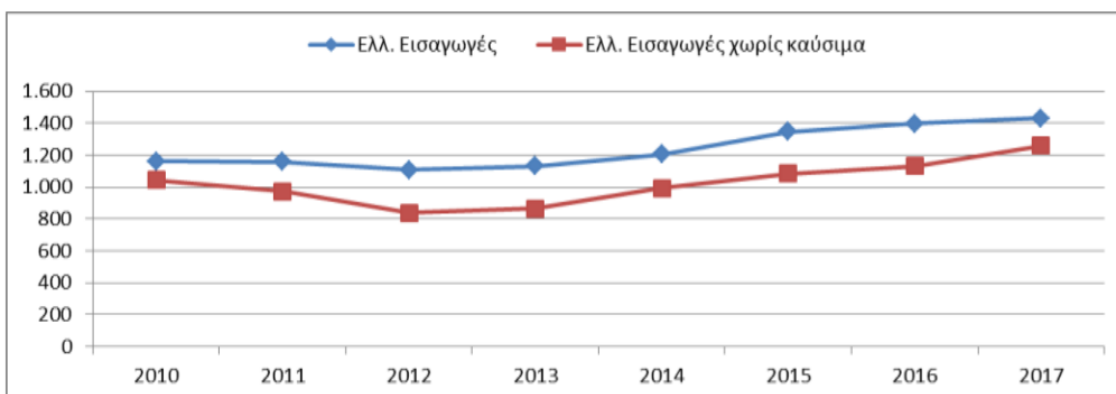
Στη συνέχεια, ακολουθεί πίνακας για την περίοδο 2008 – 2017 με την ανά έτος αξία των ελληνικών εξαγωγών προς την Τουρκία και το ποσοστό αυτών που αφορά σε πετρελαιοειδή (προϊόντα με κωδικό 27 σε διψήφιο επίπεδο διεθνούς ταξινόμησης συνδυασμένης ονοματολογίας CN2), βάσει των στατιστικών στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ [βλ. Παράρτημα 1: Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία ανά έτος κατά την περίοδο 2008 – 2017 σε τετραψήφιο επίπεδο διεθνούς ταξινόμησης συνδυασμένης ονοματολογίας (CN4)].

έτος	Ελληνικές Εξαγωγές προς Τουρκία (Ευρώ)	εκ των οποίων Πετρελαιοειδή (Ευρώ)	Ποσοστό
2008	903.007.745	327.390.100	36%
2009	858.620.159	301.393.923	35%
2010	1.257.397.145	462.167.413	37%
2011	1.881.566.200	1.182.371.561	63%
2012	2.952.247.525	2.159.597.160	73%
2013	3.148.423.032	2.314.346.780	73%
2014	3.266.238.782	2.417.101.218	74%
2015	1.710.659.454	875.191.735	51%
2016	1.351.252.436	629.445.530	46%
2017	1.952.644.122	1.074.336.516	55%

Πίνακας 2 – Η ανά έτος αξία των ελληνικών εξαγωγών προς την Τουρκία και το ποσοστό αυτών που αφορά σε Πετρελαιοειδή, 2008 – 2017

Γράφημα 2 - Ελληνικές Εξαγωγές προς την Τουρκία, 2010 – 2017, Αξίες σε εκατ. Ευρώ (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018)

Γράφημα 3 – Ελληνικές Εισαγωγές από την Τουρκία, 2010 – 2017, Αξίες σε εκατ. Ευρώ (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018)

Αυτό που γίνεται αμέσως αντιληπτό από την εξέταση των στοιχείων του προηγούμενου πίνακα, είναι ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ελληνικών εξαγωγών προς την Τουρκία αντιστοιχεί στα πετρελαιοειδή. Ήδη από το 1999 το ποσοστό των πετρελαιοειδών ξεπερνά το 30%. Μάλιστα κάποια έτη το ποσοστό αυτό υπήρξε δυσανάλογα υψηλό, υπερβαίνοντας κατά πολύ το 50% (2011: 63%, 2012: 73%, 2013: 73%, 2014: 74%). Σημειώνεται πως σε μεγάλο βαθμό, ήταν χάρη στην τουρκική αγορά που αυξήθηκε η παραγωγή των ελληνικών διυλιστηρίων, παρά την ύφεση που υπέστησαν τα περισσότερα από τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά διυλιστήρια από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 (Συρίγος, 2015, p. 572).

Οι ενεργειακές ανάγκες της Τουρκίας οφείλονται σε μια σειρά παραγόντων. Πρώτον, η Τουρκία έχει μια δυναμική και ενεργοβόρα βιομηχανία. Ταυτόχρονα, η Τουρκία αποτελεί πόλο έλξης άμεσων ξένων επενδύσεων, οι οποίες αφενός προϋποθέτουν για την πραγματοποίησή τους την ασφαλή ενεργειακή τροφοδοσία και αφετέρου, με την πραγματοποίησή τους αυξάνουν περαιτέρω την ενεργειακή κατανάλωση⁴. Δεύτερον, η Τουρκία έχει αναλάβει την πραγματοποίηση μιας σειράς φιλόδοξων έργων υποδομής στρατηγικής σημασίας⁵ (Investment, Support and Promotion Agency of Turkey, 2018). Τρίτον, στην Τουρκία καταγράφεται έντονη κατασκευαστική δραστηριότητα, η οποία οφείλεται, μεταξύ άλλων, στις οικιστικές ανάγκες ενός ολοένα διογκούμενου πληθυσμού⁶ (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο

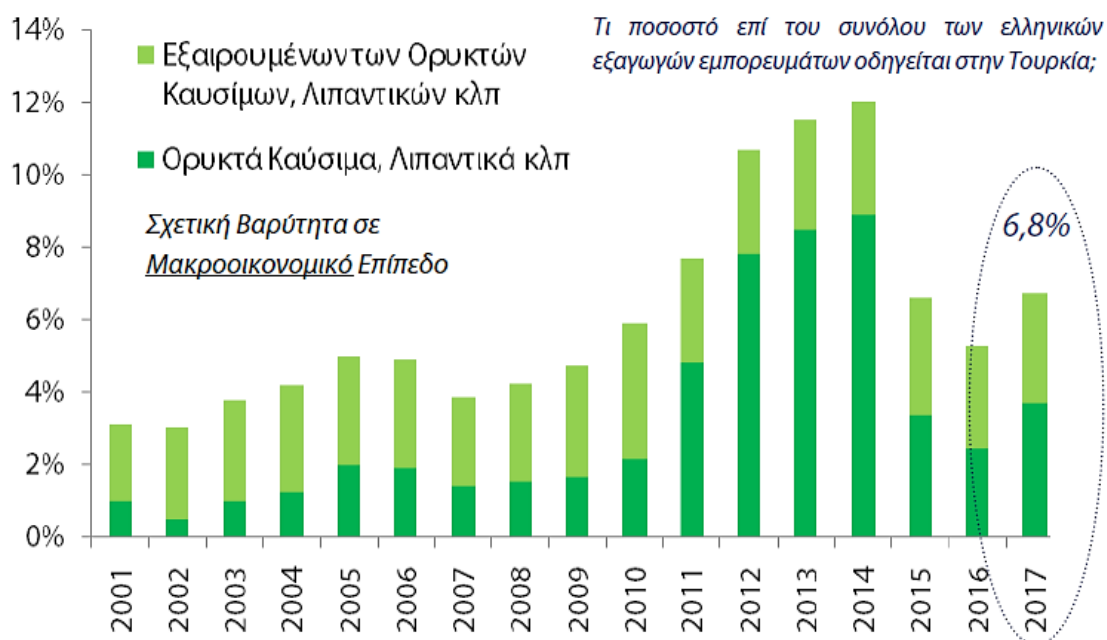
⁴ Η Τουρκία, προς το παρόν εισάγει το μεγαλύτερο μέρος των ενεργειακών πόρων, που καταναλώνει. Τα τελευταία 15 χρόνια, η Τουρκία παρουσιάζει τη μεγαλύτερη θετική μεταβολή στη ζήτηση ενέργειας από όλα τα κράτη του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης. Ωστόσο, σύμφωνα με τις τουρκικές αρχές, η χώρα μπορεί να καλύψει μόνο το 26% των ενεργειακών αναγκών της από την εγχώρια παραγωγή ενέργειας. Προκειμένου να ξεπεράσει την ενεργειακή της εξάρτηση, η Τουρκία έχει υιοθετήσει ένα φιλόδοξο σχέδιο, με το οποίο κινητοποιεί όλες τις δυνάμεις της, τόσο με επενδύσεις στον τομέα παραγωγής, όσο και στον τομέα μεταφοράς της ενέργειας (Republic of Turkey - Ministry of Foreign Affairs, 2016). Παρόλα αυτά, υπάρχουν ανησυχίες ότι, μετά τη συνεργασία της με τη Ρωσία για την κατασκευή της πυρηνικής μονάδας στην πόλη Ακουγιού, η Τουρκία θα βρίσκεται υπό τη ρωσική ενεργειακή εξάρτηση (Enikonomía, 2018). Δεδομένης της αυξημένης βαρύτητας της ενεργειακής τροφοδοσίας για την πραγματοποίηση μιας ΑΞΕ, ο παράγοντας της ενέργειας είναι πρωταρχικής σημασίας. Το εύφλεκτο γεωπολιτικό περιβάλλον της περιοχής και η ενεργειακή εξάρτηση της Τουρκίας ενδεχομένως να αποτελούσαν αντικίνητρα για το ξένο επενδυτικό κεφάλαιο (International Energy Agency, 2017).

⁵ Πρόσφατα, η Τουρκία παρουσίασε το «Πρόγραμμα Ανάπτυξης Υποδομών στις Μεταφορές» για την περίοδο μέχρι το 2035, το οποίο συγχρηματοδοτήθηκε από το ευρωπαϊκό πρόγραμμα IPA. Πράγματι, η Τουρκία έχει θέσει ιδιαίτερα φιλόδοξους στόχους προς πραγματοποίηση μέχρι το 2023, στο οδικό δίκτυο, το σιδηρόδρομο, τις αεροπορικές μεταφορές και τις λιμενικές εγκαταστάσεις (Delegation of the European Union to Turkey, 2018).

⁶ Στις αιτίες ραγδαίας ανάπτυξης του κατασκευαστικού τομέα στην Τουρκία συγκαταλέγονται οι πολύ υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης στις αρχές της δεκαετίας του 2000, που παρέμειναν θετικοί και τα τρία τελευταία χρόνια, οι μεγάλες Άμεσες Ξένες Επενδύσεις στον κατασκευαστικό τομέα (πάνω από 3,7 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ το 2015), τα χαμηλά επιτόκια δανεισμού και η σχετική ευκολία χορήγησης δανείων (μόνο το 2015 χορηγήθηκαν δάνεια ύψους 44 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ.), η επιθετική πολιτική του κρατικού

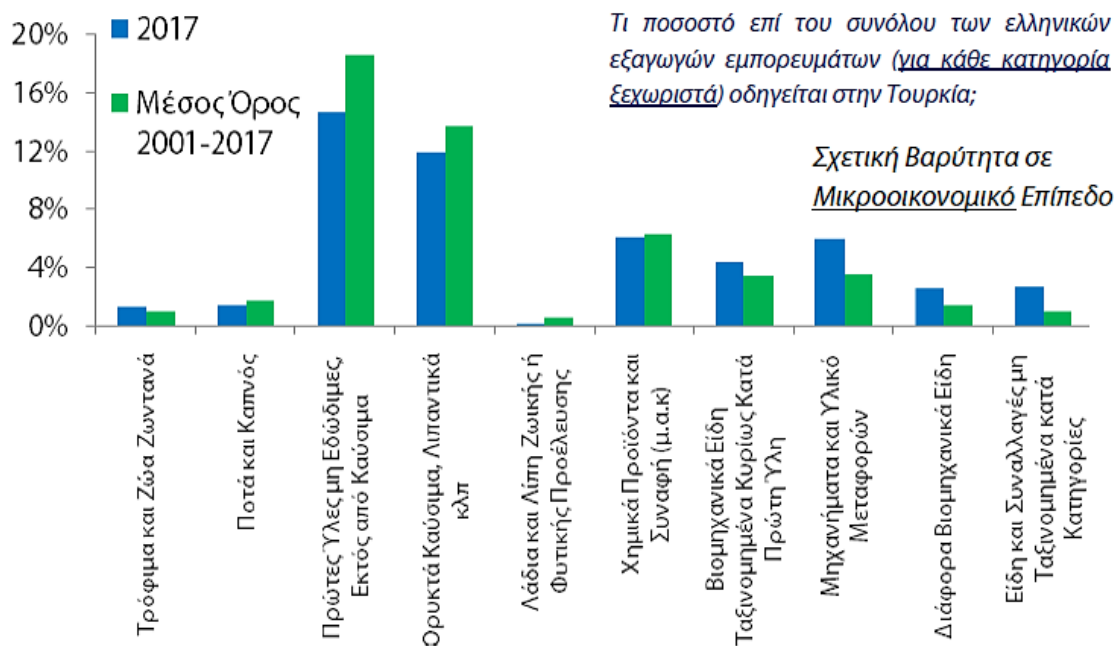
Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Άγκυρας & Κωνσταντινούπολης, 2018). Τέλος, η Τουρκία αντιμετωπίζει ένα ανασφαλές γεωπολιτικό περιβάλλον και η τωρινή ή μελλοντική στρατιωτική ανάμειξή της στις υποθέσεις της περιφέρειάς της καθιστούν την ενεργειακή της ασφάλεια ζήτημα εθνικού συμφέροντος υψίστης σημασίας. Η σημαντική ενεργειακή εξάρτηση της Τουρκίας επεξηγεί σε μεγάλο βαθμό και τις διεκδικήσεις της γείτονος στα ενεργειακά αποθέματα της Κύπρου και της Ελλάδας (Η Καθημερινή, 2018).

Τα δύο παρακάτω γραφήματα αφορούν τη σχετική βαρύτητα της τούρκικης οικονομίας στις ελληνικές εξαγωγές εμπορευμάτων (% επί του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών εμπορευμάτων).

Γράφημα 4 – Το ποσοστό επί του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών εμπορευμάτων, που οδηγείται στην Τουρκία (Γώγος, 2018, p. 1)

κατασκευαστικού οργανισμού (ΤΟΚΙ), η αύξηση του πληθυσμού και η συνοδευούσα αυτήν μεγάλη τάση αστικοποίησης με την αγορά κατοικίας αντί ενοικίασης. Επιπροσθέτως, το 2013 στην Τουρκία εισήχθη το «Σχέδιο Αστικής Ανάπλασης», που προβλέπει την κατασκευή 6,5 εκατ. νέων αντισεισμικών κατοικιών την επόμενη εικοσαετία, με προϋπολογισμό 400 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ Σημειώνεται ότι η Τουρκία διαθέτει περίπου 22 εκατ. κτίρια κατοικιών, εκ των οποίων το 78% δεν πληροί τις αντισεισμικές προδιαγραφές. Ο μεγαλύτερος αριθμός πωλήσεων σημειώνεται, τα τελευταία δέκα χρόνια, στα μεγάλα αστικά κέντρα, κυρίως σε Κων/πολη, Άγκυρα και Σμύρνη. Την τελευταία πενταετία αυξημένα έσοδα καταγράφονται στην Περιφέρεια, γεγονός που αναδεικνύει τη μετατόπιση της ζήτησης ακινήτων από μεγάλες σε αναπτυσσόμενες επαρχιακές και ειδικότερα πόλεις της Ανατολίας (πχ. Προύσα, Εσκίσεχir, Μερσίνη, Καισάρεια, Γκαζιάντεπ) και τουριστικά θέρετρα των νοτίων παραλιών, όπως η Αττάλεια (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Άγκυρας & Κωνσταντινούπολης, 2018).

Γράφημα 5 – Το ποσοστό επί του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών εμπορευμάτων που οδηγείται στην Τουρκία (για κάθε κατηγορία ξεχωριστά) (Γώγος, 2018, p. 1)

Το γεγονός ότι το κύριο μέρος των εξαγωγών μας προς την Τουρκία είναι τα πετρελαιοειδή παρουσιάζει τόσο πλεονεκτήματα, όσο και μειονεκτήματα για την ελληνική πλευρά. Στα πλεονεκτήματα συγκαταλέγεται το γεγονός ότι πρόκειται για προϊόντα με υψηλή προστιθέμενη αξία. Επίσης, η αύξηση των ελληνικών εξαγωγών στην Τουρκία από το 2010 και ύστερα μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά στα πετρελαιοειδή (Συρίγος, 2015, p. 572).

Υπάρχουν και σημαντικά μειονεκτήματα για την ελληνική πλευρά. Πρώτον, παρατηρείται έλλειψη διαφοροποίησης αναφορικά με τα εξαγόμενα προϊόντα. Αυτό σημαίνει ότι το ελληνικό εξαγωγικό πρότυπο προς τη γείτονα χώρα παραμένει το ίδιο εδώ και περίπου είκοσι χρόνια, δημιουργώντας συνθήκες υπό τις οποίες η Ελλάδα θα μπορούσε ενδεχομένως να βρεθεί μελλοντικά σε δυσμενή θέση, ειδικά αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η Τουρκία βρίσκεται σταθερά ανάμεσα στους πρώτους εισαγωγείς των πετρελαιοειδών της Ελλάδας, απορροφώντας σημαντικό μέρος της ελληνικής παραγωγής.

Πράγματι, η Τουρκία καταβάλλει προσπάθεια ώστε να ενισχύσει την αυτονομία της από τις εισαγωγές πετρελαιοειδών (CNN, 2018). Προς αυτή την κατεύθυνση απέκτησε το νέο διυλιστήριο ‘Star’ στη Σμύρνη – το πρώτο μετά από τριάντα χρόνια – από τη θυγατρική εταιρεία της κρατικής πετρελαϊκής του Αζερμπαϊτζάν SOCAR, του οποίου η έναρξη λειτουργίας είναι προγραμματισμένη για τις αρχές του 2019. Η επένδυση θα ανέλθει στα 6,3 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ και αναμένεται να μειώσει το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών της Τουρκίας κατά 1,5 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ ετησίως, ανακουφίζοντας τις εισαγωγές πρώτων υλών (REUTERS, 2018). Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, πέρα από τη μείωση των ελληνικών εισαγωγών που αναμένεται να προκαλέσει η λειτουργία του διυλιστηρίου Star, το εν λόγω έργο πρόκειται να ενισχύσει σημαντικά την παραγωγική ικανότητα, το διεθνές οικονομικό – επενδυτικό κύρος και πιθανόν τις εξαγωγές της Τουρκίας. Η παρουσία του τουρκικού διυλιστηρίου στα παράλια του Αιγαίου, θα δημιουργήσει έναν ισχυρό ανταγωνιστικό πόλο, ικανό να περιορίσει τις εξαγωγές πετρελαϊκών προϊόντων – καυσίμων των ελληνικών συμφερόντων επιχειρήσεων πετρελαίου, όπως τα Ελληνικά Πετρέλαια Α.Ε. (ΕΛΠΕ) και η Μότορ Οйл (Ελλάς) Διυλιστήρια Κορίνθου Α.Ε., και να επιφέρει σοβαρό πλήγμα στις αναπτυξιακές προοπτικές της Ελλάδας (Κωνσταντινίδης, 2018). Ο πρόσφατος εκσυγχρονισμός μονάδας επεξεργασίας μαζούτ στην περιοχή της Σμύρνης είχε ως συνέπεια τη μεγάλη μείωση των εξαγωγών μας προς την Τουρκία, τα δύο τελευταία έτη και επιβεβαιώνει την αναγκαιότητα διαφοροποίησης των προϊόντων που εξάγουμε. Συνεπώς, στόχος της Ελλάδας θα πρέπει να είναι η διαφοροποίηση των ελληνικών εξαγωγών, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων αφορά σε πετρελαιοειδή προϊόντα.

Το 2017, το εμπορικό ισοζύγιο ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία ήταν πλεονασματικό (518,3 εκατ. Ευρώ), με το υψηλότερο πλεόνασμα να εμφανίζεται στην κατηγορία των ορυκτών καυσίμων και λιπαντικών (901,2 εκατ. Ευρώ), ακολουθούμενη από την κατηγορία των πρώτων υλών μη εδωδιμων, εκτός καυσίμων (168,6 εκατ. Ευρώ). Από την άλλη μεριά, οι κατηγορίες εμπορευμάτων, οι οποίες που σημείωσαν τα υψηλότερα ελλείμματα ήταν οι εξής: βιομηχανικά είδη ταξινομημένα κυρίως κατά πρώτη ύλη (-281,6 εκατ. Ευρώ), διάφορα βιομηχανικά είδη (-141,6 εκατ. Ευρώ) και μηχανήματα και υλικό μεταφορών (-134,6 εκατ. Ευρώ). Αξίζει να υπογραμμιστεί ότι εάν εξαιρέσουμε την κατηγορία των ορυκτών καυσίμων και λιπαντικών, τότε το εμπορικό ισοζύγιο μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας διαμορφώνεται σε έλλειμμα -382,9 εκατ. Ευρώ το 2017. Αυτό το πολύ σημαντικό ποιοτικό χαρακτηριστικό της ύπαρξης

ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο εξαιρουμένων των ορυκτών καυσίμων και λιπαντικών ισχύει για όλα τα χρόνια της περιόδου 2001 – 2007 (μέσο ετήσιο έλλειμμα της τάξης των -429,5 εκατ. Ευρώ) (Γώγος, 2018, p. 3).

Όσον αφορά τα υπόλοιπα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία την περίοδο 2008 – 2017 σε επίπεδο ανάλυσης CN4, παρατηρώντας τα δέκα κορυφαία εξαγόμενα προϊόντα ανά έτος διακρίνεται ένα σταθερό εξαγωγικό μοτίβο της Ελλάδας (βλ. αναλυτικά στο Παράρτημα 1). Τη δεύτερη θέση καταλαμβάνει παραδοσιακά το ακατέργαστο βαμβάκι (μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο). Αυτό οφείλεται τόσο στις μεγάλες ανάγκες της τουρκικής κλωστοϋφαντουργικής βιομηχανίας και βιομηχανίας ετοιμών ενδυμάτων, όσο και στη διεθνώς αναγνωρισμένη καλή ποιότητα του ελληνικού βαμβακιού (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018).

Και αναφορικά με το βαμβάκι χρειάζεται προσοχή, καθώς οι ελληνικές εξαγωγές βαμβακιού έχουν ως κύριο αποδέκτη την Τουρκία, η οποία την περίοδο 2016/17 αντιπροσώπευε περίπου το 36% των συνολικών της εξαγωγών (U. S. Department of Agriculture - Foreign Agricultural Service - Global Agricultural Information Network, 2018, p. 7). Σε περίπτωση που η Τουρκία διέκοπτε την εισαγωγή βαμβακιού από την Ελλάδα, μεγάλο μέρος της παραγωγής θα έπρεπε να βρει διέξοδο προς άλλη ξένη αγορά. Αυτό θα ήταν αρκετά δύσκολο, λόγω της έλλειψης πιστοποίησης ποιότητας σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα του ελληνικού βαμβακιού. Χωρίς την πιστοποίηση, το βαμβάκι δε θα διαθέτει κάποια σταθερά χαρακτηριστικά, ούτε ιχνηλασιμότητα, γεγονός που επιφέρει δυσκολία στις αγορές, ακόμα και σε αυτή της Τουρκίας που μέχρι πρόσφατα δέχονταν με σχετική ευκολία μη πιστοποιημένο βαμβάκι (Θρακικά Εκκοκκιστήρια Σ.Α., 2018).

Ακόμα μια πηγή ανησυχίας για το ελληνικό βαμβάκι είναι η επίδραση που θα έχει στις εξαγωγές μας η υποτίμηση της τουρκικής λίρας. Υπάρχει η ανησυχία ότι, με την υποτίμηση της λίρας, το ελληνικό βαμβάκι έγινε πολύ ακριβό για τα τουρκικά κλωστήρια. Αυτό ενδεχομένως να μην ισχύει, καθώς η μεγάλη πλειοψηφία των τουρκικών κλωστηρίων εξάγει τα προϊόντα της και, επειδή οι εξαγωγές πληρώνονται σε σκληρό νόμισμα, είναι μάλλον κερδισμένη από την υποτίμηση. Ενδεχομένως να αντιμετωπίζουν πρόβλημα οι επιχειρήσεις εκείνες που απευθύνονται στην τουρκική αγορά και θα αναγκαστούν να αγοράσουν τουρκικό βαμβάκι. Ωστόσο, πολλές

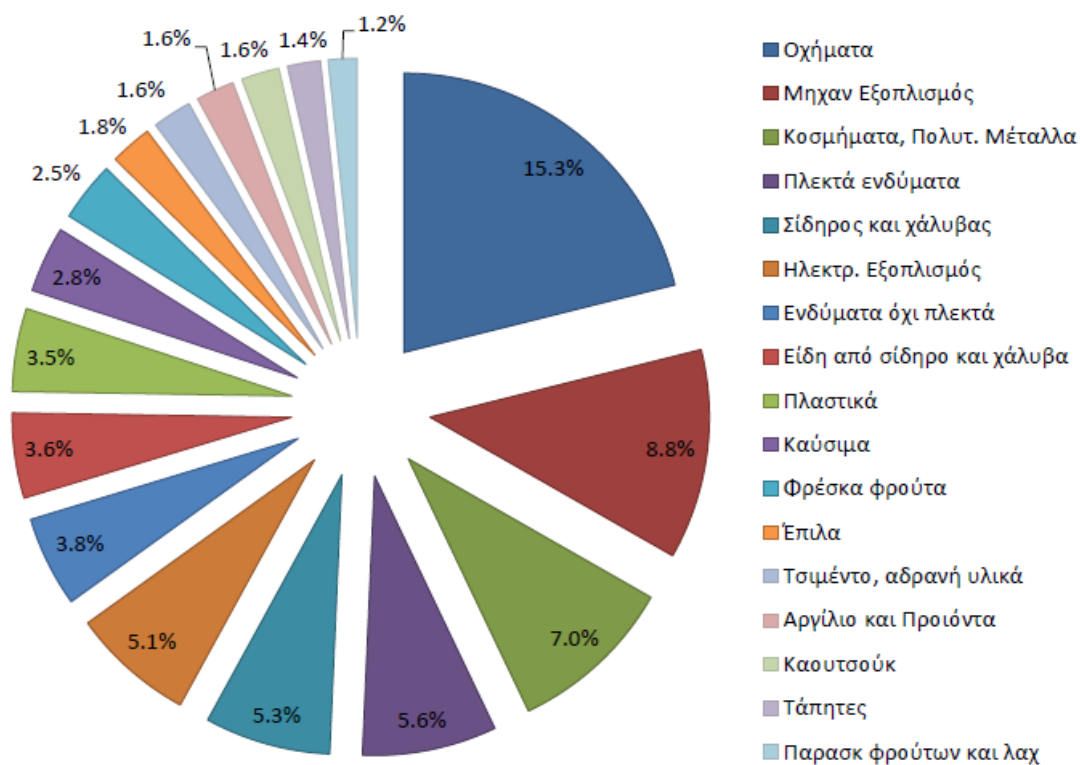
τουρκικές επιχειρήσεις έχουν δανειστεί σε ξένο νόμισμα και, με την υποτίμηση, αντιμετωπίζουν πρόβλημα στην αποπληρωμή των δανείων τους. Ενώ δεν είναι ακόμη γνωστό εάν αυτό συμβαίνει και με τις επιχειρήσεις της κλωστοϋφαντουργίας, το σίγουρο όμως είναι ότι όλοι οι έμποροι είναι πολύ επιφυλακτικοί στο να κλείσουν νέες δουλειές. (Evros news, 2018)

Την τρίτη θέση στην πρώτη δεκάδα των εξαγόμενων προς την Τουρκία ελληνικών προϊόντων της περιόδου 2008 – 2017 καταλαμβάνουν τα πλαστικά (πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές). Στις επόμενες θέσεις εναλλάσσονται σταθερά τα προϊόντα από χαλκό, αργίλιο και σίδηρο, το ρύζι, το σιτάρι, τα ακατέργαστα δέρματα, ο χρυσός, άλλα πλαστικά. Παρατηρείται επίσης ότι κάποια προϊόντα, που βρίσκονταν στην πρώτη δεκάδα κατά το πρώτο μισό της περιόδου μελέτης, σταδιακά χάνονται ή πέφτουν στην κατάταξη όπως οι ηλεκτρικές συσκευές για την ενσύρματη τηλεφωνία, οι μηχανές επεξεργασίας δεδομένων, μέρη που προορίζονται για ηλεκτροκινητήρες, πούρα και τσιγάρα, τα οποία βρίσκονταν στην πρώτη δεκάδα από το 2008 έως το 2011. Αντίστοιχα, στο δεύτερο μισό της περιόδου μελέτης κάνουν την εμφάνισή τους για πρώτη φορά άλλα εξαγωγίμα προϊόντα, όπως η ηλεκτρική ενέργεια, που από το 2012 έχει σταθερά θέση στη δεκάδα και τα λιπάσματα που ανέβηκαν στη δεκάδα από το 2013 και ύστερα.

Παρά την πρόσφατη επιβράδυνση των ρυθμών ανάπτυξης της οικονομίας, ο κατασκευαστικός τομέας της Τουρκίας συνεχίζει να παρουσιάζει αυξητικές τάσεις λόγω της κατασκευής μεγάλων δημοσίων έργων υποδομής καθώς και της πραγματοποίησης σημαντικών ιδιωτικών οικιστικών και εμπορικών έργων, γεγονός που επιτρέπει την περαιτέρω προώθηση ελληνικών προϊόντων, όπου παραδοσιακά έχουμε καλές εξαγωγικές επιδόσεις (π.χ. αλουμίνιο, τσιμέντο, σκυρόδεμα, άσφαλτος, γύψος, κεραμίδια, μάρμαρο, γρανίτης, χαλύβδινοι επεξεργασμένοι λίθοι, μονωτικά υλικά, πλαστικά, υλικά συσκευασίας, βαμβάκι, δέρματα). Στοιχείο που θα πρέπει να συνεκτιμηθεί είναι ότι πρόκειται για μια χώρα με καταναλωτικές ανάγκες σε τομείς όπου η Ελλάδα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα (π.χ. φαρμακευτικά, καλλυντικά, ιατρικός εξοπλισμός, πολύτιμοι λίθοι) (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018).

3.2.2 – Τουρκικές εξαγωγές προς Ελλάδα

Αντιθέτως, τα τουρκικά εξαγόμενα προς την Ελλάδα προϊόντα καλύπτουν ευρύτερους τομείς και δεν βασίζονται σε ένα και μοναδικό προϊόν, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας. Τις πρώτες θέσεις της δεκάδας καταλαμβάνουν σταθερά τα εξής προϊόντα: επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα, αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες, λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Στις υπόλοιπες θέσεις βρίσκονται κατ' επανάληψη τα εξής προϊόντα: έπιπλα, ηλεκτρικές συσκευές (όπως ψυγεία και καταψύκτες, πλυντήρια, στεγνωτήρια), σώματα καλοριφέρ, πλεκτά υφάσματα, νήματα από βαμβάκι, προϊόντα έλασης από σίδηρο, αργίλιο σε ακατέργαστη μορφή, αεροσκάφη με κινητήρα (όπως ελικόπτερα), χαρτί καθαριότητας (βλ. αναλυτικά στο Παράρτημα 2). Επομένως στη δεκάδα της Τουρκίας συναντώνται τόσο πρώτες ύλες, όσο και βιομηχανικά προϊόντα, συμπεριλαμβανομένων προϊόντων υψηλής τεχνολογίας και προστιθέμενης αξίας από ένα ευρύ φάσμα οικονομικών κλάδων.

Γράφημα 6 – Τα κυριότερα εξαγόμενα τουρκικά προϊόντα του 2017 (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018, p. 16)

Η Τουρκία και η Ελλάδα παράγουν και εξάγουν παρόμοια προϊόντα, τα οποία είναι ευθέως ανταγωνιστικά (Καζάκος, et al., 2001, p. 232). Επομένως, δεν είναι απαραίτητο ότι μια αύξηση του εμπορίου με την Τουρκία θα εξελίσσονταν τελικά υπέρ του ελληνικού ισοζυγίου πληρωμών. Αυτό, οφείλεται στο γεγονός ότι η Ελλάδα και η Τουρκία έχουν ισχυρή εξειδίκευση σε μια σειρά ίδιων προϊόντων (τσιμέντο, παρασκευασμένα φρούτα και λαχανικά, τα νήματα και υφάσματα), που αντιπροσωπεύουν το 40% του συνολικού εμπορίου των δύο χωρών προς τρίτες χώρες. Επομένως, μια βελτίωση του κλίματος, θα έδινε τη δυνατότητα στους Τούρκους επιχειρηματίες, να διοχετεύσουν την παραγωγή τους στην ελληνική αγορά και, εκμεταλλευόμενοι το χαμηλότερο κόστος των προϊόντων τους, να εκτοπίσουν τα ακριβότερα αλλά ποιοτικότερα σε πολλές περιπτώσεις τοπικά προϊόντα (Τσαρδανίδης, 2000, p. 413).

Θα πρέπει να επισημανθεί εδώ, ότι τα προϊόντα με χαμηλή προστιθέμενη αξία, που εισάγει η Τουρκία από την Ελλάδα, όπως οι πρώτες ύλες (π.χ. βαμβάκι, δέρματα, σιτηρά), στη συνέχεια, αφού τα επεξεργαστεί, τα επανεξάγει στην ελληνική, ευρωπαϊκή και παγκόσμια αγορά ως προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι αυτό των έτοιμων ενδυμάτων. Πράγματι, η βιομηχανία κλωστοϋφαντουργίας αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους μοχλούς ανάπτυξης της τουρκικής οικονομίας (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018).

Ίσως είναι χρήσιμο να γίνει μια σύντομη αναφορά και στην ανεπίσημη πλευρά του εξαγωγικού εμπορίου της Τουρκίας. Σύμφωνα με την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, με βάση τη συνολική χρηματική αξία των παραχθέντων προϊόντων παραποίησης / απομίμησης, η Τουρκία είχε το 2016 την τρίτη θέση παγκοσμίως (14.531.270 Ευρώ.), μετά την Κίνα (417.163.227 Ευρώ) και το Χονγκ Κονγκ (93.299.738 Ευρώ) (Directorate-General for Taxation and Customs Union - European Commission , 2017). Η Τουρκία αποτελεί σημαντική παραγωγό χώρα προϊόντων παραποίησης / απομίμησης, τα οποία κατευθύνονται προς την αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης (OECD / EUIPO, 2017). Σύμφωνα με τα στοιχεία του Anti-Counterfeiting Intelligence Support Tool (ACIST) την περίοδο 2008 – 2018, καταγράφηκαν συνολικά 4.998 περιπτώσεις, όπου η Τουρκία αποτέλεσε χώρα προέλευσης προϊόντων παραποίησης / απομίμησης, τα οποία κατέληξαν στην αγορά της ΕΕ. Ο αριθμός των αντικειμένων που κατασχέθηκαν ανήλθε σε 1.558.280 και η αξία τους υπολογίστηκε σε

64.358.436,30 Ευρώ. Παρατηρείται ότι η πλειοψηφία των προϊόντων ανήκαν στην κατηγορία ρουχισμού και αξεσουάρ (42,88%), προσωπικών αξεσουάρ (32,45%) και υποδημάτων (9,72%)⁷.

Συμπερασματικά, μέσα από το εξαγωγικό μοτίβο της Τουρκίας εκφράζεται η ύπαρξη μιας ισχυρής και ενεργοποιημένης παραγωγικής βάσης και μιας πολυσχιδούς βιομηχανικής δραστηριότητας. Άλλωστε, η ανάπτυξη της βιομηχανίας αποτελεί εδώ και δεκαετίες πρωταρχικό στόχο της τουρκικής οικονομικής πολιτικής. Ήδη από τις δεκαετίες του 1980 και 1990, ο βιομηχανικός κλάδος της Τουρκίας επεκτάθηκε σημαντικά και υπέστη δομικές αλλαγές, ώστε να προετοιμαστεί για την εφαρμογή της τελωνειακής ένωσης της Τουρκίας με την ΕΕ το 1996 (Καζάκος, et al., 2001, p. 219). Η Τουρκία, υιοθετώντας μια πολυδιάστατη εμπορική πολιτική, που της επιτρέπει να εξάγει ένα ευρύ φάσμα προϊόντων, απολαμβάνει ευελιξία αναφορικά με την επιλογή των ξένων αγορών, όπου μπορεί να διοχετεύσει την παραγωγή της και ενισχύει τη θέση της στην εμπορική σχέση με τη Ελλάδα μακροπρόθεσμα.

Από την άλλη μεριά, οι εξαγωγές των ελληνικών προϊόντων αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια κατά την είσοδό τους στην τουρκική αγορά, λόγω των υψηλών δασμολογικών⁸ και φορολογικών εμποδίων⁹ (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Αγκυρας, 2018, p. 39) καθώς και εξαιτίας του υψηλού ανταγωνισμού που συναντούν εντός της τουρκικής αγοράς όχι μόνο από τα τουρκικά αλλά και από άλλα εισαγόμενα στην τουρκική αγορά προϊόντα, ανταγωνιστικής τιμής και ποιότητας.

Παρόλα αυτά, το γεγονός ότι υπάρχει γεωγραφική εγγύτητα μπορεί να θεωρηθεί ως δομικό πλεονέκτημα πολλών ελληνικών προϊόντων έναντι των ανταγωνιστικών τους, τα οποία επιδιώκουν να καταλάβουν μερίδιο της τουρκικής αγοράς. Από τα στοιχεία που ερευνήθηκαν είναι ξεκάθαρο ότι, ενώ πράγματι πολλά ελληνικά και τουρκικά προϊόντα είναι ευθέως ανταγωνιστικά, υπάρχουν ευκαιρίες για τις στοχευμένες εξαγωγές της Ελλάδας στην Τουρκία. Χωρίς να υποβαθμίζεται η σημασία

⁷ Αναζήτηση στη βάση δεδομένων ACIST με όρους αναζήτησης τα προϊόντα προέλευσης Τουρκίας για την περίοδο 2008 – 2018, διαθέσιμο σε: <https://www.tmdn.org/enforcementintelligence-webapp/reports> (πρόσβαση 27.3.2018)

⁸ Υψηλοί δασμοί για κρασί 50%, ελαιόλαδο 31,2%, ελιές 19,5%, μέλι 38,5 %, μαρμελάδες 58,5%, τυριά έως και 180% (φέτα 180%, κεφαλοτύρι 138% , κεφαλογραβιέρα 138%), αλεύρι σίτου 102,6%, κρασιά 50%, μπαχαρικά 30%, τσάι 145%

⁹ Αλκοολούχα: υψηλός Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης (μπύρα ΦΕΚ 63%+0,63 τ.λ./λ., κρασιά 5.75 τ.λ./λίτρο καθαρού αλκοόλ, ούζο 171 τ.λ./ λίτρο καθαρού αλκοόλ)

των προβλημάτων στο πεδίο των εμπορικών συναλλαγών, οι οποίες μένει να επιλυθούν, εκτός από το διμερές, και στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Τουρκία παραμένει μια αγορά με προοπτική για τους Έλληνες παραγωγούς, που είναι προετοιμασμένοι να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της.

3.3 – Τουρισμός

Ο τουρισμός αποτέλεσε ακόμα ένα πεδίο χαμηλής πολιτικής, όπου θεωρήθηκε ότι θα μπορούσαν να μπουν τα θεμέλια μιας καλύτερης ελληνοτουρκικής συνεννόησης, με απώτερο σκοπό την εξάλειψη ή έστω ομαλοποίηση μακροπρόθεσμα των μεταξύ τους διενέξεων. Επιπρόσθετα, μέσα από την ανάπτυξη διαδράσεων, όπως ο τουρισμός, και οι πολιτιστικές ανταλλαγές, θα δινόταν η δυνατότητα να συγκροτηθεί ένας κοινωνικός δεσμός όχι μόνο μεταξύ των ελίτ, αλλά και μεταξύ των λαών, ενσταλάζοντας σε αυτούς μια «αίσθηση κοινότητας», η οποία αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ενεργοποίηση μια δυναμικής διαδικασίας, που θα οδηγούσε στην αμοιβαία σύγκλιση των μορφών της επικοινωνίας, στην ανάπτυξη συναντίληψης για τις υφιστάμενες ανάγκες και στην από κοινού υιοθέτηση πλαισίων για τη λήψη αποφάσεων. Η «ειρηνική αλλαγή» δεν θα μπορούσε να διασφαλιστεί χωρίς αυτό το είδος της νέας σχέσης (Adler & Barnett, 1998, p. 7).

Το θέμα του Αιγαίου ανακινήθηκε το 1973, λόγω της ενεργειακής κρίσης και της πιθανότητας ύπαρξης μεγάλων κοιτασμάτων έξω από τη Θάσο, όπως και το 2009. Ωστόσο, ο πραγματικός πλούτος του Αιγαίου είναι η ξεχωριστή του ομορφιά, αυτή που το καθιστά πόλο έλξης για τους τουρίστες από όλο τον κόσμο και αποφέρει τόσο στην Ελλάδα, όσο και στη Τουρκία σημαντικά εισοδήματα. Το 2013 η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία ήταν 16% και στην τουρκική οικονομία 11%. Η ανάπτυξη του τουρισμού αφορά τόσο τις επισκέψεις τουριστών από τρίτες χώρες όσο και Ελλήνων και Τούρκων εκατέρωθεν. Λόγω της μεγάλης σημασίας του τουρισμού και για τις δύο χώρες, ήδη από το 1988 είχαν συμφωνήσει να μην πραγματοποιούνται στρατιωτικές επιχειρήσεις το καλοκαίρι, ώστε να μην βλάπτεται ο τουρισμός (Συρίγος, 2015, pp. 568, 800).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, την 20.1.2000 υπεγράφη στην Άγκυρα Συμφωνία Τουριστικής Συνεργασίας Ελλάδος-Τουρκίας (ν. 2897/20001, ΦΕΚ Α/69/6.4.2001). Σε εφαρμογή του αρ. 11 αυτής, συγκλήθηκε η Μικτή Επιτροπή Τουριστικής Συνεργασίας το 2003, 2006, 2011, ενώ στην 4η σύνοδο του ΑΣΣ (8.5.2016) υπεγράφη Κοινή Δήλωση Συνεργασίας στον Τομέα του Τουρισμού. Πολλές προγραμματισμένες δράσεις του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού έκτοτε δεν πραγματοποιήθηκαν λόγω των πρόσφατων κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων στην Τουρκία (Φλίντρη, 2016, pp. 16-30).

Σύμφωνα με τα στοιχεία τουρκικού στατιστικού Ινστιτούτου το 2017, οι τουριστικές αφίξεις αυξήθηκαν σε ετήσια βάση κατά 23,1% και ανήλθαν από 31,3 το 2016 σε 38,6 εκατ. δολάρια ΗΠΑ, ενώ τα έσοδα αυξήθηκαν κατά 18,9% και ανήλθαν από 22,61 σε 26,3 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ. Σημειώνεται ότι το 2016, λόγω των ρωσικών κυρώσεων και των προβλημάτων ασφαλείας στη χώρα, τα τουριστικά έσοδα είχαν μειωθεί έναντι του 2015 κατά 29,7 % (από 31,4 σε 22,1 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ) ενώ οι αφίξεις κατά 24,6% (από 41,6 σε 31,3 εκατ. δολάρια ΗΠΑ) (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018, p. 45)

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, το 2016 οι αφίξεις επισκεπτών στην Τουρκία μειώθηκαν κατά 23,3% σε σχέση με το 2015. Παρόλο που ο τουρισμός της Τουρκίας μειώθηκε μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος και τα τρομοκρατικά χτυπήματα που δέχτηκε, η χώρα καταγράφει εκ νέου αύξηση των αφίξεών της. Το 2017 οι αφίξεις επισκεπτών στην Τουρκία ανήλθαν σε 37,6 εκατ. (θετική μεταβολή της τάξης του 24,1% σε σχέση με το 2016). Αντίστοιχα, οι αφίξεις στην Ελλάδα το 2016 αυξήθηκαν κατά 5,1% σε σχέση με το 2015, ενώ το 2017 η Ελλάδα δέχτηκε 27,2 εκατ. επισκέπτες (μεταβολή της τάξης του 9,7% σε σχέση με το 2016 (UN World Trade Organisation, 2018). Σημειώνεται ότι, η πτώση της τουρκικής λίρας αναμένεται να καταστήσει πολύ φθηνότερο το ευθέως ανταγωνιστικό τουριστικό προϊόν της Τουρκίας. Ήδη τα πρώτα φετινά στοιχεία δείχνουν πως πολλές από τις βασικές αγορές από τις οποίες αντλεί η Ελλάδα επισκέπτες στρέφονται σταδιακά και προς την Τουρκία. Ωστόσο, εάν η κατάσταση στην Τουρκία εκτραχυνθεί είτε οικονομικά είτε πολιτικά, αναμένεται μείωση του εισερχόμενου τουρισμού της (Η Καθημερινή, 2018).

Η Ελλάδα και η Τουρκία είναι ανταγωνίστριες στον τουρισμό, αφού τόσο η Ελλάδα, όσο και η Τουρκία είναι πλούσιες σε φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους και προσφέρονται για μαζικό ή εναλλακτικό τουρισμό. Αυτό, όμως, που διαφοροποιεί τις δύο χώρες αναφορικά με τον τρόπο προσέλκυσης επισκεπτών από άλλες χώρες είναι πρώτον, οι οργανωμένες διαφημιστικές διεθνείς εκστρατείες της Τουρκίας, οι οποίες την προβάλλουν ως ιστορικό προορισμό με σύγχρονες παροχές υπηρεσιών και δεύτερον το χαμηλό κόστος all inclusive πακέτων τουρισμού με διαμονή σε μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες, που προσφέρουν υψηλής ποιότητας υπηρεσίες σε χαμηλό κόστος και διοργάνωση δραστηριοτήτων σε περιοχές ενδιαφέροντος (Φλίντρη, 2016, p. 34).

Από την άλλη μεριά, εφόσον το ελληνικό και το τουρκικό τουριστικό προϊόν εμφανίζουν σημαντικές ομοιότητες, οι δύο χώρες θα μπορούσαν θεωρητικά να συνεργαστούν ώστε να υλοποιήσουν κάποιο κοινό πρόγραμμα προσέλκυσης επισκεπτών από τρίτες χώρες, μια σκέψη που διατυπώθηκε ήδη από το 1979. Ένα σημαντικό εμπόδιο για την πραγματοποίηση αυτού του σχεδίου αποτελεί το γεγονός ότι οι προϋποθέσεις εισόδου τρίτων υπηκόων στην Ελλάδα είναι αυστηρότερες σε σύγκριση με την Τουρκία, λόγω ΣΕΝΓΚΕΝ (Συρίγος , 2015, p. 569), (Καζάκος, et al., 2001, p. 234). Η κατάσταση περιπλέκεται περισσότερο, λόγω της προσφυγικής κρίσης και των μεικτών μεταναστευτικών ροών προς την Ευρώπη, μέσω Τουρκίας.

Αναφορικά με τις εκατέρωθεν επισκέψεις Ελλήνων και Τούρκων υπηκόων, παραδοσιακά οι Έλληνες μετέβαιναν στην Τουρκία, ιδίως στην Κωνσταντινούπολη, ακόμα και σε δύσκολες περιόδους των ελληνοτουρκικών σχέσεων, λόγω της ύπαρξης του Οικουμενικού Πατριαρχείου, των ελληνικών μνημείων με ειδικό βάρος για τους Έλληνες, της οικειότητας του τόπου για όσους Έλληνες έχουν καταγωγή από εκεί, της ευκολίας πρόσβασης και βέβαια λόγω της πληθώρας διαθέσιμων διασκέδασεων της Πόλης. Την τάση αυτή διευκόλυνε το τουρκικό κράτος, καταργώντας το 1984 την απαίτηση προξενικής θεώρησης για Έλληνες. Μετά το 1999, μόνο μέσα σε μια δεκαετία, ο αριθμός των Ελλήνων επισκεπτών στην Τουρκία αυξήθηκε από 150.000 σε 700.000 (1996: 147.553, 2000: 218.092, 2003: 393.399, 2007:447.950, 2008: 572.212, 2009:616.489, 2010:670.297, 2011: 702.017, 2012: 669.823).

Αντίθετα, ο αριθμός των Τούρκων επισκεπτών ήταν πιο περιορισμένος από τον αντίστοιχο των Ελλήνων στην Τουρκία. Μέχρι το 1990 οι περίπου 50.000 Τούρκοι επισκέπτες ανά έτος ήταν οδηγοί φορτηγών, που ταξίδευαν λόγω της ιδιότητάς τους, διερχόμενοι Τούρκοι μετανάστες της Ευρώπης με προορισμό την Τουρκία και συγγενείς των μουσουλμάνων της ανατολικής Θράκης. Μετά το 1999 ο αριθμός τους σταθεροποιήθηκε για μια δεκαετία στα 200.000 άτομα. Το μικρό μέγεθος της ροής αυτής οφείλεται στο γεγονός ότι η διαδικασία έκδοσης θεώρησης ήταν χρονοβόρα, λόγω ΣΕΝΓΚΕΝ, στο γεγονός ότι το τουρκικό κράτος επέβαλε τέλος 50 δολαρίων ΗΠΑ στους υπηκόους του, που επιθυμούσαν να ταξιδέψουν έξω (το οποίο μειώθηκε στα 15 δολάρια ΗΠΑ το 2008) και λόγω του ότι η Ελλάδα ήταν πιο ακριβή σε σχέση με την Τουρκία. Μετά το 2010, σημειώθηκε μεταβολή σημαντικής τάξης, αφού το κόστος ζωής στην Ελλάδα μειώθηκε, λόγω της επίδρασης της οικονομικής κρίσης, ενώ αντίστοιχα το βιοτικό επίπεδο των Τούρκων ανέβηκε. Με αυτό τον τρόπο, επήλθε

σύγκλιση σε βαθμό που επέτρεψε την αύξηση της ροής Τούρκων επισκεπτών προς την Ελλάδα, το οποίο εκφράστηκε μέσα από την αύξησή του αριθμού τους κατά 180% το 2010 (561.198 άτομα) σε σχέση με το προηγούμενο έτος (2009: 200.348 άτομα). Το 2012, δόθηκε η δυνατότητα έκδοσης προξενικής θεώρησης επί τόπου για κάποια ελληνικά νησιά, κίνηση η οποία ενέτεινε το τουριστικό ρεύμα (2012: 602.306 άτομα) (Συρίγος , 2015, pp. 569-570).

Οι επισκέψεις Τούρκων στην Ελλάδα, το 2016 μειώθηκε κατά 13%, λόγω των πολιτικών προβλημάτων στη χώρα και της σημαντικής επιβράδυνσης της οικονομικής δραστηριότητας. Παρά τη μείωση των Τούρκων που ταξίδεψαν στο εξωτερικό, η Ελλάδα κατέλαβε τη δεύτερη (μετά τη Γεωργία) θέση στις προτιμήσεις τους και υποδέχτηκε 785.905 Τούρκους τουρίστες (898.919 το 2015). Μάλιστα κατά το πρώτο 9μηνο του 2018, βάσει στοιχείων Αρχών μας σε Άγκυρα, παρατηρείται αύξηση 16,4% έναντι αντίστοιχου διαστήματος 2016. Σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος αναφορικά με την εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση μη κατοίκων στην Ελλάδα από την Τουρκία, το α' τρίμηνο του 2017 ο αριθμός τους ανήλθε σε 117.169 (έναντι 96.984 το 2016), το β' τρίμηνο του 2017 ο αριθμός τους ήταν 221.165 (έναντι 199.325 το 2016), το γ' τρίμηνο του 2017 ήταν 443.298 (έναντι 466.948 το 2016) και το δ' τρίμηνο του 2017 ήταν 190.209 (έναντι 126.505 το 2016). Επομένως καταγράφηκε μεταβολή της τάξης του 9,2% και παρατηρήθηκε αύξηση των Τούρκων επισκεπτών στην Ελλάδα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (Τράπεζα της Ελλάδος, 2018). Η εξέλιξη αυτή είναι ενδεικτική της αυξανόμενης αγοραστικής δύναμης ενός μεγάλου μέρους του τουρκικού πληθυσμού και του γεγονότος ότι οι Τούρκοι, όχι μόνο των παραλίων αλλά και της Ανατολίας πλέον, θεωρούν την Ελλάδα ως προτιμώμενο τουριστικό προορισμό (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018, p. 48).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – Επενδύσεις

4.1 – Το επενδυτικό κλίμα στην Τουρκία

Η Τουρκία είναι μια χώρα, η οποία προκειμένου να διατηρήσει την ανάπτυξή της, εξαρτάται από την εισροή ξένων κεφαλαίων. Το αναπτυξιακό άλμα, που πραγματοποίησε τη δεκαετία του 2000 συνδεόταν άρρηκτα με τη μαζική εισροή ξένων κεφαλαίων, την οποία ενθάρρυνε η ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας, η οποία επιδρούσε θετικά στην εικόνα της ως διεθνούς επενδυτικού προορισμού (Ινσέλ, 2017, p. 236).

Η Τουρκία, γνωρίζοντας τις αδυναμίες της και επιθυμώντας να προσελκύσει ακόμα περισσότερα ξένα κεφάλαια, υιοθέτησε την 1.1.2012 ένα φιλόδοξο Πρόγραμμα Παροχής Επενδυτικών Κινήτρων, το οποίο είναι σχεδιασμένο έτσι ώστε να ενθαρρύνει τις στρατηγικές επενδύσεις. Ως στρατηγικές επενδύσεις, ορίζονται οι επενδύσεις που μειώνουν την εξάρτηση από τις εισαγωγές ενδιάμεσων αγαθών ζωτικής σημασίας, ενισχύοντας την παραγωγή αγαθών υψηλής προστιθέμενης αξίας και υψηλής τεχνολογίας. Στους πρωταρχικούς στόχους του Προγράμματος περιλαμβάνονται η μείωση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών, η τόνωση της υποστήριξης προς επενδύσεις που πραγματοποιούνται στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές της χώρας¹⁰ (Presidency of the Republic of Turkey. Investment Office, 2018).

Αναφορικά με το οικονομικό κλίμα και πως αυτό επηρέασε την εισροή ξένου επενδυτικού κεφαλαίου στην Τουρκία μπορεί να γίνει η παρακάτω περιοδολόγηση. Κατά την πρώτη περίοδο 2004 – 2007, πραγματοποιήθηκαν δομικές αλλαγές στην οικονομία, οι οποίες, σε συνδυασμό με το καθεστώς υποψήφιας χώρας στην ΕΕ, συνέβαλαν στο να δημιουργηθεί ένα κύμα ιδιωτικών επενδύσεων και να εισρεύσουν κεφάλαια για ΑΞΕ στην Τουρκία. Οι ιδιωτικές επενδύσεις αυξήθηκαν κατά μέσο όρο 17,5% την περίοδο 2004 – 2007, το ΑΕΠ κατά 7,3% και οι ΑΞΕ ανήλθαν στο 3,4% του ΑΕΠ το 2007 (22 δισεκ. δολάρια ΗΠΑ). Τη δεύτερη περίοδο 2008 – 2011, αυξήθηκαν οι εταιρικές επενδύσεις. Εξαιτίας όμως της οικονομικής κρίσης του 2008, σημειώθηκε επιβράδυνση της τουρκικής οικονομίας (μεταβολή του ΑΕΠ κατά +0,7% το 2008 και -

¹⁰ Άλλοι στόχοι είναι η αύξηση του επιπέδου των μέσων υποστήριξης επενδύσεων, η προώθηση δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στην επιχειρηματική συσταδοποίηση, δηλαδή τη δημιουργία επιχειρηματικών συνεργατικών σχηματισμών (cluster) και η στήριξη των επενδύσεων που δημιουργούν ή μεταφέρουν τεχνολογία. Πρόσβαση στα κίνητρα του Προγράμματος Παροχής Επενδυτικών Κινήτρων έχουν τόσο οι Τούρκοι όσο και οι ξένοι επενδυτές.

4,7% το 2009). Ωστόσο, υπήρξε ταχύτατη ανάκαμψη, με ρυθμό ανάπτυξης 9,2% το 2010 και 8,8% το 2011. Τη διετία εκείνη οι ιδιωτικές επενδύσεις αυξήθηκαν κατά 33,6% το 2010 και 22,3% το 2011. Η τρίτη περίοδος, 2011 – 2015 χαρακτηρίστηκε από μειωμένους ρυθμούς ανάπτυξης του ΑΕΠ, επιβράδυνση των ιδιωτικών επενδύσεων, μείωση των ΑΞΕ και επιδείνωση του επενδυτικού περιβάλλοντος (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018, pp. 13-14).

Όταν η οικονομική κρίση έφτασε στην Τουρκία το 2008 και το 2009 και καταγράφηκε αρνητική αύξηση του ΑΕΠ (-4,7%), αντιδρώντας η τουρκική κυβέρνηση χαλάρωσε διακριτικά τη δημοσιονομική πειθαρχία και επανεκκίνησε τα μεγάλα κατασκευαστικά έργα, καθιστώντας την οικοδομή και τα δημόσια έργα την κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης, υιοθετώντας αντικυκλική πολιτική. Ταυτοχρόνως, προκειμένου η κυβέρνηση να εξασφαλίσει ότι δε θα ευνοηθούν από τα μέτρα αυτά μόνο οι ξένες κατασκευαστικές εταιρείες, τροποποίησε το νόμο περί δημοσίων συμβάσεων, ο οποίος από το 2003 έως το 2015 είχε τροποποιηθεί είκοσι φορές, εισάγοντας όλο και μεγαλύτερο αριθμό εξαιρέσεων. Το αποτέλεσμα ήταν ότι οι ξένες εταιρείες αποκλείστηκαν σχεδόν ολοκληρωτικά από τις δημόσιες συμβάσεις και παράλληλα δημιουργήθηκε ένας νέος κύκλος επιχειρήσεων σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, προσκείμενων στο ΑΚΡ, οι οποίες επωφελήθηκαν από την ανάκαμψη του κατασκευαστικού τομέα και οι οποίες στηρίζουν σθεναρά την πολιτική εξουσία μέχρι σήμερα. Έτσι δε μπορεί να γίνει λόγος για ελεύθερη πρόσβαση των ιδιωτικών συμφερόντων στα έργα υποδομής της Τουρκίας.

Παράλληλα, ήδη από το 2006 είχαν ψυχρανθεί οι σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΕ, καθώς η τελευταία διέκοψε τη διαπραγμάτευση για οκτώ από τα τριάντα πέντε κεφάλαια του κοινοτικού κεκτημένου λόγω του Κυπριακού ζητήματος. Η κάμψη στις σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΕ εκφράστηκε και με το διορισμό του Ahmet Davutoğlu στη θέση του Υπουργού Εξωτερικών το 2009. Στις αρχές του 2010 αρχίζει να αναδύεται στις ομιλίες των στελεχών του ΑΚΡ η ιδέα του χιλιετούς οθωμανικού πολιτισμού. Εκείνη την περίοδο ο Recep Tayyip Erdoğan διατυπώνει τη φιλοδοξία του να συμπεριληφθεί η Τουρκία στη λίστα των δέκα μεγαλύτερων οικονομιών παγκοσμίως μέχρι την εκατοστή επέτειο της Δημοκρατίας το 2023, ένας στόχος που σταδιακά έχει υποκαταστήσει το στόχο της ένταξης στην ΕΕ στο δημόσιο λόγο. Κατά την κυπριακή προεδρία της ΕΕ πάγωσαν εκ νέου οι διεργασίες για την επίλυση του Κυπριακού και

μαζί με αυτές και οι θεσμικές σχέσεις Τουρκίας – ΕΕ. Το 2011 η τραπεζική ρυθμιστική αρχή απώλεσε την αυτονομία που είχε αποκτήσει το 1999 και το ταμείο εγγύησης των τραπεζικών καταθέσεων πέρασε στα χέρια της τουρκικής κυβέρνησης, η οποία μπορεί πλέον να το χρησιμοποιεί ως εργαλείο πολιτικής υποταγής των οικονομικών κύκλων (Ινσέλ, 2017, pp. 163-164, 167, 218-219, 224).

Το σταδιακό κλείσιμο της πόρτας της ΕΕ το 2007 – 2008, που αποτελεί την έναρξη της περιόδου αναφοράς της παρούσας εργασίας, και η σταδιακή στροφή του ΑΚΡ και του ηγέτη του προς τον αυταρχισμό στο πέρασμα της δεκαετίας 2008 – 2018, είναι δύο φαινόμενα αλληλένδετα. Ωστόσο, οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) αποτελούν τη στενότερη μορφή οικονομικής συνεργασίας μεταξύ δύο χωρών, ενώ έχει παρατηρηθεί ότι οι επενδύσεις χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερο βαθμό σταθερότητας και αντοχής στις πολιτικές διακυμάνσεις, σε σύγκριση με τον τουρισμό και τις εξαγωγές, που είναι πιο εκτεθειμένες στην επιδείνωση των πολιτικών σχέσεων (Συρίγος, 2015, p. 576), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παραμένουν ανεπηρέαστες από την επιδείνωση του εσωτερικού και εξωτερικού οικονομικού περιβάλλοντος (Uctum & Uctum, 2011, p. 463).

Αυτό που παρατηρείται από τη μελέτη των διαθέσιμων στοιχείων είναι ότι η Τουρκία δεν παρουσιάζει αρνητική εικόνα αναφορικά με την προσέλκυση ΑΞΕ κατά την περίοδο αναφοράς, αντίθετα υπήρξε ιδιαίτερος επιτυχής στην προσέλκυση ξένου επενδυτικού κεφαλαίου. Στους δυο πίνακες που ακολουθούν φαίνεται η αξία των εισροών – εκροών ΑΞΕ καθώς και του αποθέματος εισροών – εκροών της Τουρκίας μέχρι το 2017. Αρχικά, παρατηρείται ότι οι εισροές ΑΞΕ στην Τουρκία από το 2005 μέχρι το 2015 έχουν αυξητική τάση, παρά την επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης του 2008. Τόσο το 2016 (12.942 εκ. δολάρια ΗΠΑ), όσο και το 2017 (10.864 εκ. δολάρια ΗΠΑ) παρατηρείται ετήσια μείωση των εισροών ΑΞΕ σε σχέση με το 2015 (17.717 εκ. δολάρια ΗΠΑ). Λαμβάνοντας όμως υπόψη τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, που επικράτησαν στην Τουρκία, μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος του Ιουλίου 2016, αποτιμώνται ως σχετικά μικρές μειώσεις.

Foreign direct investment (FDI) overview, selected years

(Millions of dollars and per cent)

FDI flows	2005–2007 (Pre-crisis annual average)	2014	2015	2016	2017	as a percentage of gross fixed capital formation			
						2005–2007 (Pre-crisis annual average)	2015	2016	2017
Turkey									
Inward	17 421	12 739	17 717	12 942	10 864	10.9	6.9	5.1	4.4
Outward	1 365	6 670	4 811	2 746	2 630	0.9	1.9	1.1	1.1

Πίνακας 3– Οι ροές ΑΞΕ Τουρκίας, 2005 – 2017

Εξετάζοντας τα στοιχεία του δεύτερου πίνακα, όπου καταγράφεται το απόθεμα της Τουρκίας σε ΑΞΕ, καταρχάς, παρατηρούμε ότι έχει υπάρξει κατακόρυφη αύξησή τους από το 1995 (14.933 εκ. δολάρια ΗΠΑ) μέχρι το 2017 (180.697 εκ. δολάρια ΗΠΑ). Κανείς δε μπορεί να γνωρίζει εάν η πορεία θα εξακολουθούσε να είναι τόσο οξεία ανοδική, εάν δεν είχαν μεσολαβήσει τα τρομοκρατικά χτυπήματα που δέχτηκε η Τουρκία, η απόπειρα πραξικοπήματος και η πολιτική αστάθεια που επακολούθησε, ωστόσο, ακόμη και υπό την επίδραση των σοβαρών εσωτερικών προβλημάτων της, το απόθεμα ΑΞΕ της Τουρκίας το 2017 (180.697 εκ. δολάρια ΗΠΑ) ήταν της ίδιας τάξης μεγέθους με το απόθεμα του 2014 (183.038 εκ. δολάρια ΗΠΑ). Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η Τουρκία, μετά από τα κρίσιμα γεγονότα των τελευταίων ετών, απλώς ‘έχασε τρεις χρονιές’ και παρόλα αυτά παραμένει σημαντικός πόλος έλξης ΑΞΕ μέχρι και σήμερα. Παρατηρείται ακόμα ότι το απόθεμα ξένου κεφαλαίου της Τουρκίας αντιστοιχεί σε πολύ υψηλό ποσοστό του ΑΕΠ της, το οποίο ανήλθε στο 22,8% το 2017, από 6,4% που ήταν το 1995 (United Nations Conference on Trade And Development, 2018).

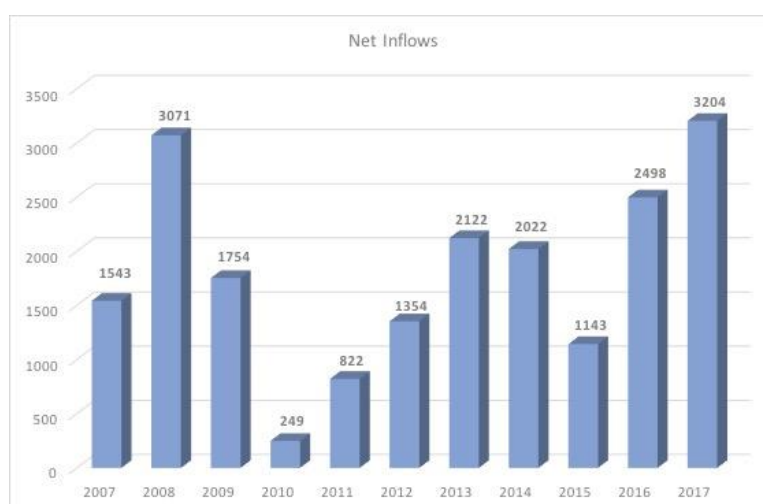
FDI stock	1995	2014	2015	2016	2017	as a percentage of gross domestic product			
						1995	2015	2016	2017
Turkey									
Inward	14 933	183 038	158 108	143 199	180 697	6.4	18.4	16.7	22.8
Outward	1 418	39 569	35 673	38 702	41 403	0.6	4.2	4.5	5.2

Πίνακας 4 – Το απόθεμα ΑΞΕ Τουρκίας, 1995 – 2017

Η Τουρκία πλέον αντιμετωπίζει την επιβράδυνση της ανάπτυξής της, η οποία αναμένεται να επηρεάσει αρνητικά και τις ξένες επενδύσεις, ενώ είναι περισσότερο εκτεθειμένη σε σχέση με το παρελθόν σε κινδύνους, που προέρχονται από την παγκόσμια οικονομία (The World Bank, 2018, pp. 12, 18).

4.2 – Ελληνοτουρκικές επενδύσεις

Η απουσία σημαντικής τουρκικής επενδυτικής δραστηριότητας στην ελληνική αγορά, ίσως να εξηγείται από το ότι – ειδικά κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης – ή αγορά μας δεν παρουσιάζει σημαντικές δυνατότητες κερδοφορίας. Ωστόσο, όπως φαίνεται στο παρακάτω γράφημα, οι ΑΞΕ στην Ελλάδα το 2017, παρά την περίοδο σοβαρής ύφεσης που μεσολάβησε, ανέκαμψαν φτάνοντας στο προ κρίσης επίπεδο του 2008. Το 2017 η αξία των ΑΞΕ στην Ελλάδα ανήλθε σε 3,204 εκατ. Ευρώ από 2,498 εκατ. Ευρώ το 2016. Οι ΑΞΕ στην Ελλάδα προέρχονται, κατά σειρά αξίας σε Ευρώ, από τη Γερμανία, Γαλλία, Κύπρο, Ελβετία, Καναδά, ΗΠΑ, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Ισπανία, Κίνα – Χόνγκ Κονγκ (Enterprise Greece - Invest & Trade, 2018).

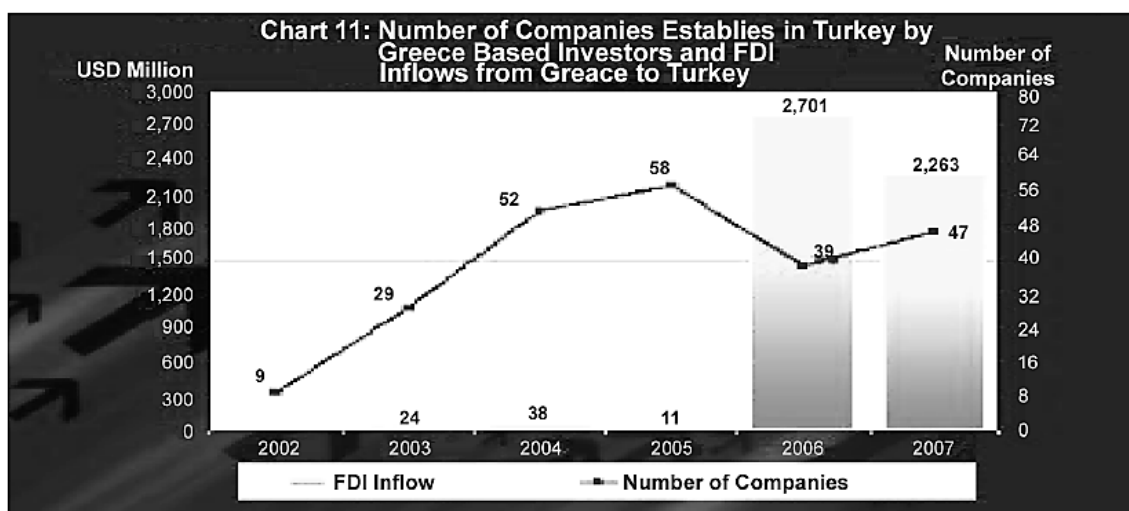
Γράφημα 7 – Οι εισροές ΑΞΕ στην Ελλάδα, 2007 – 2017

Αντίστοιχα, οι σημαντικότερες ΑΞΕ στην Τουρκία προέρχονται από το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ολλανδία, τις χώρες του Κόλπου, τις ΗΠΑ, την Ισπανία, τη Γερμανία, την Αυστρία, τη Ρωσία, το Αζερμπαϊτζάν, την Ιαπωνία, την Ελβετία και την Κίνα. Η αξία των ΑΞΕ στην Τουρκία από 5,600 χιλιάδες δολάρια ΗΠΑ το 2002 εκτινάχθηκε σε 58,400 χιλιάδες δολάρια ΗΠΑ το 2017 (Invest in Turkey, 2018). Και ενώ το 2011 η Ελλάδα ήταν ο τρίτος κατά σειρά επενδυτής της Τουρκίας (Kontakos, 2011, p. 1), μετά την πώληση της FINANSBANK από την Εθνική Τράπεζα το 2015, η αξία των ελληνικών ΑΞΕ στην Τουρκία μειώθηκε σημαντικά, από 4,91 δισεκ. Ευρώ το 2015 στα 150 εκατ. Ευρώ σήμερα (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018, p. 44). Παράλληλα, οι ελληνικές ΑΞΕ στην Τουρκία έχουν επηρεαστεί και από την πτώση της αξίας της τουρκικής λίρας, η

οποία αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα την περίοδο που διανύουμε (GRECODOM, 2018).

4.2.1 – Ελληνικές επενδύσεις στην Τουρκία

Η εξέλιξη των ΑΞΕ μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αναπόφευκτα επηρεάστηκε από τα ιστορικά γεγονότα και τις πολιτικές σχέσεις τους. Συνεπώς, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα δεν υπήρξαν εκατέρωθεν σπουδαίες επενδυτικές ροές, ενώ η ανάπτυξη της ελληνοτουρκικής συνεργασίας μετά το 2000, στο πλαίσιο της ελληνοτουρκικής προσέγγισης, αν και επηρέασε θετικά το εμπόριο και τον τουρισμό (Αργυροπούλου, 2004), δεν κατόρθωσε να πυροδοτήσει την επενδυτική δραστηριότητα (Συρίγος, 2015, p. 667).

Γράφημα 8 – Ο αριθμός ελληνικών επιχειρήσεων που ιδρύθηκαν στην Τουρκία και εισροή ΑΞΕ από την Ελλάδα στην Τουρκία, 2002 – 2007 (Tsarouhas, 2009, p. 47)

Αυτή η κατάσταση άλλαξε ολοκληρωτικά το 2006, όταν η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος ανακοίνωσε την εξαγορά της τουρκικής τράπεζας FINANSBANK, ενός ιδιωτικού πιστωτικού ιδρύματος, με περίπου 5% μερίδιο στην τουρκική αγορά. Η δικαιολογημένη ανησυχία που εκφράστηκε εκείνη την περίοδο δεν επιβεβαιώθηκε στην πορεία του χρόνου και η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος επωφελήθηκε από την αλματώδη ανάπτυξη της τουρκικής οικονομίας, ενώ οι Τούρκοι καταθέτες δεν απέσυραν τα χρήματά τους από τη FINANSBANK. Μάλιστα το 2012, ενώ το

τραπεζικό σύστημα της Ελλάδας κλυδωνίζονταν εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, η FINANSBANK ήταν η μόνη κερδοφόρος επιχείρησή της Εθνικής. Το 2007 η EUROBANK αγόρασε την μικρή τουρκική τράπεζα TEKFEN. Αντίθετα, η ALPHA δεν κατόρθωσε να εισέλθει στην τουρκική αγορά το 2007, καθώς οι τουρκικές εποπτικές αρχές δεν ενέκριναν την αίτησή της να αποκτήσει μετοχικό κεφάλαιο στην τράπεζα ALTERNATIFBANK. (Συρίγος , 2015, p. 669). Αντίστοιχα, η τουρκική τράπεζα ZIRAAT, το δεύτερο σε μέγεθος πιστωτικό ίδρυμα της γείτονος, άνοιξε το 2009 κατάστημα στην Κομοτηνή και εν συνεχεία στην Ξάνθη, τη Ρόδο και την Αθήνα, παρουσιαζόμενη ως η «τουρκική τράπεζα», ενώ υπάρχει συμφωνία σχετικά με το ότι προωθεί το συμφέρον της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στην Ελλάδα (Συρίγος , 2015, p. 670).

Το 2013 οι ελληνικές επενδύσεις στη γείτονα ανήλθαν σε περίπου 5 δισεκ. Ευρώ, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες τουρκικές οι οποίες έφτασαν μόλις τα 70 εκατ. Ευρώ. Λόγω της υψηλής αξίας των ελληνικών ΑΞΕ στην Τουρκία, το ελληνικό επιχειρηματικό κεφάλαιο είχε μεγαλύτερο βαθμό εξάρτησης συγκρινόμενο με το τουρκικό. Η μικρή παρουσία τουρκικών επενδύσεων στην Ελλάδα θα μπορούσε να συνδέεται με το γεγονός ότι η μικρή ελληνική αγορά μετά το 2000 δεν προσέφερε αξιόλογες ευκαιρίες για αποκόμιση μεγάλων κερδών (Συρίγος , 2015, p. 576). Οι ελληνικές επενδύσεις στην Τουρκία ανέρχονται σε 201 εκατ. Ευρώ (9η θέση μεταξύ των χωρών προέλευσης ΑΞΕ, μετά την πώληση της FINANSBANK).

Οι σημαντικότερες ελληνικές εταιρείες, που δραστηριοποιούνται στην Τουρκία είναι οι εξής: TITAN (τσιμέντο), CHIPITA (τρόφιμα), AKDENIZ MINERAL RESOURCES (θυγατρική της GRECIAN MAGNESITE, βιομηχανικά ορυκτά πυρίμαχα υλικά), PLASTICS OF CRETE (βαφές), ALUMIL (αλουμίνιο και υλικά δόμησης), ISOMAT (μονωτικά υλικά), PALAPLAST (πλαστικοί σωλήνες), EURODRIP (πλαστικοί σωλήνες ύδρευσης), KLEEMANN (ανελκυστήρες), KARELIA SA (προϊόντα καπνού), INTRAKOM, INTRALOT (ηλεκτρονικά τυχερά παιχνίδια), INTELLI SOLUTIONS, (πληροφορική), GENECOR, EVDEMON (σύμβουλοι επιχειρήσεων) (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018, p. 45). Αναφέρονται ακόμη οι: MERAMGES ENERJI URETIM (θυγατρική της EGNATIA, ηλεκτρισμός), FOLLI FOLLIE (κοσμήματα). Επιπρόσθετα αναφέρονται οι επενδύσεις της GRECOTEL (τουρισμός), VARVERIS MODA BAGNO (έπιπλα) και GENESIS PHARMA (ιατρικές υπηρεσίες)

(επικοινωνία από 7.12.2018 με το Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Κωνσταντινούπολης).

4.2.2 – Τουρκικές επενδύσεις στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τις τουρκικές αρχές, το απόθεμα των τουρκικών ΑΞΕ στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των επενδύσεων μέσω ευρωπαϊκών χωρών, αντιστοιχεί σε αξία 500 εκατ. δολαρίων ΗΠΑ και οι επενδύσεις αφορούν κυρίως σε μαρίνες, λιμάνια ξενοδοχεία και τον τουριστικό τομέα εν γένει (Republic of Turkey - Ministry of Foreign Affairs, 2018). Πράγματι, το μεγαλύτερο τουρκικό επενδυτικό ενδιαφέρον εστιάζεται στην απόκτηση και αξιοποίηση πολυτελών τουριστικών ακινήτων, ενώ εξαιρετικό ενδιαφέρον υπάρχει για την ανάπτυξη και άλλων μαρίνων κυρίως στα νησιά που βρίσκονται κοντά στα τουρκικά παράλια (Σάμος, Κως, Μυτιλήνη) από τον όμιλο ΚΟC που συμμετέχει ήδη στην διαχείριση της μαρίνας Μυτιλήνης, αλλά και από τον όμιλο DOGUS που επίσης συμμετέχει, κατόπιν εξαγοράς, στη διαχείριση των μαρίνων Φλοίσβου, Λευκάδας, Ζέας και Γουβιών Κερκύρας.

Πιο αναλυτικά, ο όμιλος DOGUS HOLDING S.A. συμμετέχει στη κοινοπραξία που εξαγόρασε τον ΑΣΤΕΡΑ Βουλιαγμένης, ενώ έχει την πλειοψηφία στην κοινοπραξία εξαγοράς του ξενοδοχείου HILTON. Όσον αφορά την επένδυση εξαγοράς του ξενοδοχείου HILTON, αυτή πραγματοποιήθηκε μέσω θυγατρικής του DOGUS HOLDING S.A. στην Ολλανδία. Σημειώνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις οι εταιρίες επιλέγουν να επενδύουν μέσω θυγατρικών τους σε τρίτες χώρες (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Αγκυρας, 2018, p. 45).

Η κοινοπραξία LAMDA DOGUS MARINA INVESTMENTS S.A., η οποία αποτελεί βασικό μέτοχο της LAMDA Flisvos Holding με 61%, συστάθηκε στα πλαίσια της στρατηγικής σημασίας συνεργασία του ομίλου LAMDA DEVELOPMENT S.A. με την εταιρία D-MARINE INVESTMENTS HOLDING B.V. του ομίλου DOGUS, στη οποία οι δυο όμιλοι συμμετέχουν από κοινού. Σήμερα η D-MARINE έχει αναλάβει, επίσης, τη διαχείριση διαφόρων μαρίνων στη χώρα (LAMDA DOGUS Marina Investments SA, 2018). Όταν, το 2013 ήταν ανοικτός ο διαγωνισμός του ΤΑΙΠΕΔ για τη μαρίνα της Χίου, το επιχειρηματικό σχήμα της DOGUS με τη LAMDA

DEVELOPMENT είχε εκδηλώσει μη δεσμευτικό ενδιαφέρον για αυτήν (Η Καθημερινή, 2018). Ωστόσο, στον διαγωνισμό για τη μαρίνα της Χίου του 2018, δεν εκδήλωσε ενδιαφέρον (Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου - ΤΑΙΠΕΔ, 2018). Δεν εκδήλωσε ενδιαφέρον ούτε για τη μαρίνα της Πύλου (Euro2day, 2018). Αντίθετα, όσον αφορά το διαγωνισμό για τη μαρίνα Αλίμου, η κοινοπραξία LAMDA DOGUS εκδήλωσε ενδιαφέρον. Σημειώνεται ότι η μαρίνα του Αλίμου είναι η μεγαλύτερη των Βαλκανίων με 1.246 θέσεις ελλιμενισμού, αρκετές εκ των οποίων για σκάφη μέχρι και 45 μέτρων σε μήκος (Η Καθημερινή, 2018).

Άλλος ένας σημαντικός επιχειρηματικός παράγοντας της Τουρκίας, ο όμιλος KOC συμμετέχει στην εξαγορά του δικτύου εταιρείας ενοικίασης αυτοκινήτων AVIS, καθώς και στο διαγωνισμό με την ελληνική εταιρεία «Άκτωρ» του ομίλου ΕΛΛΑΚΤΩΡ (το όνομα του κονσόρσιουμ είναι "Tek-Art Kalamis ve Fenerbahce Marmara Turizm Tesisleri, A.S") προκειμένου να υποβάλουν κοινή προσφορά για την απόκτηση της εταιρείας διαχείρισης της μαρίνας Αλίμου (Ναυτεμπορική, 2018). Επίσης, ο όμιλος KOC συνδιαχειρίζεται με την εταιρεία FOLLI-FOLLIE για μακροχρόνια εκμετάλλευση τη μαρίνα Μυτιλήνης (Το Βήμα, 2018). Βλέπουμε λοιπόν το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που επιδεικνύει το τουρκικό επενδυτικό κεφάλαιο για τον κλάδο του τουρισμού.

Οι τουρκικές επενδύσεις στην Ελλάδα αφορούν επίσης μονάδες χαρτοποιίας και υλικών συσκευασίας, που διαθέτουν οι όμιλοι EREN HOLDING και PAK HOLDINGS. Επιπρόσθετα, η εταιρεία POLISAN (πλαστικά), έχει εξαγοράσει την εταιρεία χημικών ARTENIUS HELLAS στη βιομηχανική περιοχή Βόλου. Αναφέρονται ακόμη: ISTIKBAL FURNITURE (του ομίλου BOYDAK, 19 καταστήματα), EKOL LOGISTICS (μεταφορές), ODEON, DOKAY, INTRATOURISM (τουρισμός), MADO, SMYRNA BOYOZ (εστίαση). Τέλος, όπως αναφέρθηκε ήδη, μια από τις σημαντικότερες τουρκικές επενδύσεις στην Ελλάδα έχει πραγματοποιήσει η κρατική τουρκική τράπεζα ZIRAAT, που δραστηριοποιείται στην Ελλάδα από το 2008 με υποκαταστήματα σε Αθήνα, Κομοτηνή, Ξάνθη και Ρόδο (Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018, p. 45).

Ύστερα από επικοινωνία (7.12.2018) με το Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Κωνσταντινούπολης, αναφέρονται τα κάτωθι σχετικά με τις πιο πρόσφατες τουρκικές επενδυτικές δραστηριότητες στην Ελλάδα.

Η εταιρεία παραγωγής μαρμάρων AKDO, μια από τις μεγαλύτερες εταιρείες στη Τουρκία, έχει ήδη συστήσει εταιρεία στην Ελλάδα και σύντομα αναμένεται να ξεκινήσει εργασίες σε λατομείο σε συνεργασία με ελληνική εταιρεία του κλάδου. Επιπρόσθετα, η εταιρεία με την επωνυμία ΣΙΑΚΑΡ Μ.Ι.Κ.Ε., με έδρα την Ξάνθη, διανύει το δεύτερο έτος δραστηριότητας της στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα στην εμπορία και παραγωγή μαρμάρων. Από την ίδρυση της, η εταιρεία εστίασε την προσοχή της στην εξαγωγή του λευκού μαρμάρου που εξορύσσεται στην τριγωνική περιοχή Δράμας-Καβάλας-Ξάνθης, γνωστού και ως λευκό "Βόλακα" ή "Νέστου". Κατόπιν της σύστασης της στην αγορά, η εταιρεία απευθύνθηκε στην άμεση εξόρυξη και λατομική επεξεργασία μαρμάρων, βολιδοσκοπώντας πιθανές συνεργασίες με υφιστάμενους ιδιοκτήτες δικαιωμάτων, συμμετέχοντας και σε δημόσιες δημοπρασίες κ.ο.κ.. Τελικά, από τον Σεπτέμβριο του έτους 2017, έχουν έρθει σε συμφωνία προκειμένου να συνεργαστούν με ιδιοκτήτες για την εξόρυξη λευκού μαρμάρου. Ήδη, έχει αποπερατωθεί το σημαντικότερο τμήμα των αδειοδοτήσεων (Έγκριση Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, Απόφαση Έγκρισης Αποκεντρωμένης Διοίκησης κλπ), με ορίζοντα έναρξης των εργασιών εξόρυξης τους 2 μήνες.

Στον κλάδο των κοσμημάτων η εταιρεία GASIA σύστησε εταιρεία και ξεκινά λειτουργία καταστήματος σε τουριστικό θέρετρο των Κυκλάδων εντός του επόμενου μήνα ενώ στον κλάδο των υπηρεσιών και του λιανικού εμπορίου η εταιρεία εσωτερικής διακόσμησης επαγγελματικών χώρων και εμπορίας ειδών οικιακής διακόσμησης LUNAPARK έχει δρομολογήσει την σύσταση εταιρείας στην Αθήνα και την ανεύρεση καταστήματος προς ενοικίαση. Επίσης στον κλάδο του τουρισμού, το 2017, η τουρκική εταιρεία INTRATOURISM εξαγόρασε την ελληνική εταιρεία VISIT AEGEAN και δραστηριοποιείται στην Ελλάδα.

Επίσης, το Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Κωνσταντινούπολης μας πληροφόρησε ότι η εταιρεία παραγωγής, συσκευασίας και χονδρικής εμπορίας γემιστών μυδιών SERIN SULAR GIDA LTD έχει ήδη μισθώσει βιομηχανικό ακίνητο στη Θεσσαλονίκη προκειμένου να το διαμορφώσει κατάλληλα, με την αγορά μηχανολογικού εξοπλισμού, και να λειτουργήσει ως εργοστάσιο παραγωγής και συσκευασίας γემιστών με ρύζι μυδιών, τα οποία θα προμηθεύεται από Έλληνες μυδοπαραγωγούς που δραστηριοποιούνται στη Χαλάστρα. Σύμφωνα με υποβληθέν επενδυτικό σχέδιο η επένδυση αυτή θα δημιουργήσει 127 νέες θέσεις εργασίας.

Στον βιομηχανικό τομέα και ειδικότερα στην παραγωγή καλωδιώσεων για ηλεκτρικό εξοπλισμό αυτοκινήτων έχει επιδείξει ενδιαφέρον για δημιουργία παραγωγικής μονάδας στη περιοχή της Β. Ελλάδας, η τουρκική πολυεθνική εταιρεία MURAT TIKARET KABLO SANAYI AS, ενώ η εταιρεία MIRA αναζητά συνεργασία με ελληνικές εταιρείες παραγωγής πλαστικών προκειμένου να παράγουν για λογαριασμό της ειδικά προστατευτικά υποδημάτων.

Συμπληρωματικά, αναφέρεται ότι παραμένει αμείωτο το ενδιαφέρον εύπορων Τούρκων για επενδύσεις κυρίως στη Ρόδο, στη Μύκονο, στη Σαντορίνη και την ανατολική Αττική, τόσο λόγω επιχειρηματικότητας, όσο και εξαιτίας της επιδεινούμενης κοινωνικοπολιτικής κατάστασης στη γείτονα, που προκαλεί ανασφάλεια στους πολίτες της. Στον τομέα της αγοράς ακινήτων από ιδιώτες για την απόκτηση της άδειας μόνιμης διαμονής, η ζήτηση είναι πολύ μεγάλη ιδιαίτερα μετά την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος. Μόνο το 2017, χορηγήθηκαν 222 άδειες διαμονής στη χώρα μας σε Τούρκους υπηκόους (547 συνυπολογίζοντας τους συγγενείς τους) οι οποίοι έχουν προβεί σε αγορά ακίνητης περιουσίας αξίας κατ' ελάχιστον 250.000 Ευρώ (Enterprise Greece, 2018). Το αγοραστικό ενδιαφέρον εστιάζεται στην απόκτηση ακινήτου (διαμερίσματος) κυρίως στο κέντρο και σε προάστια της Αθήνας αλλά και στη Θεσσαλονίκη. Επιπλέον υπάρχουν Τούρκοι κατασκευαστές, που αγοράζουν ημιτελή νεόκτιστα κτίρια, για τα οποία έχει ήδη εκδοθεί η σχετική άδεια κατασκευής, προκειμένου να ολοκληρώσουν την ανέγερσή τους και να τα αξιοποιήσουν εμπορικά (ενοικίαση, πώληση). Στον τομέα της ανάπτυξης ακινήτων η εταιρεία GARANTI COSA έχει εκφράσει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αγορά και αξιοποίηση μεγάλης έκτασης στην Αττική για την κατασκευή οικιστικών συγκροτημάτων, εμπορικών κέντρων και γραφείων. Σύμφωνα με εκπροσώπους της εταιρείας έχει ήδη βρεθεί ο κατάλληλος χώρος στη περιοχή του Λαυρίου αλλά η διαδικασία αγοράς του καθυστερεί λόγω μεγάλης απόκλισης της προσφερόμενης από την ζητούμενη τιμή (η ιδιοκτησία του ακινήτου ανήκει σε ελληνική τράπεζα).

Ακόμα, η εταιρεία με την επωνυμία TK Ελλάς Τουριστικές Επενδύσεις Α.Ε., με έδρα την Θεσσαλονίκη, συστάθηκε τον Μάρτιο του τρέχοντος έτους, από τον ιδιοκτήτη της εκ των κορυφαίων τουριστικών επιχειρήσεων στην Τουρκία με την επωνυμία Gezirehberim A.Ş. . Ο σκοπός και το αντικείμενο της επένδυσης είναι η πληρέστερη εξυπηρέτηση του ρεύματος τουρισμού, από Τουρκία προς Ελλάδα, όπως αυτό εμφανίζει την αύξηση τα τελευταία έτη. Προς τούτο, έχει μισθωθεί κατάσταση σε

εμπορική περιοχή της Θεσσαλονίκης προκειμένου να υπάρξει κέντρο ανταπόκρισης και στην Ελλάδα.

Επιπλέον, ο τουρκικός όμιλος SUOZ, που δραστηριοποιείται στον κλάδο της ηλιακής ενέργειας, εξαγόρασε πρόσφατα τα δύο εργοστάσια της Ελληνικής εταιρείας SILCIO στη Βιομηχανική Ζώνη Πατρών. Τα εργοστάσια ανήκαν στον όμιλο Κοπελούζου και είχαν τεθεί σε λειτουργία τον Απρίλιο του 2009. Το πρώτο εργοστάσιο με την ονομασία Piritium παράγει φέτες πολυκρυσταλικού πυριτίου και φ/β κυψέλες. Το εν λόγω εργοστάσιο προγραμματίζεται να λειτουργήσει πειραματικά για περιορισμένο χρονικό διάστημα και αργότερα να μεταφερθεί ο μηχανολογικός του εξοπλισμός στην Τουρκία, προκειμένου να μειωθούν τα λειτουργικά κόστη. Το δεύτερο εργοστάσιο που παράγει φ/β πάνελ, θα επαναλειτουργήσει εντός του Μαΐου του τρέχοντος έτους. Ο νέος ιδιοκτήτης επιθυμεί την αξιοποίηση του υπάρχοντος ανθρώπινου δυναμικού, το οποίο, όπως ανέφερε, διαθέτει εξαιρετική τεχνογνωσία. Στα σχέδια του Ομίλου περιλαμβάνεται και η δημιουργία φ/β πάρκων στα Ελληνικά νησιά για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών τους.

Συμπερασματικά, παρατηρείται μια ασυμμετρία στις οικονομικές σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας, στο βαθμό που, ενώ η Ελλάδα εξάγει κεφάλαιο στην Τουρκία, η Τουρκία εξάγει στην Ελλάδα προϊόντα (Tsarouhas, 2009, p. 54). Πρόκειται για μια ασυμμετρία, η οποία είναι πιθανό να μη διορθωθεί, ακόμα και εάν η χρηματοοικονομική κρίση περάσει, αφού ο παράγοντας, που συγγράφει σε χαμηλά επίπεδα τις τουρκικές άμεσες ξένες επενδύσεις προς την Ελλάδα μεσοπρόθεσμα είναι ότι οι Τούρκοι επιχειρηματίες, προτιμούν τους επενδυτικούς προορισμούς με χαμηλότερο κόστος εργασίας. Η διαφορά δε στο κόστος της επένδυσης έχει μεγαλύτερη σημασία από τα γραφειοκρατικά εμπόδια και δυσκολίες για την πραγματοποίησή της (Paradopoulos, 2008, p. 31). Παράλληλα, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις επηρεάζονται από τις παγκόσμιες οικονομικές διακυμάνσεις καθώς και από τις ενδοκρατικές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Σίγουρα, η ελληνική επενδυτική δραστηριότητα στην Τουρκία μειώθηκε λόγω των πρόσφατων κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων στη γείτονα και είναι βέβαιο ότι η οικονομική κρίση στην Τουρκία θα επιδράσει στις διμερείς οικονομικές μας σχέσεις (EMEA Business Monitor, 2018). Είναι επίσης αναμενόμενο ότι οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται και στις δύο χώρες θα ακολουθήσουν, στο βαθμό που μπορούν, στρατηγικές ελαχιστοποίησης του επιχειρηματικού κινδύνου, ώστε να μειώσουν τις τυχόν ζημιές τους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στις αρχές της νέας χιλιετίας, υπήρχε η προσδοκία πως τα θετικά αποτελέσματα στο πεδίο της χαμηλής πολιτικής θα οδηγούσαν σε εκχείλιση και στο πολιτικό πεδίο, μέσω δύο διαδικαστικών τρόπων. Πρώτον, μέσω της διαμόρφωσης ενός νέου πολιτικού κλίματος που θα συνέβαλε στην καλύτερη επικοινωνία και στη διαμόρφωση συνθηκών εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο χωρών. Δεύτερον, μέσω της εκμάθησης, όπου τα δύο μέρη, έχοντας επιτύχει μια σχετική συναίνεση επί της ακολουθητέας διαδικασίας αναφορικά με την ανάδειξη των θεμάτων κοινού συμφέροντος, θα καθίσταντο ικανά να επιτύχουν συμπεριφορές ολοκλήρωσης αναφορικά με μια νέα κατάσταση. Ο ρόλος της ΕΕ προσδιορίστηκε ως ένα επικουρικό σχήμα ευρύτερης διαπραγμάτευσης, που μπορεί να διαχύσει τα θετικά αποτελέσματα της ευρωπαϊκής πορείας της Τουρκίας στις ελληνοτουρκικές σχέσεις (Καζάκος, et al., 2001, pp. 108-109, 201). Παράλληλα, στοιχεία που προέκυψαν από εμπειρική έρευνα δείχνουν ότι υπάρχει ενδεχομένως θετική σύνδεση μεταξύ της ελληνικής επενδυτικής δραστηριότητας και της προόδου σχετικά με την πορεία ένταξης των βαλκανικών κρατών, το οποίο θα μπορούσε να ισχύσει και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις (Kitonakis & Kontis, 2008).

Ωστόσο, μέσα στην Τουρκία υπάρχει ένα αυξανόμενο κύμα δυσπιστίας αναφορικά με την τουρκική ένταξη στην ΕΕ, γεγονός που οφείλεται κυρίως στους ακόλουθους λόγους. Η ΕΕ έπαψε να αποτελεί πολιτική επιλογή των ισλαμιστών του Erdoğan, οι οποίοι, βασιζόμενοι στην – παρά τις αντιδράσεις – ευρεία λαϊκή στήριξη, επιδιώκουν να συστήσουν το δικό τους μηχανισμό ελέγχου του κράτους, χωρίς την παρέμβαση της ΕΕ στον τρόπο λειτουργίας του συστήματος. Δεύτερον, η ΕΕ έπαψε να αποτελεί πολιτική επιλογή των Κεμαλικών, οι οποίοι δεν προσέβλεπαν στην ένταξη με σκοπό τον εκδημοκρατισμό της χώρας, αλλά την κινητοποίηση των μαζών, χωρίς την καταστροφή των αντιδημοκρατικών δομών ελέγχου της χώρας που είχαν δημιουργήσει. Τρίτον, η ΕΕ έπαψε να είναι ελκυστική, ιδέα που δυνάμωσε λόγω της αλματώδους ανάπτυξης της τουρκικής οικονομίας μετά το 2006 – 2007, η οποία εν πολλοίς δε θα ήταν δυνατή εντός του ευρωπαϊκού πλαισίου. Τέταρτον, η ΕΕ επιμένει στην επίλυση του κουρδικού ζητήματος, μέσω της εκχώρησης δικαιωμάτων στις μειονότητες, θίγοντας έτσι ένα σοβαρό πρόβλημα εθνικής ασφάλειας της Τουρκίας. Τέλος, η ΕΕ δε δείχνει να επιθυμεί πραγματικά την ένταξη της Τουρκίας, του άλλου, και αυτό βέβαια εισπράττεται τόσο από τον τουρκικό λαό, όσο και από την τουρκική ηγεσία (Συρίγος ,

2015, pp. 659-660). Επομένως το ζήτημα της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ, το οποίο είναι πολύ σημαντικό για την Ελλάδα, αφού καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις οικονομικές και όχι μόνο σχέσεις τους, παραμένει πάντοτε ανοικτό.

Τα τελευταία χρόνια, η Τουρκία φαίνεται να έχει υιοθετήσει εκ νέου "ανατολικό" προσανατολισμό, πραγματοποιώντας μια ευρασιατική στροφή. Σε αυτό συνηγορούν η επαναπροσέγγιση της Ρωσίας, το έντονο ενδιαφέρον του Erdoğan να προσχωρήσει η χώρα του στον Shanghai Cooperation Organization (SCO), η αναζωογόνηση της σχέσης με τις χώρες της κεντρικής Ασίας και η σύσφιξη των οικονομικών δεσμών της με την Κίνα. Παράλληλα, η "ανατολική" στροφή αποτελεί μέρος μιας πολυδιάστατης στρατηγικής στην εξωτερική πολιτική, που το κόμμα ΑΚΡ υποστηρίζει, με κεντρικό άξονα τη "διαφοροποίηση". Στην πραγματικότητα, η σημασία των γεωστρατηγικών, οικονομικών και ενεργειακών συμφερόντων έχει αναβαθμιστεί και ορίζει την εξωτερική δράση της Άγκυρας. Η στροφή αυτή της Τουρκίας αποτελεί δοκιμασία για τη σχέση της με τους παραδοσιακούς "δυτικούς" της εταίρους, ενώ οι διογκούμενες εντάσεις με τη "Δύση", την ενθαρρύνουν να διαφοροποιήσει περαιτέρω την εξωτερική της πολιτική.

Αυτές οι εξελίξεις εγείρουν αμφιβολία όσον αφορά την σχέση της Τουρκίας με τους "δυτικούς" διεθνείς οργανισμούς, αλλά και το βαθμό στον οποίο εξακολουθεί να ενστερνίζεται τις "δυτικές" αξίες. Στο οικονομικό επίπεδο, η Ρωσία και η Κίνα έχουν αναδειχθεί σε κορυφαίους εμπορικούς εταίρους της Τουρκίας τα τελευταία χρόνια, ωστόσο σε γενικές γραμμές η Ευρώπη εξακολουθεί να είναι ο σημαντικότερος εμπορικός εταίρος αλλά και ξένος επενδυτής της. Αυτό δε σημαίνει απαραίτητα ότι η Τουρκία επαναπροσανατολίζεται στην "Ανατολή" εγκαταλείποντας τη "Δύση". Φαίνεται πράγματι πως η Τουρκία στρώνει το δρόμο για περαιτέρω παγίωση των συμφερόντων της στην "Ανατολή", όμως μένει να διαπιστωθεί, εάν η στροφή είναι απόρροια της αλλαγής δόγματος στρατηγικής ή το αποτέλεσμα μιας προσπάθειας εξισορρόπησης της Τουρκίας μεταξύ "Ανατολής" και "Δύσης" (Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, 2018).

Σίγουρα, η οικονομική συνεργασία μέσα από το εμπόριο, τις κοινοπραξίες και τις άμεσες ξένες επενδύσεις έπαιξαν κρίσιμο ρόλο στην προσέγγιση Ελλάδας και Τουρκίας, διευρύνοντας το φάσμα της επικοινωνίας μεταξύ τους και δημιουργώντας μια πιο θετική ατμόσφαιρα. Η επιχειρηματική συνεργασία αποτελεί μια από τις

σημαντικότερες διαστάσεις της κοινωνίας των πολιτών και πράγματι συνεισέφερε στην σίγαση της αντίληψης ότι οι διμερείς σχέσεις είναι αποκλειστικά κρατοκεντρικές, όχι όμως και στην οριστική εγκατάλειψή της. Στην ελληνοτουρκική περίπτωση, ήταν οι πολιτικοί που προετοίμασαν το έδαφος για την προσέγγιση των δύο χωρών τη δεκαετία του 1990 και είναι ακόμα και σήμερα οι πολιτικοί εκείνοι που αναλαμβάνουν το έργο της διαπραγμάτευσης και επίλυσης των χρόνιων ελληνοτουρκικών διαφορών.

Η απάντηση στο ερώτημα εάν οι οικονομικές και εμπορικές σχέσεις Ελλάδας – Τουρκίας έχουν αποκτήσει τον κρίσιμο όγκο, ώστε να καθίστανται οι πολιτικές αποφάσεις ευάλωτες μπροστά στα οικονομικά συμφέροντα είναι μάλλον αρνητική. Ομοίως, δεν είναι βέβαιο ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ των δύο χωρών και η ελληνοτουρκική επιχειρηματική συνεργασία είναι τόσο σημαντικές, ώστε να μπορεί να αποδεσμευτεί η οικονομική συνεργασία από τις πολιτικές σχέσεις και τις προκαταλήψεις αμφότερων των μερών (Τσαρδανίδης, 2000, p. 419). Επομένως, το πολιτικό κλίμα θα συνεχίσει για το προβλεπτό μέλλον να καθορίζει τις σχέσεις οικονομικής συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

Τα συμπεράσματα που μπορούν να αποτυπωθούν για τις ελληνοτουρκικές οικονομικές και εμπορικές σχέσεις είναι τα ακόλουθα. Οι ελληνικές εξαγωγές προς την Τουρκία χρήζουν διαφοροποίησης, καθώς το μεγαλύτερο μέρος τους αφορά στα πετρελαιοειδή, τα οποία επιπλέον η Τουρκία πρόκειται να εισάγει ολοένα και λιγότερο από την Ελλάδα στο μέλλον. Όσον αφορά τις υπόλοιπες ελληνικές εξαγωγές, σημειώνεται ότι η τουρκική αγορά είναι εξαιρετικά προστατευμένη, μέσω υψηλότερων δασμών και φόρων (που συχνά παραβιάζουν τους όρους της Τελωνειακής Ένωσης Τουρκίας – ΕΕ), γεγονός που θέτει υπέρμετρα εμπόδια στην είσοδο ελληνικών προϊόντων. Η Τουρκία έχει πολύ χαμηλό εργατικό κόστος, γεγονός που επαυξάνει την ανταγωνιστικότητά των προϊόντων της και θα λειτουργήσει υπέρ της στην κατάκτηση μεριδίου ξένων αγορών, αλλά και στην προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων. Μετά την πώληση της FINANSBANK, οι ελληνικές επενδύσεις στην Τουρκία μειώθηκαν κάθεται, ενώ ελαττώθηκαν περαιτέρω μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα και τα γεγονότα του Ιουλίου 2016, ακόμα και στο real estate όπου στο παρελθόν επεδείκνυαν δυναμισμό. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο ανταγωνισμός των δύο χωρών για τον τουρισμό από τρίτες χώρες, η επενδυτική προσήλωση των Τούρκων στα ελληνικά λιμάνια και μαρίνες και η εντεινόμενη τουρκική ζήτηση στην ελληνική αγορά ακινήτων, όχι μόνο για εμπορική εκμετάλλευση αλλά και για ιδιωτική χρήση με

παράλληλη απόκτηση άδειας διαμονής, ειδικά υπό το φως της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και της αστάθειας της Τουρκίας. Μένει να δούμε με ποιο τρόπο θα εξελιχθεί η κατάσταση και πως θα καταλήξει αυτή τη φορά η ισορροπία μεταξύ πολιτικής και οικονομίας στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Έργα που αναφέρονται

LAMDA DOGUS Marina Investments SA, 2018. *LAMDA DOGUS Marina Investments SA*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.lamdadogusmarina.gr>

[Πρόσβαση 5 Δεκέμβριος 2018].

Adler, E. & Barnett, M., 1998. *Security Communities*. 13 επιμ. Cambridge: Cambridge University Press.

Airaudo, M. και συν., September 2004. *EU - Turkey Working Papers No. 7 Stabilising Stabilisation*, Brussels: Centre for European Policy Studies.

Central Intelligence Agency, 2018. *The World Factbook - Turkey*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>

[Πρόσβαση 4 December 2018].

CNN, 2018. *Ερντογάν: Η Τουρκία θα απαντά σθεναρά στις προκλήσεις*, Αθήνα: CNN Greece.

Delegation of the European Union to Turkey, 2018. *EU-Supported National Transport Master Plan Will Result in 214 Billion Euro Gain for Turkey*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.avrupa.info.tr/en/pr/eu-supported-national-transport-master-plan-will-result-214-billion-euro-gain-turkey-7540>

[Πρόσβαση 11 December 2018].

Directorate-General for Taxation and Customs Union - European Commission , 2017. *Report on EU customs enforcement of Intellectual Property Rights Results at the EU border 2016*, Luxembourg: European Commission.

EMEA Business Monitor, 2018. *Αναταράξεις στην Ελλάδα από την οικονομική κρίση στην Τουρκία "βλέπει" το ΕΒΕΠ*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

<https://emea.gr/%ce%b1%ce%bd%ce%b1%cf%84%ce%b1%cf%81%ce%ac%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82-%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bd->

[%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1-%ce%b1%cf%80%cf%8c-%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%bf%ce%b9%ce%ba%ce%bf%ce%bd/553244/553244/](https://emea.gr/%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1-%ce%b1%cf%80%cf%8c-%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%bf%ce%b9%ce%ba%ce%bf%ce%bd/553244/553244/)

[553244/553244/](https://emea.gr/%ce%b5%ce%bb%ce%bb%ce%ac%ce%b4%ce%b1-%ce%b1%cf%80%cf%8c-%cf%84%ce%b7%ce%bd-%ce%bf%ce%b9%ce%ba%ce%bf%ce%bd/553244/553244/)

[Πρόσβαση 11 Δεκέμβριος 2018].

Enikonomia, 2018. *Υπό ενισχυμένη ρωσική ενεργειακή εξάρτηση η Τουρκία*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: http://media.enikonomia.gr/data/photos/resized/720_184741_e1d337e5b8-9793a5b27b04c00a.jpg

[Πρόσβαση 11 Δεκέμβριος 2018].

Enterprise Greece - Invest & Trade, 2018. *Enterprise Greece - Foreign Direct Investment*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.enterprisegreece.gov.gr/en/greece-today/why-greece/foreign-direct-investment>

[Πρόσβαση 24 November 2018].

Enterprise Greece, 2018. *Άδειες Διαμονής, Residence Permit in Greece - Golden Visa & Immigrant Investor Visa*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.enterprisegreece.gov.gr/h-ellada-shmera/zoi-stin-ellada/adeies-diamonhs>

[Πρόσβαση 5 Δεκέμβριος 2018].

Euro2day, 2018. *Αφετηρία στους οκτώ διαγωνισμούς για τις μαρίνες*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.euro2day.gr/news/enterprises/article/1600870/afethria-stoys-okto-diagonismoys-gia-tis-marines.html>

[Πρόσβαση 5 Δεκέμβριος 2018].

Evros news, 2018. *Υποτίμηση της τουρκικής λίρας και Ελληνικό βαμβάκι. Με τη ματιά του εκκοκκιστή*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.evros-news.gr/2018/08/18/%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%84%CE%AF%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%BB%CE%AF%CF%81%CE%B1%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CE%BB%CE%BB/>

[Πρόσβαση 11 Δεκέμβριος 2018].

Fisher Onara, N. & Anastasakis, O., 2013. Sustaining engagement? On symmetries and asymmetries in Greek–Turkish relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 13(3), p. 401–406.

GRECODOM, 2018. *Crisis in Turkey Starts to Affect Greek Economy*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.grekodom.com/news/2018-08-16/crisis-in-turkey-starts-to-affect-greek-economy>

[Πρόσβαση 24 November 2018].

Hurriyet, 2018. *Turkey posts nearly \$13 billion in annual budget deficit*, ANKARA: Hurriyet.

International Energy Agency, 2017. *Energy Policies of IEA Countries - Turkey 2016*, Paris: IEA.

International Monetary Fund, 2018. *Greece : 2018 Article IV Consultation and Proposal for Post-Program Monitoring-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Greece* IMF Country Report No. 18/248, Washington, D.C.: IMF.

Invest in Turkey, 2018. *Invest in Turkey - FDI in Turkey*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.invest.gov.tr/en-US/investmentguide/investorguide/Pages/FDIinTurkey.aspx>

[Πρόσβαση 24 November 2018].

Investment, Support and Promotion Agency of Turkey, 2018. *Investing In Infrastructure And Public Private Partnership In Turkey*, Ankara: ISPAT.

Istituto per gli Studi di Politica Internazionale, 2018. *Turkey: Towards a Eurasian shift?*, Milano: ISPI.

Kitonakis, N. & Kontis, A., 2008. The determinants of Greek foreign direct investments in southeast European countries. *Southeast European and Black Sea Studies*, 8(3), p. 269–281.

Kontakos, P., 2011. *Greek Direct Investments in Turkey: The past decade and the future*. Thessaloniki, 5th Biennial Hellenic Observatory PhD Symposium on Contemporary Greece & Cyprus, London School of Economics (LSE), London.

OECD / EUIPO, 2017. *Mapping the Real Routes of Trade in Fake Goods - Illicit Trade*, Paris: OECD.

Öniş , Z. & Yilmaz, Ş., Spring 2008. Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?. *Political Science Quarterly*, 123(No. 1), pp. 123-149.

Organisation for Economic Co-operation and Development, 2018. *FDI in figures*, Paris: OECD.

Papadopoulos, C. . A., 2008. Occasional Paper No. 8/08. Greek-Turkish Economic Cooperation: Guarantor of Détente or Hostage to Politics?. *South East European Studies at Oxford (SEESOX) European Studies Centre St Antony's College University of Oxford*, 1 March, pp. 2 - 36.

Presidency of the Republic of Turkey. Investment Office, 2018. *Invest in Turkey - Investor's Guide - Investment Incentives*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.invest.gov.tr/en-US/investmentguide/investorsguide/Pages/Incentives.aspx>
[Πρόσβαση 30 November 2018].

Republic of Turkey - Ministry of Foreign Affairs, 2018. *Relations between Turkey and Greece*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-greece.en.mfa>
[Πρόσβαση 23 November 2018].

Republic of Turkey - Ministry of Foreign Affairs, 2016. *Turkey's energy profile and strategy*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>
[Πρόσβαση 11 December 2018].

REUTERS, 2018. *Start-up of Turkey's new \$6 billion STAR oil refinery delayed to 2019*, London: REUTERS.

The World Bank, 2017. *The World Bank in Turkey. Country Snapshot. An overview of the World Bank's work in Turkey*, Washington, DC: The World Bank.

The World Bank, 2018. *A World Bank Group Flagship Report - Doing Business 2018 - Reforming to Create Jobs*, Washington, D.C.: The World Bank.

The World Bank, 2018. *Turkey Economic Monitor. May 2018: Minding the External Gap*, Washington D.C.: The World Bank, IBRD, IDA.

Trading Economics, 2018. *Turkey Inflation Rate*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://tradingeconomics.com/turkey/inflation-cpi>
[Πρόσβαση 15 November 2018].

- Tsarouhas, D., 2009. The political economy of Greek–Turkish relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 9(1-2), pp. 39-57.
- Turkish Statistical Institute, 2018. *Foreign Trade Statistics, December 2017 - No: 27783*, Ankara: Turkish Statistical Institute.
- Turkish Statistical Institute, 2018. *Quarterly Gross Domestic Product, Quarter IV: October-December, 2017*, Ankara: TUIK.
- U. S. Department of Agriculture - Foreign Agricultural Service - Global Agricultural Information Network, 2018. *Turkey: Cotton and Products Annual. GAIN Report Number: TR8009*, Washington D.C: USDA Foreign Agricultural Service - Global Agricultural Information Network.
- Uctum, M. & Uctum, R., 2011. Crises, portfolio flows, and foreign direct investment: An application to Turkey. *Elsevier - Economic Systems*, 35(4), p. 462–480.
- UN World Trade Organisation, 2018. *Tourism Highlights*, Madrid: UNWTO.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2018. *Investment Policy Hub - International Investment Agreements Navigator*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/CountryBits/214>
[Πρόσβαση 30 November 2018].
- United Nations Conference on Trade and Development, 2017. *World Investment Report 2017. Investment and the Digital Economy*, Geneva: UNCTAD.
- United Nations Conference on Trade And Development, 2018. *World Investment Report 2018 - Country Fact Sheet: Turkey*, Geneva: UNCTAD.
- World Economic Forum, 2017. *The Global Competitiveness Index 2017-2018*, Geneva: World Economic Forum.
- Αργυροπούλου, Χ., 2004. Οι Ελληνικές Επενδύσεις στην Τουρκία. *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, 9(3), pp. 171-196.
- Βερβερίδου, Μ., 2001. Η ελληνο-τουρκική οικονομική συνεργασία: Προβλήματα και προοπτικές. *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, 7(1), pp. 3-14.
- Βιδάλης, Ε., 2000. Οικονομικές σχέσεις Ελλάδα-Τουρκίας. Προβλήματα προοπτικές. Στο: Θ. Κουλουμπής & Θ. Ντόκος, επιμ. *Ανασκόπηση Αμυντικής & Εξωτερικής Πολιτικής 2000 - Οι ελληνο-τουρκικές σχέσεις 1999-2000*. Αθήνα: παρατηρητής - Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής.
- Γώγος, Σ. Γ., 2018. Το 6,8% του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών εμπορευμάτων οδηγήθηκε στην τούρκικη οικονομία το 2017 - Το εμπορικό ισοζύγιο ήταν πλεονασματικό λόγω της κατηγορίας των πετρελαιοειδών. *7 Ημέρες Οικονομία*, 19 Αύγουστος, Issue 259, pp. 1-9.
- Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 2010. *Ζητήματα Ελληνοτουρκικών Σχέσεων - Ειδικότερα κείμενα: Κοινό Ανακοινωθέν των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.mfa.gr/zitimata-ellinotourkikon-sheseon/eidikotera-keimena/koino->

[anakoinothen-ellados-tourkias.html](http://www.mfa.gr/epikairothen-ellados-tourkias.html)

[Πρόσβαση 4 Δεκέμβριος 2018].

Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 2013. *Επικαιρότητα - Πρώτο Θέμα: Κοινή Δήλωση μεταξύ της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης της Τουρκικής Δημοκρατίας*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.mfa.gr/epikairothen-ellados-tourkias.html>

[Πρόσβαση 4 Δεκέμβριος 2018].

Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών, 2018. *Τουρκία - Πολιτικές σχέσεις*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/tourkia/>

[Πρόσβαση 4 Δεκέμβριος 2018].

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2009. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2008 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4) (Συγκεντρωτικό 2008)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2010. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2009 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4) (Συγκεντρωτικό 2009)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2011. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2010 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4) (Συγκεντρωτικό 2010)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2012. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2011 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4) (Συγκεντρωτικό 2011)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2013. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2012 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2014. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2013 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2015. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2014 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2016. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2015 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2017. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2016 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2018. *Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές, κατά χώρα προέλευσης-προορισμού (Προσωρινά Στοιχεία) (Ιανουάριος 2004 - Δεκέμβριος 2017)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2018. *Εξωτερικό Εμπόριο / Ιανουάριος 2017 / Εισαγωγές-Αφίξεις, Εξαγωγές-Αποστολές κατά χώρα και τετραμήσιο επίπεδο Διεθνούς Ταξινόμησης Συνδυασμένης Ονοματολογίας (CN4)*, Αθήνα: ΕΛΣΤΑΤ.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018. *Δέσμη μέτρων για τη διεύρυνση: Η Επιτροπή δημοσιεύει εκθέσεις για τους εταίρους των Δυτικών Βαλκανίων και την Τουρκία.*, Βρυξέλλες: European Commission.

Η Καθημερινή, 2018. *Αποψη: Τουρκικό διυλιστήριο στη Σμύρνη – Ανταγωνισμός με την Ελλάδα*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.kathimerini.gr/973855/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/apoyh-toyrkiko-diylisrhio-sth-smyrnh--antagwnismos-me-thn-ellada>

[Πρόσβαση 11 Δεκέμβριος 2018].

Η Καθημερινή, 2018. *Ενδιαφέρον από 10 επενδυτικά σχήματα για μαρίνα Αλίμου*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.kathimerini.gr/946247/article/oikonomia/epixeirhseis/endiaferon-apo-10-ependytika-sxhmata-gia-marina-alimoy>

[Πρόσβαση 5 Δεκέμβριος 2018].

Η Καθημερινή, 2018. *Επενδυτές για τις μαρίνες του Αλίμου και της Πύλου αναζητεί το ΤΑΙΠΕΔ*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.kathimerini.gr/871694/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/ependytes-gia-tis-marines-toy-alimoy-kai-ths-pyloy-anazhteit-to-taipeda>

[Πρόσβαση 5 Δεκέμβριος 2018].

Η Καθημερινή, 2018. *Κανονικά το Συμβούλιο Συνεργασίας*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.kathimerini.gr/941616/article/epikairothta/politikh/kanonika-to-symvoylio-synergasias>

[Πρόσβαση 15 Νοέμβριος 2018].

Η Καθημερινή, 2018. *Ποιες εταιρείες έχουν έκθεση στη γείτονα χώρα – Καμπανάκι για εμπορικό πλεόνασμα, τουρισμό*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.kathimerini.gr/979902/article/oikonomia/epixeirhseis/poies-etaireies-exoyn-ekdesh-sth-geitona-xwra--kampanaki-gia-emporiko-pleonasma-toyrismo>

[Πρόσβαση 11 Δεκέμβριος 2018].

Η Καθημερινή, 2018. *Τουρκία, ενεργειακή δίψα και σύνδρομο περικούκλωσης*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.kathimerini.gr/988578/article/epikairothta/kosmos/toyrkia-energeiakh-diya-kai-syndromo-perikyklwshs>

[Πρόσβαση 11 Δεκέμβριος 2018].

Ηρακλείδης, Α., 2007. *Άσπονδοι Γείτονες. Ελλάδα - Τουρκία: Η διένεξη του Αιγαίου*. πρώτη έκδοση επιμ. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Θρακικά Εκκοκκιστήρια Σ.Α., 2018. *Το μέλλον του βαμβακιού περνά από την πιστοποίηση*, Κομοτηνή: Θρακικά Εκκοκκιστήρια Σ.Α..

- Ινσέλ, Α., 2017. *Η νέα Τουρκία του Ερντογάν. Από το δημοκρατικό όνειρο στην αυταρχική εκτροπή*. πρώτη έκδοση επιμ. Αθήνα: Εκδόσεις Διάμετρος.
- Καζάκος, Π. και συν., 2001. *Η Ελλάδα και το Ευρωπαϊκό Μέλλον της Τουρκίας*. πρώτη έκδοση επιμ. Αθήνα: Ι.Σιδέρης.
- Μπίτσιος, Κ., 2016. *Ο νεοοθωμανισμός Ερντογάν και ο ρόλος «Μεγάλου Αδελφού»*, Αθήνα: Η Καθημερινή.
- Μυϊσλή, Μ., 2013. *Διδακτορική Διατριβή με θέμα «Η ελληνοτουρκική ύφεση του 1999 και τα αποτελέσματά της: Ο ρόλος της οικονομικής συνεργασίας και της κοινωνίας πολιτών»*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών - Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας.
- Ναυτεμπορική, 2018. *Ενδιαφέρον από 10 επενδυτικά σχήματα για τη μαρίνα Αλίμου*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1316793/endiaferon-apo-10-ependutika-sximata-gia-ti-marina-alimou>
[Πρόσβαση 5 Δεκέμβριος 2018].
- Παπαναστασίου, Γ., 2002. *ΙΓ' εκπαιδευτική σειρά ΕΣΔΔ. Τελική εργασία: Η οικονομία της Τουρκίας: Μια γενική θεώρηση. Οι διμερείς εμπορικές και οικονομικές σχέσεις και οι προοπτικές συνεργασίας Ελλάδας Τουρκίας*, Αθήνα: Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης.
- Συρίγος, Α. Μ., 2015. *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου - ΤΑΙΠΕΔ, 2018. *Υποβολή Εκδήλωσης Ενδιαφέροντος από τρία επενδυτικά σχήματα για τη μαρίνα Χίου*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.hrdf.com/post/568/ypobolh-ekdhlwshs-endiaferontos-apo-tria-ependytika-sxhmata-gia-th-marina-xiou>
[Πρόσβαση 5 Δεκέμβριος 2018].
- Το Βήμα, 2018. *Υπογραφή σύμβασης για τη μαρίνα Μυτιλήνης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.tovima.gr/2012/05/03/finance/ypografi-symbasis-gia-ti-marina-mytilinis/>
[Πρόσβαση 5 Δεκέμβριος 2018].
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2014. *Δημόσιες παρεμβάσεις και θεσμικές δράσεις για τη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και την υπέρβαση της κρίσης. Το χρονικό της Μεγάλης Κρίσης. Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008 - 2013*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος - Κέντρο Πολιτισμού και Τεκμηρίωσης.
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2018. *Ταξιδιωτικές Υπηρεσίες*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:
<https://www.bankofgreece.gr/pages/el/statistics/externalsector/balance/travelling.aspx>
[Πρόσβαση 5 Δεκέμβριος 2018].
- Τσαρδανίδης, Χ., 2000. Οι ελληνο-τουρκικές οικονομικές σχέσεις. Στο: Θ. Κουλουμπής & Θ. Ντόκος, επιμ. *Ανασκόπηση Αμυντικής & Εξωτερικής Πολιτικής 2000 - Οι ελληνο-τουρκικές σχέσεις 1999-2000*. Αθήνα: παρατηρητής - Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, pp. 407-419.

Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Άγκυρας & Κωνσταντινούπολης, 2018. *Ο Τομέας Κατασκευών και Υποδομών στην Τουρκία - Επικαιροποιημένη Έκθεση*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

<http://agora.mfa.gr/infofiles/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%85%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82%20%CE%A4%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%B1%CF%82%20%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82%20tr.pdf>

[Πρόσβαση 11 Δεκέμβριος 2018].

Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018. *Ελληνοτουρκικές εμπορικές συναλλαγές 2010 - 2017*, Άγκυρα: Υπουργείο Εξωτερικών.

Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018. *Ετήσια Έκθεση 2017 οικονομίας Τουρκίας και εμπορικών & οικονομικών σχέσεων Ελλάδας - Τουρκίας*. Άγκυρα, Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών.

Υπουργείο Εξωτερικών - Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων Πρς. Άγκυρας, 2018. *Κλάδος Κλωστοϋφαντουργίας στην Τουρκία*, Άγκυρα: Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Εξωτερικών.

Φλίντρη, Μ., 2016. *Διπλωματική Εργασία ΠΜΣ: «Πολιτικές, Οικονομικές και Διεθνείς Σχέσεις στη Μεσόγειο» με θέμα: «Ο παράγοντας του τουρισμού στις Ελληνοτουρκικές σχέσεις –Μια πλουραλιστική προσέγγιση»*, Ρόδος: Πανεπιστήμιο του Αιγαίου - Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών - Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στη Τουρκία ανά έτος κατά την περίοδο 2008 – 2017, σε τετραψηφιο επίπεδο διεθνούς ταξινόμησης συνδυασμένης ονοματολογίας (CN4)

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2008 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2009)		
CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	322.812.273
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	91.727.176
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	87.098.845
7207'	Ημιτελή προϊόντα από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα	26.445.129
7411'	Σωλήνες από χαλκό	20.857.538
7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος $> 0,2$ mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	16.174.294
8517'	Ηλεκτρικές συσκευές για την ενσύρματη τηλεφωνία ή την ενσύρματη τηλεγραφία, όπου συμπεριλαμβάνονται οι συσκευές ενσύρματης τηλεφωνίας με ασυρματικές χειροσυσκευές (ακουστικά) και οι συσκευές τηλεπικοινωνίας για συστήματα με φερόμενη ηλεκτρική ενέργεια	13.856.482
1001'	Σιτάρι και σμιγάδι	13.244.042
1507'	Σογιέλαιο και τα κλάσματά του, έστω και εξυγενισμένα, αλλά χημικώς μη μετασχηματισμένα	12.440.193
8471'	Μηχανές επεξεργασίας δεδομένων, αυτόματες, και μονάδες αυτών. Μαγνητικές ή οπτικές διατάξεις ανάγνωσης, μηχανές εγγραφής των δεδομένων σε υπόθεμα με κωδικοποιημένη μορφή και μηχανές επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, π.δ.κ.α.	12.198.203

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2009 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2010)		
CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	300.099.280
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	170.261.602
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	72682211
1001'	Σιτάρι και σμιγάδι	17.569.975
8517'	Ηλεκτρικές συσκευές για την ενσύρματη τηλεφωνία ή την ενσύρματη τηλεγραφία, όπου συμπεριλαμβάνονται οι συσκευές ενσύρματης τηλεφωνίας με ασυρματικές χειροσυσκευές (ακουστικά) και οι συσκευές τηλεπικοινωνίας για συστήματα με φερόμενη ηλεκτρική ενέργεια	13.497.270
8503'	Μέρη που αναγνωρίζονται ότι προορίζονται αποκλειστικά ή κύρια για ηλεκτροκινητήρες, ηλεκτρικές γεννήτριες, συγκροτήματα παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος ή για ηλεκτρικούς περιστρεφόμενους μετατροπείς, π.δ.κ.α.	12.685.910

7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος > 0,2 mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	12.217.899
3004'	Φάρμακα (εκτός από τα προϊόντα των κλάσεων 3002, 3005 ή 3006) που αποτελούνται από προϊόντα αναμειγμένα ή μη αναμειγμένα, παρασκευασμένα για θεραπευτικούς ή προφυλακτικούς σκοπούς, που παρουσιάζονται με μορφή δόσεων ή είναι συσκευασμένα για τη λιανική	12.133.779
2402'	Πούρα, στα οποία περιλαμβάνονται και εκείνα με κομμένα τα άκρα, πουράκια και τσιγάρα, από καπνό ή υποκατάστατα του καπνού	10.233.235
3903'	Πολυμερή του στυρολίου σε αρχικές μορφές	9.028.442

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2010
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2011)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος \geq 70% σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	449.738.657
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	225.738.278
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	100.240.751
8802'	Αεροσκάφη με κινητήρα (π.χ. ελικόπτερα και αεροσκάφη συναθρομένων πτερύγων). Διαστημόπλοια, περιλαμβανομένων και των δορυφόρων, πύραυλοι φορείς διαστημοπλοίων, καθώς και υποτροχιακά διαστημόπλοια	43.612.064
7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος > 0,2 mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	28.199.510
7411'	Σωλήνες από χαλκό	20.806.009
8517'	Ηλεκτρικές συσκευές για την ενσύρματη τηλεφωνία ή την ενσύρματη τηλεγραφία, όπου συμπεριλαμβάνονται οι συσκευές ενσύρματης τηλεφωνίας με ασυρματικές χειροσυσκευές (ακουστικά) και οι συσκευές τηλεπικοινωνίας για συστήματα με φερόμενη ηλεκτρική ενέργεια	15.970.531
7207'	Ημιτελή προϊόντα από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα	14.323.072
3903'	Πολυμερή του στυρολίου σε αρχικές μορφές	13.818.519
2402'	Πούρα, στα οποία περιλαμβάνονται και εκείνα με κομμένα τα άκρα, πουράκια και τσιγάρα, από καπνό ή υποκατάστατα του καπνού	13.624.471

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2011
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2012)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος \geq 70% σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	1.166.300.947
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	105.583.086
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	83.075.929
7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος > 0,2 mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	30.740.768
7411'	Σωλήνες από χαλκό	25.351.428
4102'	Δέρματα ακατέργαστα προβατοειδών νωπά ή αλατισμένα, αποξηραμένα, διατηρημένα με ασβέστη, με άλλα διατηρητικά διαλύματα ή αλλιώς διατηρημένα, αλλά όχι δεψασμένα ούτε περγαμηνοειδή, ούτε παρασκευασμένα με άλλο τρόπο, έστω και αποτριχωμένα ή σχισμένα	22.366.881

7308'	Κατασκευές και μέρη κατασκευών (π.χ. γέφυρες και τμήματα γεφυρών, θυρίδες κλεισιάδων, πύργοι, πυλώνες, στύλοι, κολώνες, ικριώματα, στέγες, ζευκτά στέγης, πύλες, πόρτες, παράθυρα καθώς και τα πλαίσια και οι περικαλύψεις αυτών, κατώφλια, πατζούρια, κιν)	18.338.371
2402'	Πούρα, στα οποία περιλαμβάνονται και εκείνα με κομμένα τα άκρα, πουράκια και τσιγάρα, από καπνό ή υποκατάστατα του καπνού	16.740.068
3903'	Πολυμερή του στυρολίου σε αρχικές μορφές	14.815.118
7207'	Ημιτελή προϊόντα από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα	14.462.089

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2012
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2013)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος \geq 70% σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	2.109.185.933
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	170.984.427
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	98.356.985
7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος $>$ 0,2 mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	46.873.630
7411'	Σωλήνες από χαλκό	43.533.011
1001'	Σιτάρι και σμιγάδι	28.822.521
2713'	Οπτάνθρακας (κοκ) από πετρέλαιο, άσφαλτος από πετρέλαιο και άλλα υπολείμματα των λαδιών πετρελαίου ή των ασφαλτούχων ορυκτών	28.692.616
4102'	Δέρματα ακατέργαστα προβατοειδών νωπά ή αλατισμένα, αποξεραμένα, διατηρημένα με ασβέστη, με άλλα διατηρητικά διαλύματα ή αλλιώς διατηρημένα, αλλά όχι δεψασμένα ούτε περγαμηνοειδή, ούτε παρασκευασμένα με άλλο τρόπο, έστω και αποτριχωμένα ή σχισμένακατ	27.663.665
2716'	Ηλεκτρική ενέργεια	21.151.784
3903'	Πολυμερή του στυρολίου σε αρχικές μορφές	16.369.625

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2013
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2014)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος \geq 70% σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	2.196.522.476
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	198.392.742
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	114.979.512
2713'	Οπτάνθρακας (κοκ) από πετρέλαιο, άσφαλτος από πετρέλαιο και άλλα υπολείμματα των λαδιών πετρελαίου ή των ασφαλτούχων ορυκτών	76.651.483
2716'	Ηλεκτρική ενέργεια	41.013.277
7411'	Σωλήνες από χαλκό	40.122.736
7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος $>$ 0,2 mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	36.602.775
4102'	Δέρματα ακατέργαστα προβατοειδών νωπά ή αλατισμένα, αποξεραμένα, διατηρημένα με ασβέστη, με άλλα διατηρητικά διαλύματα ή αλλιώς διατηρημένα, αλλά όχι δεψασμένα ούτε περγαμηνοειδή, ούτε	24.155.280

	παρασκευασμένα με άλλο τρόπο, έστω και αποτριχωμένα ή σχισμένακατ	
3105'	Λιπάσματα ορυκτά ή χημικά που περιέχουν δύο ή τρία λιπαντικά στοιχεία: άζωτο, φωσφόρο και κάλιο. Άλλα λιπάσματα (εκτός από λιπάσματα καθαρής ζωϊκής ή φυτικής προέλευσης, ή ορυκτά ή χημικά αζωτούχα, φωσφορικά ή καλιούχα λιπάσματα). Ζωϊκά, φυτικά, ορυκτά	17.661.087
7108'	Χρυσός, ό. συμπ. ο επιπλατινωμένος χρυσός, σε ακατέργαστη ή ημικατεργασμένη μορφή ή σε σκόνη	14.819.023

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2014
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2015)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΛΕΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος \geq 70% σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	2.359.523.968
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	134.620.816
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	112.082.876
8471'	Μηχανές επεξεργασίας δεδομένων, αυτόματες, και μονάδες αυτών. Μαγνητικές ή οπτικές διατάξεις ανάγνωσης, μηχανές εγγραφής των δεδομένων σε υπόθεμα με κωδικοποιημένη μορφή και μηχανές επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, π.δ.κ.α.	55.361.598
7411'	Σωλήνες από χαλκό	42.359.419
7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος $>$ 0,2 mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	40.886.109
2713'	Οπάνθρακας (κοκ) από πετρέλαιο, άσφαλτος από πετρέλαιο και άλλα υπολείμματα των λαδιών πετρελαίου ή των ασφαλτούχων ορυκτών	39.066.211
3105'	Λιπάσματα ορυκτά ή χημικά που περιέχουν δύο ή τρία λιπαντικά στοιχεία: άζωτο, φωσφόρο και κάλιο. Άλλα λιπάσματα (εκτός από λιπάσματα καθαρής ζωϊκής ή φυτικής προέλευσης, ή ορυκτά ή χημικά αζωτούχα, φωσφορικά ή καλιούχα λιπάσματα). Ζωϊκά, φυτικά, ορυκτά	26.395.263
2716'	Ηλεκτρική ενέργεια	18.485.975
3920'	Πλάκες, φύλλα, μεμβράνες, ταινίες και λουρίδες, από πλαστικές ύλες μη κυψελώδεις, μη ενισχυμένα ούτε με απανωτές στρώσεις, ούτε όμοια συνδυασμένα με άλλες ύλες, χωρίς υπόθεμα, μη κατεργασμένα ή κατεργασμένα μόνο στην επιφάνεια ή κομμένα μόνο σε σχήμα	14.715.036

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2015
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2016)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΛΕΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος \geq 70% σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	849.472.064
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	155.424.992
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	75.770.940
8471'	Μηχανές επεξεργασίας δεδομένων, αυτόματες, και μονάδες αυτών. Μαγνητικές ή οπτικές διατάξεις ανάγνωσης, μηχανές εγγραφής των δεδομένων σε υπόθεμα με κωδικοποιημένη μορφή και μηχανές επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, π.δ.κ.α.	63.983.503

7411'	Σωλήνες από χαλκό	51.096.810
7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος > 0,2 mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	45.296.696
3105'	Λιπάσματα ορυκτά ή χημικά που περιέχουν δύο ή τρία λιπαντικά στοιχεία: άζωτο, φωσφόρο και κάλιο. Άλλα λιπάσματα (εκτός από λιπάσματα καθαρής ζωϊκής ή φυτικής προέλευσης, ή ορυκτά ή χημικά αζωτούχα, φωσφορικά ή καλιούχα λιπάσματα). Ζωϊκά, φυτικά, ορυκ	35.498.875
8517'	Ηλεκτρικές συσκευές για την ενσύρματη τηλεφωνία ή την ενσύρματη τηλεγραφία, όπου συμπεριλαμβάνονται οι συσκευές ενσύρματης τηλεφωνίας με ασυρματικές χειροσυσκευές (ακουστικά) και οι συσκευές τηλεπικοινωνίας για συστήματα με φερόμενη ηλεκτρική ενέργεια	16.551.065
7607'	Φύλλα και λεπτές ταινίες, από αργίλιο, έστω και τυπωμένα ή επικολλημένα σε χαρτί, χαρτόνι, πλαστική ύλη ή παρόμοια υποθέματα), με πάχος (χωρίς το υπόθεμα) <= 0,2 mm (εκτός από τα φύλλα εκτύπωσης της κλάσης 3212 και τα στολίδια για χριστουγεννιάτικο δ	15.597.314
3920'	Πλάκες, φύλλα, μεμβράνες, ταινίες και λουρίδες, από πλαστικές ύλες μη κυνελώδεις, μη ενισχυμένα ούτε με απανωτές στρώσεις, ούτε όμοια συνδυασμένα με άλλες ύλες, χωρίς υπόθεμα, μη κατεργασμένα ή κατεργασμένα μόνο στην επιφάνεια ή κομμένα μόνο σε σχήμα	15.188.287

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2016
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2017)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος >= 70% σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	596.681.187
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	102.073.558
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	76.411.946
8471'	Μηχανές επεξεργασίας δεδομένων, αυτόματες, και μονάδες αυτών. Μαγνητικές ή οπτικές διατάξεις ανάγνωσης, μηχανές εγγραφής των δεδομένων σε υπόθεμα με κωδικοποιημένη μορφή και μηχανές επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, π.δ.κ.α.	64.000.244
7411'	Σωλήνες από χαλκό	39.404.909
7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος > 0,2 mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	35.551.743
3105'	Λιπάσματα ορυκτά ή χημικά που περιέχουν δύο ή τρία λιπαντικά στοιχεία: άζωτο, φωσφόρο και κάλιο. Άλλα λιπάσματα (εκτός από λιπάσματα καθαρής ζωϊκής ή φυτικής προέλευσης, ή ορυκτά ή χημικά αζωτούχα, φωσφορικά ή καλιούχα λιπάσματα). Ζωϊκά, φυτικά, ορυκτά	24.800.160
1001'	Σιτάρι και σμιγάδι	20.020.634
7108'	Χρυσός, ό. συμπ. ο επιπλατινωμένος χρυσός, σε ακατέργαστη ή ημικατεργασμένη μορφή ή σε σκόνη	18.143.740
2716'	Ηλεκτρική ενέργεια	17.129.337

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εξήγαγε η Ελλάδα στην Τουρκία το 2017 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2018)		
CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	1.016.282.263
5201'	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	161.376.563
8471'	Μηχανές επεξεργασίας δεδομένων, αυτόματες, και μονάδες αυτών. Μαγνητικές ή οπτικές διατάξεις ανάγνωσης, μηχανές εγγραφής των δεδομένων σε υπόθεμα με κωδικοποιημένη μορφή και μηχανές επεξεργασίας των δεδομένων αυτών, π.δ.κ.α.	78.550.528
3902'	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	74.519.538
2709'	Λάδια ακατέργαστα, από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (ακατέργαστο πετρέλαιο)	50.475.237
7411'	Σωλήνες από χαλκό	43.084.231
7606'	Ελάσματα και ταινίες, από αργίλιο, με πάχος $> 0,2$ mm (εκτός από ανεπτυγμένα ελάσματα και ταινίες)	40.600.420
1006'	Ρύζι	24.906.657
3105'	Λιπάσματα ορυκτά ή χημικά που περιέχουν δύο ή τρία λιπαντικά στοιχεία: άζωτο, φωσφόρο και κάλιο. Άλλα λιπάσματα (εκτός από λιπάσματα καθαρής ζωϊκής ή φυτικής προέλευσης, ή ορυκτά ή χημικά αζωτούχα, φωσφορικά ή καλιούχα λιπάσματα). Ζωϊκά, φυτικά, ορυκτά	19.871.291
7607'	Φύλλα και λεπτές ταινίες, από αργίλιο, έστω και τυπωμένα ή επικολλημένα σε χαρτί, χαρτόνι, πλαστική ύλη ή παρόμοια υποθέματα, με πάχος (χωρίς το υπόθεμα) $\leq 0,2$ mm (εκτός από τα φύλλα εκτύπωσης της κλάσης 3212 και τα στολίδια για χριστουγεννιάτικο δένδρο	18.603.956

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία ανά έτος κατά την περίοδο 2008 – 2017, σε τετραψηφιο επίπεδο διεθνούς ταξινόμησης συνδυασμένης ονοματολογίας (CN4)

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2008 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2009)		
CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	117.739.628
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	72.523.122
7216'	Είδη με καθορισμένη μορφή από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, π.δ.κ.α.	47.922.458
7208'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή κατάσταση, μη επιστρωμένα με άλλο μέταλλο, ούτε επενδυμένα	45.210.053
7207'	Ημιτελή προϊόντα από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα	44.827.856
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	41.740.850
7306'	Σωλήνες και κοίλα είδη με καθορισμένη μορφή (π.χ. συγκολλημένα, καρφωτά, θηλυκωμένα ή με απλώς συνενωμένα άκρα), από σίδηρο ή χάλυβα (εκτός από σωλήνες χωρίς συγκόλληση, καθώς και σωλήνες με κυκλική εσωτερική και εξωτερική εγκάρσια τομή και με εξωτερ	36.601.492
9403'	Έπιπλα (εκτός από καθίσματα και έπιπλα για την ιατρική, την οδοντιατρική, την κτηνιατρική ή τη χειρουργική). Μέρη αυτών, π.δ.κ.α.	36.241.068
8702'	Αυτοκίνητα οχήματα για τη μεταφορά ≥ 10 προσώπων, ό. συμπ. ο οδηγός	35.085.975
8704'	Αυτοκίνητα φορτηγά οχήματα, ό. συμπ. το σασί με τον κινητήρα και ο θάλαμος οδήγησης	32.476.006

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2009 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2010)		
CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	88.769.356
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	73.314.280
8702'	Αυτοκίνητα οχήματα για τη μεταφορά ≥ 10 προσώπων, ό. συμπ. ο οδηγός	58.762.640
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	41.635.753
7207'	Ημιτελή προϊόντα από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα	28.498.312
9403'	Έπιπλα (εκτός από καθίσματα και έπιπλα για την ιατρική, την οδοντιατρική, την κτηνιατρική ή τη χειρουργική). Μέρη αυτών, π.δ.κ.α.	26.948.541
7601'	Αργίλιο σε ακατέργαστη μορφή	24.381.971
8418'	Ψυγεία και καταψύκτες τύπου ντουλαπιού, καταψύκτες και ψυκτικές	24.285.248

	συσκευές βαθείας ψύξεως τύπου κιβωτίου και άλλο υλικό, μηχανές και συσκευές για την παραγωγή ψύχους, με ηλεκτρικό ή άλλο εξοπλισμό. Αντλίες θερμότητας (εκτός από τις συσκευές τεχνητού κλ	
8528'	Τηλεοπτικοί δέκτες, είτε έχουν ενσωματωμένους δέκτες ραδιοφωνικών εκπομπών ή συσκευές εγγραφής ήχου ή εικόνων ή συσκευές αναπαραγωγής εικόνων, είτε όχι. Οθόνες βίντεο και οι συσκευές προβολής εικόνας από βίντεο	23.925.592
0302'	Ψάρια, βρώσιμα, νωπά ή διατηρημένα με απλή ψύξη (εκτός από φιλέτα και άλλη σάρκα ψαριών της κλάσης 0304)	21.454.372

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2010
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2011)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	75.820.326
7601'	Αργίλιο σε ακατέργαστη μορφή	53.774.405
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	51.836.866
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	42.326.617
7208'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή κατάσταση, μη επιστρωμένα με άλλο μέταλλο, ούτε επενδυμένα	30.469.810
6006'	Άλλα πλεκτά υφάσματα	24.162.477
8418'	Ψυγεία και καταψύκτες τύπου ντουλαπιού, καταψύκτες και ψυκτικές συσκευές βαθείας ψύξεως τύπου κιβωτίου και άλλο υλικό, μηχανές και συσκευές για την παραγωγή ψύχους, με ηλεκτρικό ή άλλο εξοπλισμό. Αντλίες θερμότητας (εκτός από τις συσκευές τεχνητού κλ	23.880.350
9403'	Έπιπλα (εκτός από καθίσματα και έπιπλα για την ιατρική, την οδοντιατρική, την κτηνιατρική ή τη χειρουργική). Μέρη αυτών, π.δ.κ.α.	23.684.208
8528'	Τηλεοπτικοί δέκτες, είτε έχουν ενσωματωμένους δέκτες ραδιοφωνικών εκπομπών ή συσκευές εγγραφής ήχου ή εικόνων ή συσκευές αναπαραγωγής εικόνων, είτε όχι. Οθόνες βίντεο και οι συσκευές προβολής εικόνας από βίντεο	20.975.947
7322'	Σώματα καλοριφέρ για την κεντρική θέρμανση, που δεν θερμαίνονται ηλεκτρικά, και μέρη αυτών, από σίδηρο ή χάλυβα. Γεννήτριες και διανεμητές θερμού αέρα (ό. συμπ. οι διανεμητές που μπορούν να λειτουργήσουν και ως διανεμητές δροσερού ή κλιματιζόμενου αέ	16.052.348

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2011
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2012)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	103.304.168
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	65.042.766
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα	44.957.631

	κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	
6006'	Άλλα πλεκτά υφάσματα	30.200.721
7208'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή κατάσταση, μη επιστρωμένα με άλλο μέταλλο, ούτε επενδυμένα	25.635.603
7408'	Σύρματα από χαλκό (εκτός από υλικό συρραφής για χειρουργική χρήση, κορδόνια, καλώδια, σχοινιά και άλλα είδη της κλάσης 7413, μονωμένα σύρματα για την ηλεκτροτεχνία και χορδές μουσικών οργάνων)	23.075.195
3901'	Πολυμερή του αιθυλενίου σε αρχικές μορφές	20.420.070
8418'	Ψυγεία και καταψύκτες τύπου ντουλαπιού, καταψύκτες και ψυκτικές συσκευές βαθείας ψύξεως τύπου κιβωτίου και άλλο υλικό, μηχανές και συσκευές για την παραγωγή ψύχους, με ηλεκτρικό ή άλλο εξοπλισμό. Αντλίες θερμότητας (εκτός από τις συσκευές τεχνητού κλ	19.971.292
5205'	Νήματα από βαμβάκι άλλα από τα νήματα για ράψιμο, περιεκτικότητας κατά βάρος σε βαμβάκι $\geq 85\%$ (εκτός από τα συσκευασμένα για τη λιανική πώληση)	18.581.868
7210'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή ή ψυχρή κατάσταση, επιστρωμένα με άλλο μέταλλο ή επενδυμένα	18.465.057

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2012 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2013)		
CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	180.425.282
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	77.135.684
6006'	Άλλα πλεκτά υφάσματα	33.383.703
7208'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή κατάσταση, μη επιστρωμένα με άλλο μέταλλο, ούτε επενδυμένα	23.748.831
8544'	Σύρματα και καλώδια (ό. συμπ. τα ομοαξονικά καλώδια) για ηλεκτροτεχνική χρήση, μονωμένα (έστω και μονωμένα με φωτοευαίσθητο βερνίκι ή οξειδωμένα ηλεκτρολυτικά) και άλλοι μονωμένοι ηλεκτρικοί αγωγοί, έστω και με εξαρτήματα σύνδεσης. Καλώδια από οπτικές	20.355.981
8516'	Θερμαντήρες νερού και θερμοσυσκευές που βυθίζονται στο νερό, ηλεκτρικοί. Ηλεκτρικές συσκευές για τη θέρμανση του χώρου ή για παρόμοιες χρήσεις. Ηλεκτροθερμικές συσκευές για την περιποίηση των μαλλιών (π.χ. συσκευές στεγνώματος, ηλεκτρικά μπιγκουτί κα	18.151.548
8418'	Ψυγεία και καταψύκτες τύπου ντουλαπιού, καταψύκτες και ψυκτικές συσκευές βαθείας ψύξεως τύπου κιβωτίου και άλλο υλικό, μηχανές και συσκευές για την παραγωγή ψύχους, με ηλεκτρικό ή άλλο εξοπλισμό. Αντλίες θερμότητας (εκτός από τις συσκευές τεχνητού κλ	17.705.646
3903'	Πολυμερή του στυρολίου σε αρχικές μορφές	16.103.350
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	14.586.662
4011'	Επίστρωτρα με πιεσμένο αέρα, καινούργια, από καουτσούκ	14.382.974

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2013 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2014)		
CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	205.380.341
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	56.999.417
6006'	Άλλα πλεκτά υφάσματα	40.071.236
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	29.594.250
7601'	Αργίλιο σε ακατέργαστη μορφή	21.074.453
8516'	Θερμαντήρες νερού και θερμοσυσκευές που βυθίζονται στο νερό, ηλεκτρικοί. Ηλεκτρικές συσκευές για τη θέρμανση του χώρου ή για παρόμοιες χρήσεις. Ηλεκτροθερμικές συσκευές για την περποίηση των μαλλιών (π.χ. συσκευές στεγνώματος, ηλεκτρικά μπιγκουτί κα	19.376.833
8418'	Ψυγεία και καταψύκτες τύπου ντουλαπιού, καταψύκτες και ψυκτικές συσκευές βαθείας ψύξεως τύπου κιβωτίου και άλλο υλικό, μηχανές και συσκευές για την παραγωγή ψύχους, με ηλεκτρικό ή άλλο εξοπλισμό. Αντλίες θερμότητας (εκτός από τις συσκευές τεχνητού κλ	16.693.811
4011'	Επίσωτρα με πιεσμένο αέρα, καινούργια, από καουτσούκ	15.816.210
7210'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή ή ψυχρή κατάσταση, επιστρωμένα με άλλο μέταλλο ή επενδυμένα	15.519.325
8450'	Μηχανές για το πλύσιμο των ρούχων, έστω και με διάταξη στεγνώματος ξη στεγνώματος. Μέρη των προαναφερθέντων	14.483.076

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2014 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2015)		
CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	170.449.349
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	49.714.301
6006'	Άλλα πλεκτά υφάσματα	38.860.707
8528'	Τηλεοπτικοί δέκτες, είτε έχουν ενσωματωμένους δέκτες ραδιοφωνικών εκπομπών ή συσκευές εγγραφής ήχου ή εικόνων ή συσκευές αναπαραγωγής εικόνων, είτε όχι. Οθόνες βίντεο και οι συσκευές προβολής εικόνας από βίντεο	35.692.445
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	31.712.769
7208'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή κατάσταση, μη επιστρωμένα με άλλο μέταλλο, ούτε επενδυμένα	25.089.236
7306'	Σωλήνες και κοίλα είδη με καθορισμένη μορφή (π.χ. συγκολλημένα, καρφωτά, θηλυκωμένα ή με απλώς συνενωμένα άκρα), από σίδηρο ή χάλυβα	22.440.123

	(εκτός από σωλήνες χωρίς συγκόλληση, καθώς και σωλήνες με κυκλική εσωτερική και εξωτερική εγκάρσια τομή και με εξωτερ	
7601'	Αργίλιο σε ακατέργαστη μορφή	22.154.753
8418'	Ψυγεία και καταψύκτες τύπου ντουλαπιού, καταψύκτες και ψυκτικές συσκευές βαθείας ψύξεως τύπου κιβωτίου και άλλο υλικό, μηχανές και συσκευές για την παραγωγή ψύχους, με ηλεκτρικό ή άλλο εξοπλισμό. Αντλίες θερμότητας (εκτός από τις συσκευές τεχνητού κλ	19.618.880
8516'	Θερμαντήρες νερού και θερμοσυσκευές που βυθίζονται στο νερό, ηλεκτρικοί. Ηλεκτρικές συσκευές για τη θέρμανση του χώρου ή για παρόμοιες χρήσεις. Ηλεκτροθερμικές συσκευές για την περιποίηση των μαλλιών (π.χ. συσκευές στεγνώματος, ηλεκτρικά μπιγκουτί κα	18.373.154

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2015
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2016)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	146.771.830
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	93.683.093
8802'	Αεροσκάφη με κινητήρα (π.χ. ελικόπτερα και αεροσκάφη συναθρών πτερύγων). Διαστημόπλοια, περιλαμβανομένων και των δορυφόρων, πύραυλοι φορείς διαστημοπλοίων, καθώς και υποτροχιακά διαστημόπλοια	58.752.021
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	47.724.604
6006'	Άλλα πλεκτά υφάσματα	36.626.187
4803'	Χαρτί καθαριότητας (υγείας), χαρτί που χρησιμοποιείται για πετσέτες χεριών, για πετσέτες και παρόμοια χαρτιά οικιακής χρήσης, υγιεινής ή καθαριότητας, χαρτοβάμβακας και επίπεδες επιφάνειες από ίνες κυτταρίνης, έστω και ρυτιδωμένα, πτυχωτά, ανάγλυφα,δ	28.031.071
2901'	Υδρογονάνθρακες άκυκλοι	24.493.680
8528'	Τηλεοπτικοί δέκτες, είτε έχουν ενσωματωμένους δέκτες ραδιοφωνικών εκπομπών ή συσκευές εγγραφής ήχου ή εικόνων ή συσκευές αναπαραγωγής εικόνων, είτε όχι. Οθόνες βίντεο και οι συσκευές προβολής εικόνας από βίντεο	23.003.448
3901'	Πολυμερή του αιθυλενίου σε αρχικές μορφές	20.916.193
8516'	Θερμαντήρες νερού και θερμοσυσκευές που βυθίζονται στο νερό, ηλεκτρικοί. Ηλεκτρικές συσκευές για τη θέρμανση του χώρου ή για παρόμοιες χρήσεις. Ηλεκτροθερμικές συσκευές για την περιποίηση των μαλλιών (π.χ. συσκευές στεγνώματος, ηλεκτρικά μπιγκουτί κα	20.745.170

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2016
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2017)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	120.234.988
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα	116.652.201

	λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	
4803'	Χαρτί καθαριότητας (υγείας), χαρτί που χρησιμοποιείται για πετσέτες χεριών, για πετσέτες και παρόμοια χαρτιά οικιακής χρήσης, υγιεινής ή καθαριότητας, χαρτοβάμβακας και επίπεδες επιφάνειες από ίνες κυτταρίνης, έστω και ρυτιδωμένα, πτυχωτά, ανάγλυφα,δ	59.107.639
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	41.913.976
6006'	Άλλα πλεκτά υφάσματα	38.707.550
7208'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή κατάσταση, μη επιστρωμένα με άλλο μέταλλο, ούτε επενδυμένα	31.874.853
8528'	Τηλεοπτικοί δέκτες, είτε έχουν ενσωματωμένους δέκτες ραδιοφωνικών εκπομπών ή συσκευές εγγραφής ήχου ή εικόνων ή συσκευές αναπαραγωγής εικόνων, είτε όχι. Οθόνες βίντεο και οι συσκευές προβολής εικόνας από βίντεο	24.771.823
8418'	Ψυγεία και καταψύκτες τύπου ντουλαπιού, καταψύκτες και ψυκτικές συσκευές βαθείας ψύξεως τύπου κιβωτίου και άλλο υλικό, μηχανές και συσκευές για την παραγωγή ψύχους, με ηλεκτρικό ή άλλο εξοπλισμό. Αντλίες θερμότητας (εκτός από τις συσκευές τεχνητού κλ	22.789.851
3923'	Είδη μεταφοράς ή συσκευασίας, από πλαστικές ύλες. Πώματα, καπάκια, καπούλια και άλλες διατάξεις κλεισίματος, από πλαστικές ύλες	21.923.196
3920'	Πλάκες, φύλλα, μεμβράνες, ταινίες και λουρίδες, από πλαστικές ύλες μη κυψελώδεις, μη ενισχυμένα ούτε με απανωτές στρώσεις, ούτε όμοια συνδυασμένα με άλλες ύλες, χωρίς υπόθεμα, μη κατεργασμένα ή κατεργασμένα μόνο στην επιφάνεια ή κομμένα μόνο σε σχήμα	20.479.596

Τα δέκα πρώτα προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα από την Τουρκία το 2017
(Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2018)

CN4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΑΞΙΑ (Ευρώ)
2711'	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	132.589.115
8703'	Επιβατικά αυτοκίνητα και άλλα αυτοκίνητα οχήματα κατασκευασμένα κυρίως για τη μεταφορά προσώπων (εκτός από τα αστικά λεωφορεία της κλάσης 8702), ό. συμπ. τα αυτοκίνητα εμπορικής χρήσης και τα αγωνιστικά αυτοκίνητα	67.528.423
4803'	Χαρτί καθαριότητας (υγείας), χαρτί που χρησιμοποιείται για πετσέτες χεριών, για πετσέτες και παρόμοια χαρτιά οικιακής χρήσης, υγιεινής ή καθαριότητας, χαρτοβάμβακας και επίπεδες επιφάνειες από ίνες κυτταρίνης, έστω και ρυτιδωμένα, πτυχωτά, ανάγλυφα,δ	52.353.907
7208'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή κατάσταση, μη επιστρωμένα με άλλο μέταλλο, ούτε επενδυμένα	49.416.042
6006'	Άλλα πλεκτά υφάσματα	37.630.905
8528'	Τηλεοπτικοί δέκτες, είτε έχουν ενσωματωμένους δέκτες ραδιοφωνικών εκπομπών ή συσκευές εγγραφής ήχου ή εικόνων ή συσκευές αναπαραγωγής εικόνων, είτε όχι. Οθόνες βίντεο και οι συσκευές προβολής εικόνας από βίντεο	29.691.206
8418'	Ψυγεία και καταψύκτες τύπου ντουλαπιού, καταψύκτες και ψυκτικές συσκευές βαθείας ψύξεως τύπου κιβωτίου και άλλο υλικό, μηχανές και συσκευές για την παραγωγή ψύχους, με ηλεκτρικό ή άλλο εξοπλισμό. Αντλίες θερμότητας (εκτός από τις συσκευές τεχνητού κλ	29.064.546

7210'	Πλατέα προϊόντα έλασης από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβα, με πλάτος ≥ 600 mm, που έχουν ελαθεί σε θερμή ή ψυχρή κατάσταση, επιστρωμένα με άλλο μέταλλο ή επενδυμένα	26.781.380
2905'	Αλκοόλες άκυκλες και τα αλογονωμένα, σουλφονωμένα, νιτρωμένα ή νιτροδωμένα παράγωγά τους	26.207.834
2710'	Λάδια από πετρέλαιο ή από ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός από ακατέργαστα λάδια). Παρασκευάσματα περιεκτικότητας κατά βάρος $\geq 70\%$ σε λάδια από πετρέλαιο ή σε ασφαλτούχα ορυκτά και στα οποία τα λάδια αυτά αποτελούν το βασικό συστατικό, π.δ.κ.α.	25.367.282

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: Συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την αμοιβαία προώθηση και προστασία των επενδύσεων της 20^{ης} Ιανουαρίου 2000 (En)

AGREEMENT BETWEEN THE REPUBLIC OF TURKEY AND THE HELLENIC REPUBLIC CONCERNING THE RECIPROCAL PROMOTION AND PROTECTION OF INVESTMENTS

The Republic of Turkey and the Hellenic Republic, hereinafter called the Parties.
Desiring to promote greater economic cooperation between them, particularly with respect to investments by investors of one Party in the territory of the other Party.
Recognizing that agreement upon the treatment to be accorded to such investments will stimulate the flow of capital and technology and the economic development of the Parties.

Agreeing that fair and equitable treatment of investment is desirable in order to maintain a stable framework for investment and maximum effective utilization of economic resources, and

Having resolved to conclude an agreement concerning the promotion and reciprocal protection of investments,

Hereby agree as follows:

ARTICLE 1 **Definitions**

For the purpose of this Agreement;

1. The term "investor" means:

(a) natural persons deriving their status as nationals of either Party according to its applicable law,

(b) legal persons such as companies, corporations, business associations and partnerships, which are constituted or otherwise duly organized under the laws of a Party and have their headquarters or their effective economic activities in the territory of that Party.

2. The term "investment" means every kind of asset invested by an investor of one Party in the territory of the other Party in accordance with the legislation of the latter Party, and in particular, though not exclusively, includes:

(a) shares, stocks or any other form of participation in companies;

(b) returns reinvested, claims to money or any other rights having financial value related to an investment;

(c) movable and immovable property, as well as any other rights in rem such as mortgages, usufructus, liens, pledges and any other similar rights;

(d) intellectual property rights;

(e) business concessions conferred by law or by contract or by decision of the authority, including concessions related to natural resources.

3. The term "returns" means the amounts yielded by an investment and includes in particular, though not exclusively, profit, interest, capital gains, royalties, fees and dividends.

4. The term "territory" means , with regard to either Party, its territory, territorial sea, as well as the maritime areas over which it has jurisdiction or sovereign rights for the purposes of exploration, exploitation and conservation of natural resources, pursuant to international law.

ARTICLE II

Scope of Application

This Agreement shall apply to investments in the territory of one Party, made in accordance with its legislation, by investors of the other Party, prior to as well as after its entry into force. It shall however not apply to disputes which arose prior to its entry into force.

ARTICLE III

Promotion, Protection and Treatment of Investments

1. Each Party shall promote in its territory investments by investors of the other Party and shall admit such investments in accordance with its legislation.

2. Investments once established and returns of investors of a Party shall, at all times, be accorded fair and equitable treatment and shall enjoy full protection and security in the territory of the other Party. Each Party shall ensure that the management, maintenance, use, enjoyment or disposal, in its territory, of investments by investors of the other Party, is not in any way impaired by unjustifiable or discriminatory measures.

3. Each Party shall accord to investments, including returns, made in its territory by investors of the other Party, treatment not less favourable than that which it accords to investments of its own investors or to investments of investors of any third State, whichever is more favourable.

4. Each Party shall accord to investors of the other Party, as regards their activity in connection with investments in its territory, treatment not less favourable than that which it accords to its own investors or to investors of any third State, whichever is more favourable.

5. Subject to the application of a Party's laws and regulations and procedures relating to the entry, stay and work of natural persons;

(a) a Party shall examine in good faith requests by investors of the other Party, and key personnel who are employed by such investors, to enter and remain temporarily in its territory to engage in activities connected with the investments, including the provision of advice or key technical services.

(b) companies which are legally constituted under the applicable laws and regulations of one Party, and which are investments of investors of the other Party, shall be permitted to engage top managerial and technical personnel of their choice, regardless of nationality.

6. The provisions of this Article shall not be construed so as to oblige one Party to extend to the investors of the other Party the benefit of any treatment, preference or privilege resulting from;

(a) its participation to any existing or future customs union, regional economic organization or similar international agreements,

(b) any international agreement or arrangement relating wholly or mainly to taxation.

ARTICLE IV

Expropriation and Compensation

1. Investments shall not be expropriated, nationalized or subjected, directly or indirectly, to measures of similar effect except for a public purpose, in a non-discriminatory manner, upon payment of prompt, adequate and effective compensation, and in accordance with due process of law and the general principles of treatment provided for in Article III of this Agreement.
2. Compensation shall be equivalent to the market value of the expropriated investment before the expropriatory action was taken or became publicly known. Compensation shall be paid without delay and be freely transferable in accordance with Article V. In case of undue delay in payment, it shall include interest from the date of expropriation until the date of payment.
3. Investors of either Party whose investments suffer losses in the territory of the other Party owing to war, insurrection, civil disturbance or other similar events in the territory of that Party, shall be accorded by such other Party treatment no less favourable than that accorded to its own investors or to investors of any third country, whichever is the most favourable treatment, as regards any compensatory measures it adopts in relation to such losses.
4. Without prejudice to paragraph 1 of this Article, investors of one Party who, in any of the situations referred to in that paragraph suffer losses in the territory of the other Party resulting from:
 - a) requisitioning of their investment or part thereof by the latter's forces or authorities, or
 - b) destruction of their investment or part thereof by the latter forces or authorities, which was not required by the necessity of the situation, shall be accorded restitution or compensation which in either case shall be prompt, adequate and effective.

ARTICLE V

Repatriation and Transfer

1. Each Party shall permit all transfers related to an investment to be made freely and without delay into and out of its territory. Such transfers include:
 - (a) capital and additional amounts to maintain or increase the investment,
 - (b) returns,
 - (c) proceeds from the sale or liquidation of all or any part of an investment,
 - (d) compensation pursuant to Article IV,
 - (e) reimbursements and interest payments deriving from loans in connection with investments,
 - (f) salaries, wages and other remunerations received by the nationals of one Party who have obtained in the territory of the other Party the corresponding work permits in relation to an investment,
 - (g) payments arising from the settlement of an investment dispute.
2. Transfers shall be made in any convertible currency at the rate of exchange prevailing at the date of transfer.

ARTICLE VI

Subrogation

1. If the investment of an investor of one Party is insured against non commercial risks under a system established by law, any subrogation of the insurer which stems from the terms of the insurance agreement shall be recognized by the other Party.
2. The insurer shall not be entitled to exercise any rights other than the rights which the investor would have been entitled to exercise.
3. Disputes between a Party and an insurer shall be settled in accordance with the provisions of Article VII of this Agreement.

ARTICLE VII

Settlement of Disputes Between One Party and Investors of the Other Party

1. Disputes between one of the Parties and an investor of the other Party concerning an obligation of the former in connection with an investment of the latter under this agreement shall be notified by the investor to the host Party of the investment. As far as possible, the investor and the concerned Party shall endeavour to settle these disputes by consultations and negotiations in good faith.
2. If these disputes, cannot be settled in this way within six months following the date of the notification mentioned in paragraph 1, the dispute can be submitted, as the investor may choose,
 - (a) to the International Center for Settlement of Investment Disputes (ICSID) set up by the " Convention on Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of other States",
 - (b) to an ad hoc court of arbitration laid down under the Arbitration Rules of Procedure of the United Nations Commission for International Trade Law (UNCITRAL),
 - (c) to the Court of Arbitration of the Paris International Chamber of Commerce,
 - (d) in accordance with any previously agreed dispute settlement procedure.
 Each Party hereby consents to the submission of such dispute to international arbitration.
3. The arbitration awards shall be final and binding for both parties to the dispute. Each Party commits itself to execute the award according to its national law.

ARTICLE VIII

Settlement of Disputes Between the Parties

1. The Parties shall seek in good faith and a spirit of cooperation a rapid and equitable solution to any dispute between them concerning the interpretation or application of this Agreement. In this regard, the Parties agree to engage in direct and meaningful negotiations to arrive at such solutions. If the Parties cannot reach an agreement within six months after the beginning of negotiations between themselves through the foregoing procedure, the disputes may be submitted, upon the request of either Party, to an arbitral tribunal of three members.
2. Within two months of receipt of a request, each Party shall appoint an arbitrator. The two arbitrators shall select a third arbitrator as Chairman, who is a national of a third State. In the event either Party fails to appoint an arbitrator within the specified time, the other Party may request the President of the International Court of Justice to make the appointment.

3. If both arbitrators cannot reach an agreement about the choice of the Chairman within two months after their appointment, the Chairman shall be appointed upon the request of either Party by the President of the International Court of Justice.
4. If, in the cases specified under paragraphs (2) and (3) of this Article, the President of the International Court of Justice is prevented from carrying out the said function or if he is a national of either Party, the appointment shall be made by the Vice-President, and if the Vice-President is prevented from carrying out the said function or if he is a national of either Party, the appointment shall be made by the most senior member of the Court who is not a national of either Party.
5. The tribunal shall have three months from the date of the selection of the Chairman to agree upon rules of procedure consistent with the other provisions of this Agreement. In the absence of such agreement, the tribunal shall request the President of the International Court of Justice to designate rules of procedure, taking into account generally recognized rules of international arbitral procedure.
6. Unless otherwise agreed, all submissions shall be made and all hearings shall be completed within eight months from the date of selection of the Chairman, and the tribunal shall render its decision within two months after the date of the final submissions or the date of the closing of the hearings, whichever is later. The arbitral tribunal shall reach its decision, which shall be final and binding, by a majority of votes.
7. Expenses incurred by the Chairman, the other arbitrators, and other costs of the proceedings shall be paid for equally by the Parties. The tribunal may, however, at its discretion, decide that a higher proportion of the costs be paid by one of the Parties.
8. A dispute shall not be submitted to an international arbitration court under the provisions of this Article, if the same dispute has been brought before another international arbitration court under the provisions of Article VII and is still pending before the court. This will not impair the engagement in direct and meaningful negotiations between both Parties.

ARTICLE IX

Application of other Rules

1. If the provisions of law of either Party or obligations under international law existing at present or established hereafter between the Parties in addition to this Agreement, contain a regulation, whether general or specific, entitling investments by investors of the other Party to a treatment more favourable than is provided for by this Agreement, such regulation shall, to the extent that it is more favourable, prevail over this Agreement.
2. Each Party shall observe any other obligation it may have entered into with regard to a specific investment of an investor of the other Party.

ARTICLE X

Consultations

Representatives of the Parties shall, whenever necessary, hold consultations on any matter affecting the implementation of this Agreement. These consultations shall be held on the proposal of one of the Parties at a place and at a time to be agreed upon through diplomatic channels.

ARTICLE XI

Entry into Force

1. This Agreement shall enter into force thirty (30) days after the date on which the exchange of instruments of ratification has been completed. It shall remain in force for a period of ten

(10) years and shall continue in force unless terminated in accordance with paragraph 2 of this Article.

2. Either Party may, by giving one year's written notice to the other Party, terminate this Agreement at the end of the initial ten (10) year period or at any time thereafter.

3. This Agreement may be amended by written agreement between the Parties. Any amendment shall enter into force thirty (30) days after the Parties have exchanged the notifications that all internal requirements for the entry into force of such amendment have been completed.

4. With respect to investments made prior to the date of termination of this Agreement and to which this Agreement otherwise applies, the provisions of all the other Articles of this Agreement shall thereafter continue to be effective for a further period of ten (10) years from such date of termination.

DONE in duplicate in Ankara on the day of 20th January 2000 in the Turkish, Greek and English languages. All texts are equally authentic.

In case of divergence of interpretation the English text shall prevail.

(United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2018)

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
ανάπτυξης και Επιστημονική Έρευνα

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
NSRF

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)
Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος
τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479
www.ekdd.gr